

**Saamelaisesinekokoelman palautus
Suomen kansallismuseosta Saamelaismuseo Siidaan
– Repatriaatio museotyöntekijöiden näkökulmasta**

Sannu Kosonen
Pro gradu -tutkielma
Kulttuurien tutkimuksen tutkinto-ohjelma, folkloristiikka
Historian, kulttuurien ja taiteiden tutkimuksen laitos
Humanistinen tiedekunta
Turun yliopisto
Tammikuu 2023

Kiitos

Suomen kansallismuseon ylläjohtaja Elina Anttila ja
Saamelaismuseum Siidan museonjohtaja Sari Valkonen,
että sain haastatella museoidenne työntekijöitä tätä tutkielmaa varten.

Kiitos ajasta, luottamuksesta ja näkemyksistä
haastattelemilleni museotyöntekijöille:

Anni Guttorm
Eero Ehanti
Raila Kataja
Mitro Kaurinkoski
Ulpu Mattus-Kumpunen
Marjo-Riitta Rantamäki
Elisa Sarpo

Kiitän myös Museoalan ammattiliitto MAL:ia
apurahasta tähän opinnäytetyöhön.

Pro gradu -tutkielma

Kulttuurien tutkimuksen tutkinto-ohjelma, folkloristiikka

Sannu Kosonen

Saamelaisinekokoelman palautus Suomen kansallismuseosta Saamelaismuseum Siidaan – Repatriaatio museotyöntekijöiden näkökulmasta

Tutkielma 70 sivua, liitteitä 1 sivu

Tutkielmani aihe on saamelaiskokoelman repatriaatio eli palautus Suomen kansallismuseosta Saamelaismuseum Siidaan museotyöntekijöiden näkökulmasta. Tutkimuskysymykseni ovat ”Mitä Kansallismuseon ja Siidan välisessä repatriaatiossa tapahtuu käytännössä?” ja ”Millaisia merkityksiä saamelaiskokoelman repatriaation kanssa työskennelleet museotyöntekijät antavat Kansallismuseon ja Siidan väliselle repatriaatiolle?”.

Aineiston muodostin tekemällä puolistrukturoituja asiantuntijahaastatteluja seitsemän museotyöntekijän kanssa, jotka työskentelivät saamelaiskokoelman repatriaation parissa. Haastatelluista neljä oli Kansallismuseosta ja kolme Siidasta. Haastateltavat työskentelivät laajasti erilaisissa museotyötehtävissä. Aineiston analyysimenetelmänä käytin sisällönanalyysia.

Aineistosta piirtyi kuva repatriaatiosta laaja-alaisena ilmiönä, joka ei ole tyypistettävissä pelkkään omistajatahon tai esineiden säilytyspaikan muutokseen. Saamelaiskokoelman repatriaatioon kuului näiden lisäksi muun muassa Kotiinpaluu-näyttelyn tekeminen aiheesta, menetetyn tiedon ja taidon palauttaminen, keskustelut Suomen valtion saamelaisia kohtaan harjoittamasta kolonialismista ja monenlaisia tunteita ja fyysisiä tuntemuksia.

Haastateltavien antamia syitä saamelaiskokoelman repatriaatiolle Kansallismuseosta Siidaan olivat saamelaisyhteisön läheisyys, esivanhemmat, esineiden syvemmat merkitykset saamelaisille, saamelaisten itsemääräämisoikeus, sovitus, korjaaminen tai anteeksipyyntö, eettisesti oikein toimiminen, repatriaation ajankohtaisuus museokentällä ja saamelaiskokoelman käyttämättömyys Kansallismuseossa. Haastateltavat kokivat palautuksen kansainvälisesti merkittäväksi palautuksen laajuuden ja valtion museon mukana olemisen vuoksi. Kansallismuseo, Museovirasto ja Suomen valtio tunnustivat palautuksen myötä esineiden kuuluvan saamelaisille.

Kansallismuseolle repatriaatio merkitsi oman kokoelmahistorian tarkastelua ja aiempien tekojen anteeksipyyntöä. Osana Kotiinpaluu-näyttelyä järjestettiin Museoviraston ja Kansallismuseon työntekijöille koulutuksia, joissa he oppivat lisää saamelaisista ja repatriaatiosta. Näen koulutukset museotyöntekijöiden yrityksenä dekolonisoida Kansallismuseota.

Siidalle repatriaatio oli mahdollisuus uusien kokoelmatilojen saantiin, Siida-rakennuksen uudistukseen ja uuteen perusnäyttelyyn, jossa palautetuilla esineillä on keskeinen rooli. Palautus lujitti Siidan asemaa museokentällä Suomen ainoana saamelaiskulttuuriin erikoistuneena museona, sillä museon esinekokoelmat kasvoivat 35 prosentilla ja erityisesti vanhimmat palautetut esineet täydentävät aiempaa kokoelmaa. Palautuksella on tärkeä rooli Siidan museotoiminnan kehittämisessä.

Avainsanat: museot, museotoimi, museoesineet, museokokoelmat, kokoelmatyö, palautus, alkuperäiskansat, saamelaiset, kolonialismi, dekolonisaatio

Sisällysluettelo

1	Johdanto	5
1.1	Repatriaatio ajankohtaisena keskusteluna museokentällä	5
1.2	Tutkimuskysymykset ja aiheen rajaus	6
1.3	Saamelaisiin liittyviä käsitteitä	7
1.4	Museovirasto, Suomen kansallismuseo ja Saamelaismuseum Siida	9
2	Teoreettinen viitekehys	11
2.1	Keskeiset käsitteet: kulttuuriperintö, repatriaatio, saamelaiskokoelma	11
2.2	Aikaisempi tutkimus	13
2.3	Tutkielman paikantuminen folkloristiikkaan	15
3	Aineisto ja menetelmä	19
3.1	Haastatteluaineiston muodostaminen	19
3.2	Asiantuntijahaastattelun erityispiirteitä	20
3.3	Sisällönanalyysi aineiston analyysimenetelmänä	21
3.4	Tutkimusetiikka ja tutkijan positio	23
4	Saamelaiskokoelman repatriaatio käytännössä	25
4.1	Aiemmat repatriaatiot	25
4.1.1	Saamelaisesineiden repatriaatiot Pohjoismaissa	25
4.1.2	Repatriaatiot Siidassa ja Kansallismuseossa	26
4.2	Kansallismuseon ja Siidan välinen fyysinen repatriaatio	28
4.2.1	Kansallismuseon saamelaisesinekokoelman historia lyhyesti	28
4.2.2	Mitä Kansallismuseo palautti Siidalle?	29
4.3	Fyysisen repatriaatioprosessin kulku	30
4.4	Mäccmõš, maccâm, máhccan – kotiinpaluu -näyttely	32
4.4.1	<i>Kotiinpaluu</i> -näyttelyn esittely	32
4.4.2	Kotiinpaluu-näyttelyn sisäinen ja ulkoinen tapahtumaohjelmisto	34
4.5	Siidan Muitát-hanke	36
5	Repatriaation merkitykset Kansallismuseolle ja Siidalle	37
5.1	Repatriaation syyt	37

5.2	Repatriaatioprosessi käynnissä	41
5.2.1	Oppiminen, yhteistyö ja tunteet	41
5.2.2	Kansallismuseon saamelaisesinekokoelman kolonialistinen historia	43
5.2.3	Kansallismuseon dekolonisaatio	44
5.3	Repatriaation seuraukset	47
5.3.1	Repatriaation merkittävyys	47
5.3.2	Siidan uudistaminen, tiedon palauttaminen ja museon saavutettavuus	48
5.3.3	Saamelaiset museokäytännöt	51
5.3.4	Esineiden palattua	53
6	Lopuksi	55
	Lähteet	59
	Liitteet	72
	Liite 1. Haastattelukysymykset	72

1 Johdanto

1.1 Repatriaatio ajankohtaisena keskusteluna museokentällä

Viime vuosina repatriaatiokysymykset ovat nousseet puheenaiheeksi Euroopan museokentällä. Vuonna 2021 Ranska palautti Beniniin 26 esinettä. Kyseessä oli ensimmäinen eurooppalaisen valtion entiseen siirtomaahansa tekemä suuren luokan palautus. Ranska oli ryövännyt esineet Beninin kuninkaallisesta palatsista vuonna 1892 valloittaessaan maan. Palautus lähti liikkeelle 2017 Ranskan presidentti Emmanuel Macronin vieraillessa Burkina Fasossa, jonka jälkeen hän tilasi historioitsija Bénédicte Savoylta and ekonomisti Felwine Sarrilta raportin aiheesta. Raportti julkaistiin vuonna 2018 ja siinä suositeltiin, että Ranskan valtio palauttaisi kaikki 1800-luvun lopun ja 1960-luvun välisenä aikana ”voimalla tai oletettavasti epäoikeudenmukaisesti hankkimansa esineet”, jos esineiden alkuperämaat näin pyytäisivät. (Nayeri & Onishi 2021.) Raportti kohahdutti eurooppalaisia museoita, mutta sen jälkeen Afrikkaan suuntautuviin palautuksiin ovat ryhtyneet monet muutkin. Saksa aikoo palauttaa 1100 Beninin pronssiveistosta Nigeriaan, jossa entinen Beninin kuningaskunta sijaitsi. Myös alankomaalainen paneeli on suositellut esineiden palauttamista Alankomaiden entisille siirtomaille. Belgian Afrikka-museo on keskustellut esineiden palauttamisesta Kongon demokraattiseen tasavaltaan. (Nayeri & Onishi 2021.)

Kulttuuriperinnön palauttaminen ei ole kuitenkaan uusi asia, vaan museomaailmassa siitä on keskusteltu pitkään. Oikeustieteilijä Jeanette Greenfield listaa palautustapauksia, joista vanhin on 1930-luvun alusta. Silloin Iso-Britannian hallitus palautti Sri Lankan Colombo Museumille vuonna 1815 maasta vietyjä esineitä. (Greenfield 1996, 261.) Varsinkin Lontoossa sijaitseva British Museum on saanut palautuspyyntöjä jo pitkään. Museo on koonnut internet-sivuilleen tietoa kysytyimpien esineiden alkuperästä, museon vastauksista palautuspyyntöihin ja palautuskeskustelujen nykyisestä tilanteesta. Kysytyimpiä esineitä sivujen mukaan ovat Beninin pronssiveistokset, Maqdala-kokoelma (Etiopia), Moai-veistokset (Pääsiäissaaret), Parthenonin veistokset (Kreikka), varhainen kilpi (Australia), ihmisjäänteet ja natsien mahdollisesti varastamat objektit. (British Museum.)

Kulttuuripolitiikan tutkija Clive Grayn mukaan universaali tai ensyklopedinen museo (universal museum, encyclopedic museum) on museo, jossa esitellään monia eri kulttuureja samaan aikaan. Siellä esitellyt esineet ovat koko ihmiskunnalle merkittäviä. (Gray 2015, 13) Tunnetuin esimerkki tästä on jo mainitsemani British Museum. Vuonna 2003 kahdeksantoista museota allekirjoitti julistuksen *Declaration of the Importance and Value of Universal Museums*. Julistuksessa

myönnetään kyseisissä museoissa sijaitsevien esineiden viemiseen liittyvät laittomuudet, mutta kehoitetaan tarkastelemaan niitä tapahtuma-ajan lakien mukaan. Julistuksen mukaan museoissa vuosia olleet esineet ovat tulleet osaksi kyseistä museota ja sen seurauksena kyseisen kansan tai valtion kulttuuriperintöä. Muinaisten kulttuurien objekteja esittelevät museot ovat lisänneet kyseisten kulttuurien arvostusta, koska objektit ovat nyt helpommin saavutettavissa. Nämä museot eivät siten myöskään kokeneet palvelensa vain yhden valtion kansalaisia vaan kaikkia maailman kansalaisia. (Merryman 2007, 2–3 & 34–35.) Kahdessakymmenessä vuodessa esinepalautuksiin liittyvässä keskustelussa onkin tultu museokentällä harppauksia eteenpäin.

1.2 Tutkimuskysymykset ja aiheen rajaus

Tutkielmani aihe on saamelaisesinekokoelman palauttaminen Suomen kansallismuseosta Saamelaismuseo Siidaan museotyöntekijöiden näkökulmista. Kyseinen palautus tehtiin vuonna 2021 ja tarkastelen siihen liittyviä toimia ja merkityksiä. Tutkielmani aineiston muodostan haastattelemalla seitsemää työntekijää, jotka työskentelevät saamelaiskokoelman palautuksen parissa Kansallismuseossa tai Siidassa. Haastattelujen avulla saan mahdollisimman tarkkaa ja syvällistä tietoa parhaillaan meneillään olevasta palautusprosessista. Sisällönanalyysi aineiston analyysimetodin avulla auttaa minua jäsentelemään merkityksiä, joita haastateltavat liittävät puheessaan palautukseen.

Ensimmäinen tutkimuskysymykseni on ”Mitä Kansallismuseon ja Siidan välisessä repatriaatiossa tapahtuu käytännössä?”. Tämän tutkimuskysymyksen valitsin, sillä luettuani saamelaisesineiden palautuksista kertovia uutisartikkeleita minua kiinnosti tietää, mitä kaikkea museoiden kulissien takana tapahtuu palautukseen liittyen. Minkälaisia työtehtäviä repatriaatioon liittyy? Mitä kaikkea pitää ottaa huomioon, että repatriaatio onnistuu? Näihin kysymyksiin vastaan luvussa 4.

Repatriaation tapahtumat käytännössä. Toinen tutkimuskysymykseni on ”Millaisia merkityksiä saamelaiskokoelman repatriaation kanssa työskennelleet museotyöntekijät antavat Kansallismuseon ja Siidan väliselle repatriaatiolle?”. Käytännön toteutuksen lisäksi halusin tietää, millaisia ajatuksia, tunteita, näkemyksiä ja kokemuksia museotyöntekijöillä oli palautuksesta, jota he olivat tekemässä. Tähän kysymykseen vastaan luvussa 5. Repatriaation merkitykset Kansallismuseolle ja Siidalle.

Käsitän saamelaisesineet *Recalling Ancestral Voices* -projektissa kehitetyn määritelmän mukaisesti: ”Saamelaisesine on saamelaisten ja heidän esi-isiansä kulttuuriin liittyvää aineistoa eli aineistoa, jota he ovat valmistaneet tai käyttäneet” (Harlin 2008, 14). Ainakin 57 000 saamelaisesineitä

sijaitsee museoissa, joita saamelaiset eivät itse omista tai hallinnoi. Esineitä tiedetään sijaitsevan Pohjoismaiden lisäksi monissa Euroopan museoissa sekä Yhdysvalloissa, Kanadassa ja Japanissa. (Harlin 2021, 121–123.) Keksityn tutkielmassani nimenomaan esineisiin ja rajaan tutkielmani ulkopuolelle muunlaisten museo-objektien palautukset ja niihin liittyvän tutkimuskirjallisuuden. Tällaisia museo-objekteja ovat esimerkiksi valokuvat, taideteokset, arkistoaineisto ja ihmisperäinen aineisto. Esimerkiksi ihmisjäänteisiin liittyy sellaisia eettisiä kysymyksiä, joita esineisiin ei liity. Niiden palauttamisella voidaan pyrkiä korjaamaan hautarauhan rikkomista, kun aiemmin maasta ylös kaivetut esivanhemmat saadaan haudattua takaisin maahan. Tosin hautarauhaa on saatettu rikkoa esineiden kohdallakin, jos hautaan laitettuja esineitä on kaivettu ylös ja liitetty museokokoelmiin.

1.3 Saamelaisiin liittyviä käsitteitä

Saamelaiset ovat neljän valtion alueella asuva alkuperäiskansa, jolla on oma kieli ja kulttuuri (Lehtola 2015, 10). Saamenkieliä on yhdeksän, joista kaikki ovat uhanalaisia (Valkonen ja muut 2022, 3). Suomessa puhutaan pohjois-, inarin- ja koltansaamea (Oktavuolta: Usein kysyttyä). Saamelaisia on laskutavasta riippuen 60 000–100 000 henkeä, joista on Suomessa yli 10 000. (Lehtola 2015, 10). Saamelaisten perinteisiä elinkeinoja ovat olleet poronhoito, metsästys, kalastus, keräily ja käsityö. Perinteiset elinkeinot kannattelevat saamen kieltä ja kulttuuria, vaikka nykyään saamelaisia työskentelee muissakin ammateissa. (Saamelaiskäräjät: Saamelaiset.)

Saamelaisten perinteinen asuinalue ulottuu Keski-Norjasta ja Keski-Ruotsista Suomen pohjoisosan yli Kuolan niemimaalle (Lehtola 2015, 10). Asuinalue sijaitsee nykyisten Norjan, Ruotsin, Suomen ja Venäjän valtioiden alueella. (Valkonen ja muut 2022, 3.) Saamelaisten asuinalueen nimi on saamenkielillä Sápmi ja suomeksi *Saamenmaa*. Suomen puolella saamelaisten kotiseutualueeseen kuuluvat Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kunnat ja Sodankylän kunnan pohjoisosa eli Lapin paliskunnan alue (Vuotson kylän alue). Monet saamelaisille Suomen laissa säädetyt oikeudet, kuten kielioikeudet, kuuluvat vain saamelaisten kotiseutualueelle. (Oktavuolta: Usein kysyttyä.) Nykyään 60 prosenttia Suomen saamelaisista asuu kotiseutualueen ulkopuolella (Saamelaiskäräjät: Saamelaiset).

Saamelaiset ovat Euroopan Unionin alueen ainoa *alkuperäiskansa*. Suomen perustuslaki vahvistaa saamelaisten alkuperäiskansa-aseman. Alkuperäiskansan kriteerit pohjautuvat kansainvälisen työjärjestö ILO:n sopimukseen numero 169. Sopimuksen mukaan itsenäisissä valtioissa asuvia

kansoja pidetään alkuperäiskansoina, kun he ”polveutuvat väestöstä, joka maan valloituksen tai asuttamisen tai nykyisten valtionrajojen muodostumisen aikaan asui maassa tai sillä maantieteellisellä alueella, johon maa kuuluu”. Alkuperäiskansa ei ole määrävissä asemassa omalla asuinalueellaan ja sen tulee pitää itseään alkuperäiskansana. Alkuperäiskansa on säilyttänyt kokonaan tai osittain omat sosiaaliset, taloudelliset, kulttuurilliset ja poliittiset instituutionsa. (Saamelaiskäräjät: Saamelaiset.)

Alkuperäiskansojen itsemääräämisoikeus on alkuperäiskansoille turvattu kollektiivinen ihmisoikeus. Itsemääräämisoikeuteen liittyy Suomen perustuslaissa turvattu saamelaisten oikeus ylläpitää ja kehittää kieliään ja kulttuuriaan sekä kielellinen ja kulttuurinen itsehallinto, joka vallitsee saamelaisten kotiseutualueella. (Tieteen termipankki: Saamelaisten kulttuuri-itsehallinto.) Tätä kulttuuri-itsehallintoa Suomessa toteuttaa Saamelaiskäräjät, johon saamelaiset valitsevat vaaleilla edustajat keskuudestaan. (Saamelaiskäräjät: Ydintehtävä.) Suomen valtio rahoittaa Suomen Saamelaiskäräjien toimintaa. Saamelaiskäräjät tekee esityksiä, aloitteita ja lausuntoja sekä neuvottelee eri tahojen kanssa saamelaisia koskevissa kysymyksissä. Se myös jakaa rahoitusta saamelaista kulttuuria ja kieltä edistäville tahoille. Saamelaiskäräjien lisäksi kolttasaamelaisilla on oma yhteistyöelin Kolttien kyläkokous kolttala-alueella, johon kuuluu osia Inarin kunnasta. (Saamelaiskäräjät: Saamelaiset; Saamelaiskäräjät: Ydintehtävä.) Saamelainen parlamentaarinen neuvosto SPN on Suomen, Ruotsin ja Norjan saamelaiskäräjien yhteistyöelin, jossa Venäjän saamelaisjärjestöt ovat mukana tarkkailijoina (Saamelaiskäräjät: SPN).

Asuttajakolonialismi (engl. *settler colonialism*) on toimintaa, jossa valtaväestö pyrkii asuttamaan alkuperäiskansan asuinalueen ja hyötymään siitä. Sen erottaa siirtomaakolonialismista se, että uudisasukkaat haluavat jäädä kolonisoimalleen alueelle asumaan pysyvästi ja omistaa maan. (Lehtola 2022, 168–169.) Valtiot ovat harjoittaneet asuttajakolonialismia saamelaisia kohtaan eri tavoin: saamelaisia on pyritty sulauttamaan valtaväestöön (Norjassa) tai erottamaan siitä (Ruotsissa) (Lehtola 2022, 174). On vaikea tiivistää lyhyesti valtioiden saamelaisiin kohdistamaa pitkäaikaista ja moniulotteista kolonialismia. Siihen on kuulunut esimerkiksi kristillinen käännytystyö, fyysisen antropologian tutkimukset, Saamenmaan luonnonvarojen hyödyntäminen saamelaisista piittaamatta sekä saamelaislasten pakottaminen asuntolakouluihin pois oman perheen ja kulttuurin luota (ks. esim. Lehtola 2022; Ranta & Kanninen 2019). Nykypäivän kolonialismia Suomessa on ollut muun muassa pitkään paikoillaan junnannut saamelaiskäräjälain uudistus ja Jäämerenrataan liittyvät suunnitelmat. Tätä taustaa vasten myös tutkielmani aiheena olevan saamelaiskokoelman historia, jossa esineet on kerätty pois Saamenmaalta Suomen kansallismuseoon, näyttäytyy Suomen valtion museon kolonialistisena hankkeena. *Dekoloniaalisuus* tarkoittaa ”tapoja, joilla vallan, tiedon ja

olemisen koloniaalisuutta haastetaan ja pyritään purkamaan” (Keskinen, Mkwesha & Seikkula 2021, 68). Mielestäni saamelaisesinekokoelman palauttaminen on dekoloniaalinen projekti, jossa Suomen valtion museo tunnustaa kyseisten esineiden kuuluvan saamelaisille. Siinä siirretään Saamelaismuseum Siidalle valta hallita kyseistä kokoelmaa.

1.4 Museovirasto, Suomen kansallismuseo ja Saamelaismuseum Siida

Museovirasto on Suomen opetus- ja kulttuuriministeriön alainen asiantuntijavirasto, jonka tehtäviä ovat valtakunnallinen museoalan kehittäminen sekä kulttuuriperintöön ja kulttuuriympäristöön kuuluvat viranomaistehtävät (OKM: Museot ja kulttuuriperintö). Se vastaa Suomen kulttuurihistoriallisesti arvokkaan ympäristön, arkeologisen kulttuuriperinnön ja rakennusperinnön sekä kulttuuriomaisuuden suojelusta yhdessä muiden viranomaisten ja muun museolaitoksen kanssa. Museovirasto myös muun muassa kartuttaa ja esittelee kulttuurihistoriallista kansalliskokoelmaa. Museovirasto jakaantuu kolmeen osastoon: Suomen kansallismuseo, Kulttuuriympäristöpalvelut sekä Arkisto- ja tietopalvelut. Osastojen lisäksi Museovirastossa on kolme yksikköä: Museoalan kehittäminen, Hallintopalvelut sekä Markkinointi ja viestintä. Museoviraston internet-sivuilla oleva organisaatiokaavio kuvaa osastot ja yksiköt keskenään päällekkäisinä toimijoina. (Museovirasto: Organisaatio.)

Suomen kansallismuseo on valtakunnallinen kulttuurihistoriallinen keskusmuseum, jonka tehtävänä on tutkia, kartuttaa ja esitellä aineellista kulttuuriperintöä. Suomen Kansallismuseon Suomen historian ja kulttuurihistorian kansalliskokoelmassa on yli puoli miljoonaa esinettä. (Museovirasto: Organisaatio.) Suomen tärkeimmät kulttuurihistorialliset museokokoelmat koottiin vuonna 1893 Valtion historialliseksi museoksi, joka asetettiin Muinaistieteellisen toimikunnan (aiempi nimitys Museovirastolle) alaisuuteen. Kansallismuseo-rakennus valmistui Helsinkiin 1916, jolloin Valtion historiallisen museon nimi muutettiin Suomen kansallismuseoksi. (Museovirasto: Museoviraston historiaa.)

Suomen kansallismuseon kokonaisuuteen kuuluu monta museokohdetta ympäri Suomen: Kansallismuseo (Helsingissä), Olavinlinna, Hämeen linna, Suomen merimuseo, Seurasaaren ulkomuseo, Tamminiemi, Hvitträsk, Louhisaari, Langinkoski ja Vankila. Kansallismuseon kokoelmia säilytetään, konservoidaan ja tutkitaan Museoviraston Kokoelma- ja konservointikeskuksessa Vantaalla. Lisäksi osaa kokoelmista säilytetään vuoteen 2025 saakka Orimattilassa. (Kansallismuseo: Missä toimimme.) Käytän jatkossa tässä tutkielmassa Suomen

kansallismuseosta lyhyempää nimitystä ”Kansallismuseo”. Viitatessani Helsingissä sijaitsevaan Kansallismuseoon, kirjoitan ”Kansallismuseo-rakennus”. Muiden maiden kansallismuseoista kirjoitan niiden kokonaisilla nimillä, esimerkiksi ”Norjan kansallismuseo”.

Saamelaismuseum Siida on valtakunnallinen vastuumuseo, joka erikoistuu saamelaiskulttuuriin. Se on myös alueellinen vastuumuseo kulttuuriympäristötehtävissä saamelaisten kotiseutualueella. Saamelaismuseum Siidan toimintaa ylläpitää Saamelaismuseumsiida, joka myös omistaa museon esine-, valokuva-, käsikirjasto- ja taidekokoelmat, kaksi ulkomuseota ja arkiston. Inarin saamelaismuseum perusti vuonna 1959 Sámi Litto – Saamelaisten yhdistys ry, ja silloin aloitettiin ulkomuseon rakennusten ja esineiden keruu. Saamelaismuseum avautui yleisölle kesäkaudeksi 1963 ulkomuseona. Se oli pohjoismaiden ensimmäinen itsenäinen saamelaismuseum. Museo toimi ulkomuseona vuoteen 1998 saakka, jolloin Siida-rakennus valmistui. (Siida: Saamelaismuseum.) Siida-rakennusta laajennettiin ja peruskorjattiin vuosina 2020–2022. Samalla saamelaismuseum ja luontokeskuksen yhteinen perusnäyttely uusittiin. (Siida: Laajennus ja perusparannus.) Vuodesta 2011 saakka Siida on määritellyt itsensä ”Suomen saamelaisten kansallismuseoksi” (Aikio 2021, 74).

Saamelaismuseum päätoimipaikka on Inarissa Siida-rakennuksessa, jossa ovat myös Ylä-Lapin luontokeskus Siida sekä Ravintola Sarrit. Ylä-Lapin luontokeskus Siida kuuluu Metsähallituksen valtakunnalliseen luontokeskusverkostoon. (Siida: Saamelaismuseum.) Saamelaismuseum toimii myös Inarin Sevettijärvellä, jossa Kolttien Perinnetalolla esitellään kolttasaamelaisten historiaa ja asuin- ja rakennustapoja (Siida: Kolttien perinnetalo). Lisäksi museo ylläpitää saamelaisnäyttelyä Hetassa Enontekiöllä (Guttormin haastattelu). Viitataan tässä tutkielmassa Saamelaismuseumiin nimellä ”Siida”. Rakennuksesta, jossa Saamelaismuseum sijaitsee, käytän nimitystä ”Siida-rakennus”. Ylä-Lapin luontokeskus Siidaa en käsittele tutkielmassa

2 Teoreettinen viitekehys

2.1 Keskeiset käsitteet: kulttuuriperintö, repatriaatio, saamelaiskokoelma

Kulttuuriperintö on laaja ja vaikeasti määriteltävä termi. Euroopan Neuvoston Kulttuuriperinnön yhteiskunnallista merkitystä koskevassa puiteyleissopimuksessa (2005) kulttuuriperintö määritellään näin:

”Kulttuuriperintö on joukko menneisyydestä periytyneitä aineellisia ja aineettomia resursseja, jotka ihmiset tunnistavat jatkuvasti kehittyvien arvojensa, uskomustensa, tietojensa ja perinteidensä heijastumaksi ja ilmaisuksi niiden omistuksesta riippumatta. Siihen kuuluvat kaikki ne ympäristön ominaisuudet, jotka johtuvat ihmisten ja paikkojen historiallisesta vuorovaikutuksesta.” (suomennos: Vilkuna 2007, 15.)

Kulttuuriperinnön käsitettä on yritetty saada otetta jaottelemalla sitä erilaisiin osiin. Kulttuuriperintö voidaan jakaa sen yhteiskunnallisen merkittävyyden ja julkisuusarvon perusteella kahteen kategoriaan. Ensimmäinen kategoria on ”julkisesti tai yhteisesti tunnustettu ja virallisesti suojeltu aineellisen tai aineettoman kulttuurin jälki, jolla on merkitystä joko kansallisesti tai kansainvälisesti”. Tällaista virallista kulttuuriperintöä ovat esimerkiksi museoiden, arkistojen ja kirjastojen kokoelmat, suojellut rakennukset ja rakennetut alueet sekä kulttuuri- ja luonnonmaisemat. Lisäksi kategoriaan kuuluu arkeologinen kulttuuriperintö eli maanpäälliset tai vedenalaiset ihmisen toiminnasta kertovat jäänteet. (Tuomi-Nikula, Haanpää & Kivilaakso 2013, 15–16.) Tutkielmassani käsiteltävä Kansallismuseon saamelaiskokoelma edustaa tällaista julkisesti tunnustettua ja suojeltua kulttuuriperintöä. Viralliseen kulttuuriperintöön liittyy ajatus siitä, että se on samaan aikaan koko ihmiskunnan yhteistä ja tietyn kansan omaa (Aarnipuu 2008, 22). Tämä kaksijakoisuus on usein nähtävissä museoiden repatriaatiokeskusteluissa, joissa suuret museot korostavat esittelevänsä koko ihmiskunnan yhteistä kulttuuriperintöä, kun taas lähdeyhteisöt vaativat kulttuuriperintöään takaisin, koska kyse on heidän kulttuuriperinnöstään. Sivusin tätä asiaa johdannon alaluvussa 1.1. universaaleiden museoiden yhteydessä. Toinen kategoria on ”menneisyyden jälki, jolla on erityistä merkitystä ihmisen, yhteisön tai paikkakunnan arjelle ja identiteetille”. Tällaista kulttuuriperintöä voivat olla tietyn kansan juhlat ja tavat, mutta myös perheen tai suvun esineiden käyttö monessa polvessa. Nämä ovat arkisempia, yksityisempiä ja näkymättömämpiä kuin aiemmin kuvaamani ”virallinen kulttuuriperintö”. (Tuomi-Nikula, Haanpää & Kivilaakso 2013, 15–16.)

Kulttuuriperintö voidaan jakaa myös materiaaliseen ja aineettomaan. Aineeton kulttuuriperintö sisältää esimerkiksi folkloristiikan tutkimusalaan kuuluvat kansanrunot ja -laulut sekä suomalaisen

juhlaperinteen. Tämän tutkielman aiheena oleva saamelaiskokoelma on materiaalista kulttuuria, kuten museoiden kokoelmat yleensäkin. Kuitenkin myös materiaallinen kulttuuriperintö sisältää aina aineettoman puolen: siihen liitetyt merkitykset, tarinat, uskomukset, arvot ja aatteet.

Kulttuuriperintö ei ole sama asia kuin historia tai perinne. Kulttuuriperintö on perinnettä virallisempaa ja tärkeämpänä pidettyä. Historialla tarkoitetaan sitä, mitä menneisyydestä kerrotaan. Kulttuuriperintö taas on sitä, mikä nähdään nykyhetkessä suojelun ja edelleen välittämisen arvoisena. Kulttuuriperintö ei siis synny itsestään vaan kulttuuriperintöprosessin kautta päätetään, mistä asioista tulee kulttuuriperintöä. Kulttuuriperinnössä faktat eivät ole yhtä merkityksellisiä kuin historiankirjoituksessa. (Hieta, Hovi & Ruotsala 2017, 315–316.)

Repatriaatio tarkoittaa kulttuuriperinnön tai ihmisjäänteiden palauttamista alkuperäiseen olinpaikkaansa tai alkuperäisille omistajille tai näiden jälkeläisille. Lähdeyhteisö (engl. *source community, originating community*) viittaa niihin ryhmiin, joilta objektit on aikanaan kerätty sekä heidän jälkeläisiinsä. Termiä on usein käytetty alkuperäiskansoista, mutta se sopii käytettäväksi mistä tahansa kulttuurisesta ryhmästä, jolta museo on kerännyt aineistoa. (Peers & Brown 2003, 2.) Repatriaatiotutkija Eeva-Kristiina Nylander (ent. Harlin) on määritellyt repatriaation laajasti: se voi olla esimerkiksi esineiden omistajan tai paikan vaihtoa, tiedon palauttamista, museokokoelmien käyttämistä kulttuurin elvyttämiseksi tai yhteisön vallan lisäämistä siinä, miten heidän kulttuuriaan esitetään museoissa (Harlin 2018a, 69–70). Nylanderin mukaan repatriaatio-termiä on kritisoitu, koska alkuperäiskansoille maa on äiti eikä isä. Hän käyttääkin rematriaatio-termiä kuvaamaan sitä, mitä repatriaation jälkeen esineelle tapahtuu lähdeyhteisössä: miten se otetaan takaisin osaksi yhteisön elämää ja perinnettä elvytetään. (Harlin 2020.) Rematriaatio-termi on saanut alkunsa feministisessä alkuperäiskansa-ajattelussa ja -aktivismissa ja se on kulttuuriperinnön tutkimuksessa vielä melko tuntematon. Rematriaatio tarkoittaa sananmukaisesti palauttamista Äiti Maahan isänmaan sijaan. (Nylander 2022, 448.) Saamelaisen kulttuurin professori Veli-Pekka Lehtola jakaa repatriaation ensimmäiseen ja toiseen askeleeseen. Nämä vastaavat Nylanderin käsitystä repatriaation ja rematriaation eroista. Ensimmäisellä askeleella esine palautetaan lähdeyhteisölle ja toisella askeleella lähdeyhteisö ottaa esineen omakseen. Toisen askeleen tarkoituksena on tehdä esine saavutettavaksi ja korostaa sen merkitystä saamelaisille. (Lehtola 2022, 280.) Itse kutsun tutkielmassani esineiden säilytyspaikan ja omistajan muuttamista fyysiseksi repatriaatioksi tai palautukseksi.

Englanninkielisessä kirjallisuudessa käytetään repatriation-termin lisäksi myös käsitteitä ”restitution” ja ”return”. Antropologi Martin Skrydstrup on kartoittanut näiden käsitteiden eroja ja niiden historiallisia yhteyksiä erilaisiin kulttuuriperintösopimuksiin. Hänen mukaansa repatriaatio

viittaa yleensä alkuperäiskansan kulttuuriperinnön palautukseen. Restituutiassa on kyse laittoman kaupan purkamisesta palauttamalla esine alkuperäiselle omistajalleen. Return-termissä palautus on vapaaehtoista ja perustuu lain sijaan etiikkaan. (Skrydstrup 2009, 57–58.) Usein näitä käsitteitä käytetään kuitenkin sekä akateemisissa että populaareissa teksteissä toistensa synonyymeinä. Kulttuuriperintökentän ulkopuolella repatriaatio-termiä käytetään myös ihmisen palaamisesta tai palauttamisesta lähtömaahansa, ja sillä voidaan viitata myös taloudellisiin prosesseihin (Wikipedia: Repatriation). Käytän tässä tutkielmassa käsitteitä repatriaatio ja palauttaminen toistensa synonyymeinä.

Sanalla *saamelaisesinekokoelma* (tai toisinaan *saamelaiskokoelma*) tarkoitan Kansallismuseolle aiemmin kuulunutta kokoelmaa, joka palautettiin Siidalle elo-syyskuussa 2021. Toisinaan viitataan kokoelmaan ”Kansallismuseon saamelaisesinekokoelmana” tarkentaakseni, että puhun juuri tästä saamelaiskokoelmasta. Tämä on valitettavaa, koska eihän kokoelma enää ole edes Kansallismuseon vaan Siidan omistuksessa! Tiedostan, että kokoelmasta kirjoittaminen ”Kansallismuseon saamelaisesinekokoelmana” kiinnittää kokoelmaa tiiviimmin historiaansa Kansallismuseossa, vaikka kokoelman esineillä on myös historia saamelaisten käyttöesineinä ja edessä upea tulevaisuus Siidassa. Toisaalta jos kirjoittaisin siitä ”Siidan saamelaisesinekokoelmana”, lukija saattaisi sekoittaa sen Siidan muihin kokoelmiin. Ilmaisuni ei ole siis millään lailla täydellinen, mutta paras keksimäni ilman, että joutuisin joka kerta kokoelmasta puhuessani avaamaan sen kuuluneen ennen Kansallismuseolle ja nykyään Siidalle.

2.2 Aikaisempi tutkimus

Kulttuuriperinnön repatriaatiota on tutkittu paljon monella eri tieteenalalla. Oikeustieteissä aihetta ovat tutkineet esimerkiksi Jeanette Greenfield (1996), Karolina Kuprecht (2014) sekä Catherine E. Bell ja Val Napoleon (2008). Suomessa Tini Peterzens (2018) on julkaissut väitöskirjan laittoman kulttuuriesineen palauttamisesta kansainvälisenä ongelmana. Muilla tieteenaloilla asiasta ovat kirjoittaneet esimerkiksi taidehistorioitsija James Cuno (2011, 2012), sosiologi Tiffany Jenkins (2016) ja arkeologi Dan Hicks (2020). Sen sijaan saamelaisen kulttuuriperinnön palautuksista ei ole kirjoitettu paljoa. Uranuurtajana Suomessa on toiminut arkeologi Eeva-Kristiina Nylander (ent. Harlin), joka tekee väitöskirjaa aiheesta. Hän on myös työskennellyt Siidassa projektipäällikkönä hankkeessa nimeltä *Muittut, mitalusat – the story of the Sámi by the Sámi* (Siida: Yhteystiedot). Artikkeleissaan Nylander on käsitellyt esimerkiksi suomalaisten arkeologien näkemyksiä

saamelaisen kulttuuriperinnön repatriaatiosta (Harlin 2019) ja tiedon palauttamista ja saavutettavuutta (Harlin 2018a).

Nylander on tarkastellut Kansallismuseon saamelaiskokoelman palauttamista esineiden sisältämän tiedon, merkityksen ja arvon kannalta (Harlin 2018b) osana Sámi duodji ry:n projektia nimeltä *Láhppon duojit* (suom. Kadonneet käsityöt). Artikkelia varten hän haastatteli saamenkäsityöläisiä ja Kansallismuseon työntekijöitä. Käsityöläiset kävivät katsomassa Kansallismuseon saamelaiskokoelman vanhimpia esineitä, joiden inspiroimana tekivät uutta uusia käsitöitä. Nylander tarkasteli eroa siinä, miten käsityöläiset kokevat saamelaiskokoelman verrattuna Kansallismuseon museotyöntekijöihin. Artikkelin osoittaa epäsuhteen vallassa: saamelaiset, joiden kulttuuriin heidän tutkimansa esineet kuuluvat, joutuvat taipumaan länsimaisten museokäytäntöjen normeihin kuten siihen, ettei esineeseen saa koskea ilman hanskoja.

Nylanderin ja saamelaisen taiteilijan Outi Pieskin yhteinen projekti käsittelee saamelaisnaisten päähinettä, jonka nimi on pohjoissaameksi ladjogahpir (päähineestä on usein käytetty suomennosta ”sarvilakki”). Projekti yhdistää tiedettä, taidetta ja aktivismia ja siihen on kuulunut työpajoja, taidenäyttelyitä ja kirja. Ladjogahpir on suippomainen päähine, jonka kankaan sisällä on käytetty puusta muotoiltua ”sarvea”. Päähinettä käytettiin vuosina 1750–1910, mutta lestadiolaisuuden vaikutuksesta saamelaiset luopuivat sen käytöstä. (Harlin & Pieski 2020, 48.) Päähineitä on säilynyt Euroopan museokokoelmissa 60 kappaletta (Harlin & Pieski 2020, 22). Ainakin yksi niistä palautettiin Suomen kansallismuseosta Siidalle syksyllä 2021 (Yle Oddasat 5.11.2019). Museokokoelmien avulla 2000-luvulla ladjogahpir-päähineitä on alettu valmistamaan uudelleen saamelaisyhteisössä ja niiden käyttöä elvyttämään.

Nylander on myös kirjoittanut Veli-Pekka Lehtolan kanssa artikkelin yhden Kansallismuseon saamelaiskokoelman kerääjän, T. I. Itkosen, vaikutuksesta kolttaesineiden runsauteen saamelaiskokoelmassa (Harlin & Lehtola 2019, 47–51). Saamelaisen kulttuurin professori Veli-Pekka Lehtola (2022) on kirjoittanut saamelaisen kulttuuriperinnön palautusten historiasta Pohjoismaissa. Hän huomioi artikkelissaan laajasti erilaiset aineistot: esine-, valokuva-, ihmisjääne- ja asiakirja-aineistot sekä arkeologiset aineistot. Hän on myös julkaissut laajasti tietokirjoja saamelaisesta kulttuurista sekä saamelaisten ja suomalaisten välisistä suhteista (ks. esim. Saamelaiset: historia, yhteiskunta, taide 1997; Saamelaiset suomalaiset 2012; Saamelaiskiista 2015).

Etnologi Áile Aikio tarkastelee väitöskirjassaan Siidan perusnäyttelyuudistusta saamelaistamisen näkökulmasta. Hän on työskennellyt Siidassa vastuualueenaan kokoelmat ja myöhemmin näyttelyt

ja museopedagogiikka. (Aikio 2021, 73.) Saamelaistamisella Aikio tarkoittaa jonkin tekemistä saamelaisemmaksi. Se voi olla ”palaamista saamelaisuuteen, jonkin kadonneen etsimistä, mutta myös uusien saamelaisten toimintatapojen luomista”. (Aikio 2021, 71.) Käsite on lähellä alkuperäiskansaistamisen (engl. *indigenization*) käsitettä. Aikio on tutkinut Siidan toimintakertomuksia vuosilta 1986–2018 saamelaistamisen kannalta (2021) sekä saamelaisuuden visuaalisia representaatioita Siidan vuosien 1998–2021 perusnäyttelyssä (2022a). Hän on myös käsitellyt saamelaisen museotyöntekijän kaksoisroolia länsimaisen museoinstituution ja saamelaiskulttuurin välissä (2018).

Artikkelikokoelma *Bååstede: The Return of Sámi Cultural Heritage* (Gaup, Jensen & Pareli 2021a) keskittyy pääasiassa Norjassa tehtyyn saamelaisesineiden palautukseen, mutta sisältää myös Kansallismuseon saamelaiskokoelman palautuksesta kertovia artikkeleita Kansallismuseon ja Siidan työntekijöiltä: Anni Guttormilta, Eeva-Kristiina Harlinilta, Elina Anttilalta ja Raila Katajalta. Kansallismuseon saamelaiskokoelmasta on myös tehty 20 vuotta sitten suomalais-ugrilaisen kansatieteen pro gradu -tutkielma. Tämä Nina Puurusen (2002) tutkielma käsittelee Kansallismuseon saamelaiskokoelman historiaa sen muodostumisen ja karttumisen kannalta.

2.3 Tutkielman paikantuminen folkloristiikkaan

Folkloristiikan alan tutkimukset käsittelevät yleensä pienyhteisöjen perinnettä (Aarnipuu 2008, 25). Ensisilmäyksellä tutkielmani aihe eli museoiden välinen palautusprosessi ei ehkä vaikuta folkloristiselta. Tutkin kuitenkin sitä, millaisia merkityksiä museotyöntekijät antavat repatriaatiolle. Yksittäisten työntekijöiden ajatukset eivät ole syntyneet tyhjiössä, vaan niihin on vaikuttanut muun muassa yhteistyö muiden repatriaatiossa toimineiden työntekijöiden kanssa. Esimerkiksi *Kotiinpaluu*-näyttelyyn kuuluneet koulutukset Kansallismuseon työntekijöille ovat voineet yhtenäistää heidän ajatteluaan repatriaatiosta, kuten myös keskustelut Siidan kollegoiden kanssa. Näin ollen eri työntekijöiden ajatuksista on hahmotettavissa samanlaisia ajatuskulkuja ja yhteistä normistoa siinä, miten repatriaatiosta puhutaan. Voikin ajatella, että työntekijöiden kesken on syntynyt vakiintuneita tapoja ajatella ja käsitellä repatriaatiota. Tässä on jotain samankaltaista kuin folkloristiikan tutkimuskohteessa, perinteessä.

Tutkielmani käsittelee folkloristiikalle hieman epätyypillisesti aineellista kulttuuria, tarkemmin museoesineitä. Sen fokuksessa on kuitenkin esineisiin liittyvät prosessit ja ajatukset, eivät itse esineet. Esineissä ei olekaan kyse vain materiasta: konkreettisesta ja käsin kosketeltavasta.

Kulttuurientutkijat Kaarina Koski, Minna Opas ja Timo J. Virtanen tiivistävät asian näin: ”Kulttuurien tutkimuksessa aineetonta edustavat mieli ja kulttuuri, toisin sanoen käsitykset, kokemukset ja erilaiset ilmaukset ja ilmiöt, jotka kuitenkin ovat sidottuja aineellisuuteen, esimerkiksi esineisiin, aineeseen, tilaan ja kehollisuuteen” (Koski, Opas & Virtanen 2015, 103). Saamelaiskokoelman esineet siis sisältävät tietoa, uskomuksia ja tapoja, jotka ovat aineetonta perinnettä, ja joista osa on ajan saatossa kadonnut kolonialismin vaikutuksesta. Kun esineet palautetaan sinne, missä ne kerran syntyivät, myös aineeton perinne on mahdollista palauttaa. Tästä hienona esimerkkinä on aiemmin käytöstä kadonnut naisten sarvilakki (ládjogahpir), joka on palautettu museoista Saamenmaalle ja sen valmistamista ja käyttöä on alettu elvyttämään (Harlin & Pieski 2020).

Tutkielmani paikantuu folkloristiikkaan myös kulttuuriperinnön käsitteen kautta. Kulttuuriperintö on yksi folkloristiikan keskeisistä tutkimuskohteista, jota tutkitaan toki myös monessa muussa oppiaineessa kuten etnologiassa ja kulttuuriantropologiassa. Kulttuurien tutkimuksen oppiaineissa kulttuuriperinnön käsittely on yleistynyt viime vuosikymmeninä, mistä kertovat lukuisat aiheesta julkaistut artikkelikokoelmat: Suomessa *Mitä on kulttuuriperintö?* (Tuomi-Nikula, Haanpää & Kivilaakso 2013) ja *Muuttuva kulttuuriperintö* (Steel ja muut 2014) Pohjoismaissa *Folklore, Heritage Politics and Ethnic Diversity* (Anttonen ja muut 2000) ja *Creating Diversities: Folklore, Religion and the Politics of Heritage* (Siikala, Klein & Mathisen 2004) sekä Euroopassa *Sustainable Heritage* (Hoppál 2010).

Folkloristit ovat tutkineet myös museoita. Petja Aarnipuu (2008) on soveltanut kertomusperinteen tutkimuksen teorioita Turun linnaan museotilana. Sari-Maria Lindqvist käsittelee pro gradu - tutkielmassaan (2014) folkloren käyttöä maakuntamuseoiden näyttelyissä. Folkloristi ja etnomusikologi Zoë-hateehc Durrah Scheffy (2004) on kirjoittanut saamelaisen uskonnon representoimisesta museoissa. Elore on Suomen Kansantietouden Seuran Tutkijat ry:n verkkojulkaisu, joka keskittyy folkloristiikkaan ja sen lähialoihin. Esineiden ja museoinstituution käsittelystä folkloristiikassa kertoo esimerkiksi Elore numero vuodelta 2022, jonka aiheena on arkipäivän esineet sekä rajojen ja liikkumisen kokemukset. Artikkeleista kolmen otsikossa on sana ”museo”. (Elore Vol 29 Nro 1.)

Folkloristiikassa dekolonisaatiota on käsitelty myös esimerkiksi Sadhana Naithani kirjassaan *The Story-time of the British Empire – Colonial and Postcolonial Folkloristics* (2010). Siinä hän tarkastelee Britannian siirtomaissa vuosina 1860–1950 koottuja folklore-kokoelmia, joiden kerääjät ja kokoajat eivät yleensä olleet folkloristeja vaan esimerkiksi siirtomaahallinnon työntekijöitä.

Koska suurin osa folkloristisesta tutkimuksesta keskittyy kansallisvaltioiden sisäpuolelle, ylikulttuuriset ilmiöt jäävät Naithanin mukaan tutkimatta. Kolonisoitujen maiden kansanperinteeseen vaikuttavatkin sekä maan sisäiset että eurooppalaiset virtaukset.

Kriittistä ja yhteiskunnallisesti suuntautunutta folkloristiikkaa edustavat myös tuoreet vuonna 2021 Yhdysvalloissa julkaistut artikkelikokoelmat *Advancing Folkloristics* ja *Theorizing Folklore from the Margins: Critical and Ethical Approaches*. Niissä nostetaan esille erilaiset intersektiot kuten luokka, rotu, etnisyys, sukupuoli ja seksuaalisuus. Molempien kirjojen artikkeleissa yhdistetään folkloristiikkaa yhteiskunnallisiin tutkimussuuntauksiin kuten sukupuolentutkimukseen, queer-teoriaan ja post- ja dekoloniaaliin tutkimukseen. *Advancing Folkloristics* -kirjan toimittajat toteavat, että vähemmistöjen käsittely folkloristiikan kentällä on luontevaa, koska folkloristiseen tutkimukseen kuuluu mielenkiinto instituutioiden ulkopuolisiin, pienten yhteisöjen kulttuureihin. Kirjan päämääränä on luoda inklusiivista ja oikeudenmukaista folkloristiikkaa sekä tutkijoille että tutkituille yhteisöille. (Fivecoate, Downs & McGriff 2021, 1–3.) *Theorizing Folklore from the Margins* -kirjan toimittajat ja suuri osa siinä kirjoittavista tutkijoista, kuuluvat itse vähemmistöihin. He pyrkivät antamaan kirjassaan ehdotuksia siitä, miten tehdä tutkimusta vähemmistöön kuuluvien ihmisten kanssa eettisesti. (Otero & Martínez-Rivera 2021.)

Kysymys kulttuurin omistajuudesta liittyy myös suomalaisessa folkloristiikassa keskeiseen aiheeseen nimittäin kansanrunouteen. Suomessa Kalevalan suhde karjalaisuuteen on puhututtanut viime vuosina etenkin karjalaisten someaktiivisuuden myötä. Aktivistit ovat pitäneet Kalevalaa kulttuurisena omimisena eli appropriatona, jossa Elias Lönnrot hyödynsi karjalaisia kansanrunoja muodostaakseen Suomen kansalliseepoksen. Helsingin yliopiston monitieteisessä hankkeessa *Omistajuus, kieli ja kulttuuriperintö – Kansanrunousideologiat Suomen, Karjalan tasavallan ja Viron alueilla* (2017–2021) käsiteltiin kansanrunoutta ja Kalevalaa omistajuuden näkökulmasta. Se avasi kansanrunouden ideologista käyttöä hankkeen nimessä mainituilla maantieteellisillä alueilla. Hankkeen tarkoituksena oli myös ”nostaa esiin kansallisia kertomuksia kiistäviä näkökulmia ja vahvistaa ääniä, joita kansakuntien rakentamisessa on vaimennettu”. Hankkeessa pohdittiin, miten menneisyydessä ja yhä nykyään kansanrunoutta on käytetty ”poliittisesti tarkoituksenmukaisen appropriatoin välineenä”. (Helsingin yliopisto.) Esimerkiksi folkloristi Heidi Mäkelä (ent. Haapoja-Mäkelä) tutki *Oi dai* -kansanrunoa kulttuurisen omimisen käsitteen kautta. Runo on alun perin tallennettu Inkerinmaalla, mutta suomalaisen kansanmusiikin tutkimuksen ja nykykansanmuusikkojen käsissä tehty osaksi suomalaista perinnettä. (Haapoja-Mäkelä 2020.)

Kalevalaseura ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seura järjestivät 8.12.2022 paneelikeskustelun otsikolla *Kiistelty, kiitetty, kiistetty Kalevala*. Keskustelijoina olivat kirjailija Juha Hurme, karjalaisaktivisti Tuomo Kondie, kirjallisuudentutkija Olli Löytty, Karjalan Sivistysseuran toiminnanjohtaja ja folkloristi Eila Stepanova sekä Kalevalaseuran toiminnanjohtaja ja folkloristi Niina Hämäläinen. Paneelissa keskityttiin ”Kalevalan moninaiseen ja kiistanalaiseen asemaan suomalaisessa ja karjalaisessa kulttuurissa”. Keskustelussa pohdittiin, kenen ääni Kalevalassa kuuluu, millaista suomalaisuutta se esittää ja kuka sen omistaa. Karjalaisten runolaulujen käyttämistä suomalaisten kansalliseepoksen rakennusmateriaalina käsiteltiin monista näkökulmista. Esimerkiksi karjalainen Eila Stepanova kertoi ihmetelleensä Suomeen opiskelemaan tultuaan, miksi Kalevalasta puhutaan suomalaisten kansalliseepoksena eikä karjalaisia runonlaulajia mainita toisin kuin kotona Karjalassa. (Kalevala-paneelikeskustelu.) Mielestäni keskustelun järjestäminen on osoitus Kalevalaseuran ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran myötämielisyydestä kriittisiäkin äänenpainoja kohtaan

3 Aineisto ja menetelmä

3.1 Haastatteluaineiston muodostaminen

Tuotin tutkielmani aineiston haastattelemalla sellaisia Kansallismuseon ja Siidan työntekijöitä, jotka ovat työskennelleet saamelaiskokoelman palautuksen kanssa. Haastattelut toteutettiin yksilöhaastatteluina, koska halusin päästä käsiksi haastateltavien omiin käsityksiin aiheesta. Koin tärkeäksi, että he voivat kertoa asioista ilman painetta siitä, ovatko kollegat samaa mieltä. Täytyy ottaa huomioon, ettei tämä ole täysin mahdollista, koska kollegat saattavat lukea tämän gradun, mutta ainakin haastattelutilanne oli yksityinen.

Haastattelin yhteensä seitsemää työntekijää. Pysin siihen, että molemmista museoista olisi suunnilleen yhtä paljon haastateltavia. Haastatelluista työskenteli Kansallismuseossa neljä ja Siidassa kolme. Kansallismuseosta haastatellut olivat konservointiyksikön päällikkö Eero Ehanti, kansatieteellisen esinekokoelman intendentti Raila Kataja, näyttelyamanuenssi Mitro Kaurinkoski ja yhteisömanageri Elisa Sarpo. Siidasta mukana oli kokoelmista vastaava amanuenssi Anni Guttorm, yhteisökoordinaattori Ulpu Mattus-Kumpunen ja kokoelmamestari Marjo-Riitta Rantamäki. Kuten ammattinimikkeistä huomaa, haastatelluissa oli laajasti eri taustaisia museotyöntekijöitä: niin kokoelma-, näyttely- kuin yleisötyötä tekeviä. Tämä laaja- alaisuus auttoi luomaan rikkaan haastatteluaineiston, jossa repatriaatio näyttäytyy hyvin laaja- alaisena ilmiönä.

Haastatellut valitsin olemalla yhteydessä Kansallismuseon ylijohtaja Elina Anttilaan ja Siidan johtajaan Sari Valkoseen, jotka ehdottivat minulle haastateltavia. Lisäksi kysyin Ulpu Mattus-Kumpusta mukaan, koska olin osallistunut hänen vetämäänsä Siidan *Muitát*-hankkeen verkkotapahtumaan, jossa käytiin läpi Siidaan palautettavia esineitä. Eero Ehantia päädyin haastattelemaan Raila Katajan ehdotuksesta. Haastateltavien lisäksi saamelaisesineiden palautuksessa on työskennellyt monia muitakin. Yksi merkittävä haastatteluissakin mainittu henkilö on ollut Siidassa työskentelevä projektipäällikkö ja väitöskirjatutkija Eeva-Kristiina Harlin, jota en haastatellut, mutta olen käyttänyt lähteinä hänen artikkeleitaan saamelaisesineiden palautuksista.

Tekemäni haastattelut olivat puolistrukturoituja. Puolistrukturoidussa haastattelussa haastattelijalla on laatinut kysymykset etukäteen, mutta haastateltava saa vastata niihin vapaasti omin sanoin.

Haastattelijalla ei siis anna vastausvaihtoehtoja, joista haastateltavan tulisi valita.

Haastattelukysymykset myös pysyvät lähes samoina haastattelusta toiseen. (Hyvärinen, Suoninen & Vuori.) Haastattelukysymykseni käsittelivät repatriaatiota yleisellä tasolla, Kansallismuseon ja Siidan repatriaatioprosessin kulkua ja repatriaatioon liittyviä tunteita ja merkityksiä. Muokkasin

kysymysrunkoa haastateltavan mukaan sen tiedon valossa, jota minulla etukäteen oli hänen työtehtävistään. Esimerkiksi näyttelyyn keskittyneiltä haastateltavilta kysyin *Kotiinpaluu*-näyttelyn tekemisestä ja kokoelmatyöntekijöiltä palautusprosessista. Suurin osa kysymyksistä oli kuitenkin samoja kaikille. Haastattelukysymykset löytyvät tutkielman liitteestä.

Haastattelut toteutin aikavälillä 26.5.–12.8.2021. Ne sijoituivat siis aikaan ennen saamelaisesineiden fyysistä palautusta ja *Kotiinpaluu*-näyttelyn avautumista. Haastatteluihin oli varattu aikaa tunti, mutta kaikkien haastateltavien kanssa koko aikaa ei käytetty. Alun perin tarkoitukseni oli tehdä haastattelut paikan päällä Kansallismuseossa ja Siidassa. Koronapandemian vuoksi oli kuitenkin pakko tehdä haastattelut virtuaalisesti Zoom-videopuheluna. En koe tämän haitanneen haastattelun kulkua. Äänitin videopuhelut ja kirjoitin niiden pohjalta haastatteluista litteroinnit. Äänitteet ja litteroinnit arkistoidaan Turun yliopiston Historian, taiteiden ja kulttuurien tutkimuksen laitoksen arkistoon.

3.2 Asiantuntijahaastattelun erityispiirteitä

Asiantuntijahaastatteluilla kerätään tietoa tutkittavasta ilmiöstä, prosesseista, käytännöistä ja faktoista. Yksi asiantuntijahaastatteluihin liittyvä erityispiirre on se, että tutkijan etsimä tieto on vain tietyiltä henkilöiltä saatavissa ja haastateltavat vain harvoin korvattavissa toisilla. (Alastalo & Åkerman 2010, 374.) Näin oli minunkin tapauksessani: tarvitsin haastateltaviksi henkilöitä, jotka ovat työskennelleet saamelaisesineiden palautuksessa Kansallismuseosta Siidaan. Minulle oli tärkeää saada haastateltavia molemmista museoista, jotta haastatteluaineistossa kuuluisi molempien museoiden työntekijöiden ääni.

Yhteiskunnallisia prosesseja tutkittaessa haastatteluaineistolla on yleensä kaksi mahdollista päämäärää: tuottaa tarkka kuvaus prosessin kulusta ja/tai paljastaa haasteltavien tuottamat tulkinnat ja merkitykset. Ensin mainitussa on tärkeää, että tieto on faktuaalista, jälkimmäisessä ei niinkään. (Alastalo & Åkerman 2010, 372.) Tässä tutkielmassa pyrin molempiin, mutta painotukseni on tulkintoissa ja merkityksissä. Luvussa 4 kuvaan Kansallismuseon ja Siidan välisen repatriaatioprosessin kulkua niin kuin haastateltavat siitä minulle kertoivat. Kyseinen luku toimii ikään kuin taustoituksena luvulle 5, jossa analysoin niitä merkityksiä, joita haastateltavat antoivat kyseiselle palautukselle. Marja Alastalo ja Maria Åkerman painottavat monien aineistojen käyttöä silloin, kun halutaan luoda tarkka kuvaus jostain yhteiskunnallisesta prosessista (Alastalo & Åkerman 2010, 390–391).

Haastatteluissa nimittäin inhimilliset unohdukset ja vaikeiden asioiden kertomatta jättäminen korostuvat. Jos graduni painottuisi repatriaatioprosessin kuvaukseen, olisin voinut yrittää saada museoilta esimerkiksi heidän kokouspöytäkirjojaan, joita olisin voinut ristiinlukea haastattelujen litterointien kanssa. Nyt oli ajankäytännöllisesti relevantimpaa keskittyä haastattelujen syvälliseen sisällönanalyyysiin luvussa 5. Luin toki haastatteluja ristiin keskenään kirjoittaessani repatriaatioprosessin kuvausta 4. luvussa eivätkä haastateltujen kuvaamat tapahtumat olleet keskenään ristiriidassa.

Asiantuntijahaastattelujen vaikeuksia ovat kentälle pääsy eli haastateltavien saaminen ja episteeminen pääsy eli halutun tiedon saaminen haastatteluissa. Episteeminen pääsy vaikuttaa haastattelun laatuun, ja jos haastateltavaa ei saa puhumaan tutkimusaiheesta, lopulta koko tutkimus kärsii. Kentälle pääsy ja episteeminen pääsy edellyttävät tutkijan tekemää pohjatyötä aiheesta. (Alastalo, Åkerman & Vaittinen 2017, 221–224.) Minun oli siis saatava museoiden johtajat ja haastateltavat vakuuttumaan siitä, että haastatteluun kannattaa käyttää arvokasta aikaa, ja että tiedän asiasta tarpeeksi ymmärtääkseni, mistä puhutaan. Ennen haastatteluja perehdyin repatriaatioon niin kansainvälisellä tasolla kuin erityisesti Suomen kontekstissa ja pyrin muokkaamaan tutkimussuunnitelmani mahdollisimman pitkälle, jotta pystyin vastaamaan kysymyksiin tutkielmastani. Kentälle pääsemisessä kesti hieman aikaa haastateltavien muiden työkiireiden takia, mutta episteeminen pääsy oli yllättävän helppoa. Sain sellaisen kuvan, että haastateltavat puhuivat aiheesta mielellään eivätkä vain asiantuntijoina vaan myös yksityishenkilöinä. Toki monelle heistä repatriaatiosta puhuminen on ollut arkipäivää viime vuosina työyhteisössään, mutta arvostan todella paljon sitä, että he jaksoivat avata asioita myös täysin ulkopuoliselle graduntekijälle.

3.3 Sisällönanalyysi aineiston analyysimenetelmänä

Sisällönanalyysi on menetelmä aineiston analysoimiseen, jolla koostetaan tiivistetty kuvaus tutkittavasta ilmiöstä (Tuomi & Sarajärvi 2018, 117). Sisällönanalyysi ei kiinnity tiukasti mihinkään tutkimusperinteeseen, ja sitä voi käyttää teoreettisesta taustasta riippumatta (Tuomi & Sarajärvi, 103). Valitsin metodikseni sisällönanalyysin, koska tutkin repatriaationtapahtumia ja merkityksiä – enkä esimerkiksi niinkään sitä, miten näistä asioista puhutaan. Sisällönanalyysin avulla sain jäsenneltyä aineistoni muodostamalla siitä luokkia. Luokkia muodostamalla sisällönanalyysissa edetään yksityiskohdista yleistyksiin ja konkretiasta abstraktille tasolle. Käytän sisällönanalyysia vasta tutkielmani luvussa 5, kun analysoin haastateltavien repatriaatioon liittämiä merkityksiä. Luvussa 4 haastatteluaineisto toimii vain repatriaatioprosessin kulusta kertovana tiedonlähteenä.

Sisällönanalyysini on aineistolähtöistä, koska en tietoisesti käyttänyt aiemman tutkimuksen tuottamaa käsitteistöä tai teoriaa, jonka avulla olisin lähestynyt aineistoani (Tuomi & Sarajärvi 2018, 108). On tietenkin mahdotonta tehdä tutkimusta tyhjiössä, ja varmasti esimerkiksi aiemmin lukemani tutkimuskirjallisuus on vaikuttanut ajatuksiini, joiden pohjalta tein sisällönanalyysin. En kuitenkaan pyrkinyt sovittamaan aineistoani sellaisiin luokkiin, jotka olisin määrännyt ennalta, vaan muodostin luokat eri vastauksista löytämieni yhtäläisyyksien perusteella.

Aineistolähtöisen sisällönanalyysin ensimmäinen vaihe on alkuperäisdatan pelkistäminen eli redusointi, jolloin aineistosta karsitaan pois kohdat, jotka eivät vastaa tutkimuskysymykseen (Tuomi & Sarajärvi 2018, 123). Toteutin pelkistämisen niin, että litterointien valmistuttua, lähdin etsimään niistä tutkimuskysymykseeni vastaavia kohtia, jotka kopioin erilliseen tekstitiedostoon. Erotin eri haastateltavien vastaukset toisistaan värikoodaamalla tekstin niin, että eri haastateltavien vastaukset olivat keskenään eri väriset. Tämä osoittautui hyväksi keinoksi, koska näin ensisilmäyksellä, kuka puhuu kyseisessä tekstipätkässä. Jouni Tuomi ja Anneli Sarajärvi esittävät aineiston pelkistykseen kuuluvan myös pelkistettyjen ilmausten muodostamisen alkuperäisistä ilmauksista eli aiemmin mainitsemistani tekstipätkistä (Tuomi & Sarajärvi 2018, 123). Omassa prosessissani yhdistin pelkistettyjen ilmausten ja alaluokkien määrittämisen, mistä kerron lisää seuraavaksi.

Toinen vaihe on aineiston ryhmittely eli klusterointi. Siinä pelkistetty aineisto käydään läpi etsien samankaltaisuuksia ja eroavaisuuksia ja samaa ilmiötä kuvaavat ilmaisut ryhmitellään yhteen. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 124.) Käytännössä muodostin eri tekstipätkille yläluokkia, eli eri vastauksia yhdistäviä otsikoita, joiden alle tein alaluokkia. Osan tekstinpätkistä sijoitin moneen eri luokkaan. Lopuksi määrittelin yläluokille yhdistävät luokat, jotka toimivat myös analyysilukuni väliotsikkoina (palautuksen syyt, palautusprosessi käynnissä ja palautuksen seuraukset). Yhdistävät luokat asettuivat aikajanaksi, joka kertoo varmasti jotain omasta tavastani ajatella ja jäsentää asioita. Joku toinen olisi järjestänyt aineiston eri tavalla.

Kolmas vaihe on käsitteellistäminen eli abstrahointi, jossa edetään teoreettisten käsitteiden ja johtopäätösten muodostamiseen. Klusterointi ja abstrahointi ovat päällekkäisiä prosesseja, sillä mitä ”korkeampia” luokkia aineistosta muodostetaan, sitä käsitteellisempiä ne ovat. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 125.) Abstrahointi jatkuu kuitenkin analyysin auki kirjoittamisessa eli omassa tapauksessani tutkielman luvussa 5. Aineistolähtöisessä sisällönanalyysissä vastaus tutkimuskysymykseen saadaan siis käsitteitä yhdistelemällä ja näin edetään empiirisestä aineistosta kohti teoreettisempaa näkemystä ilmiöstä (Tuomi & Sarajärvi 2018, 127).

3.4 Tutkimusetiikka ja tutkijan positio

Museomaailma on minulle tuttu museologian opintojen ja museoissa työskentelyn kautta. Haastateltavani olivat minua kokeneempia museoammattilaisia ja osalla oli erilainen opintotausta kuin itselläni, mutta koen museoalan tuntemukseni auttaneen minua vuorovaikutuksessa heidän kanssaan. Repatriaatioon suhtaudun positiivisesti ja näen sen tärkeänä toimenpiteenä saamelaisten kulttuurisen itsemääräämisoikeuden toteutumisessa, mikä varmasti näkyy tässä tutkielmassa. Tutkielman teon aikana olen pohtinut paljon omaa positiotani etnisesti suomalaisena ja saamelaiseen yhteisöön kuulumattomana henkilönä tutkimassa saamelaisten esineiden palautusta. Se on tuntunut ongelmalliselta muun muassa siksi, että minulla ei ole omakohtaista kosketusta saamelaiseen kulttuuriin, vaan tietoni siitä perustuu pääasiassa akateemisiin ja populaareihin teksteihin, mediaan sekä sosiaalisessa mediassa seuraamiini saamelaisiin. Tämän takia haastatteluja analysoidessani jotkut merkitykset ovat saattaneet jäädä minulta huomaamatta.

Valtaväestön saamelaisista tekemään tieteelliseen tutkimukseen on liittynyt rasistisia motiiveja. Suomessa saamelaisille tehtiin rotuoppiin pohjautuvia fyysisen antropologian tutkimuksia vielä 1970-luvulla, vaikka Ruotsi ja Norja olivat luopuneet tutkimuksista toisen maailmansodan jälkeen (Kanninen 2019, 125–126, 138). Rotuajattelu vaikutti myös lappologiaan eli tutkimuksiin, joissa suomalainen valtaväestö tutki saamelaisia. Tärkeimmät lappologit olivat kansallisten oppiaineiden kuten folkloristiikan, kansatieteen ja kielitieteen edustajia. Saamelaiset näyttäytyivät heille jäänteinä menneestä, ikään kuin suomalaisten esiasteena, jolloin saamelaisten tutkiminen oli keino oppia varhaisesta suomensukuisesta yhteiskunnasta.

Saamelaisista luotiin vastakohtaa pohjoismaiselle maanviljelykulttuurille ja samalla vahvistettiin suomalaista kansallisidentiteettiä. (Lehtola 2022, 136–137). Lappologiassa onkin paljon samankaltaisuuksia kansanrunouden keruun aikana kehitettyyn representaatioon karjalaisista Toisina verrattuna suomalaisiin (ks. esim. Tarkka 1989). Kiinnostus saamelaisia käsittelevään tutkimukseen on yhä suurta. Nykyajan saamelaiset ovat puhuneet tutkimusväsymyksestä, jota esimerkiksi sähköposteihin vyöryvät tutkimuspyynnöt tuottavat (West 2018; Kanninen 2019, 123). Myös Siidan museonjohtaja Sari Valkonen kertoi puhelussamme, että heille tulee paljon haastattelukyselyjä eikä kaikkiin voida suostua.

Haastatelluista siidalaisista kaksi on saamelaisia ja yksi suomalainen, jonka puoliso ja lapset ovat saamelaisia. Tekemäni haastattelut ovat nimenomaan asiantuntijahaastatteluja, joissa on

ensisijaisesti äänessä työssään näitä asioita käsittelevä henkilö. Osa haastatelluista on ollut myös median haastattelemana aiheesta eli kommunikointi museon ulkopuolisille tahoille on osa heidän työtään. Haastatteluissa puhui haastateltavien julkinen työminä, mutta poikkeuksiakin tähän oli. Esimerkiksi kysyessäni repatriaatioprosessin nostamista tunteista, haastateltavat avasivat yksityisempää puolta itsestään. Saamelaiset haastateltavat toivat esiin myös eräänlaisen kaksoisroolin, joka heillä on saamelaisena museotyöntekijänä: he samaan aikaan auttoivat repatriaatiota tapahtumaan ja olivat osa repatriaation vastaanottavaa yhteisöä.

Haastateltavat suostuivat esiintymään tutkielmassa omilla nimillään ilman anonymisointia. Aineiston anonymisointi olisi ollut mahdotonta ja jopa haitallista tutkimuksen kannalta, sillä tutkielmassani on suuressa roolissa se, missä työtehtävässä haastateltavat ovat työskennelleet Kansallismuseon saamelaiskokoelman repatriaatiossa. Ammattinimikkeet ja työnkuvat liittyvät siis olennaisesti tutkielman aiheeseen ja siihen, mistä näkökulmasta haastateltavat katsovat repatriaatiota.

4 Saamelaiskokoelman repatriaatio käytännössä

4.1 Aiemmat repatriaatiot

4.1.1 Saamelaisesineiden repatriaatiot Pohjoismaissa

Pohjoismaissa on kartoitettu erilaisissa projekteissa saamelaisen kulttuuriperinnön sijainteja maailman museoissa. Ensimmäinen tällainen projekti oli 2004–2005 toiminut *Samisk kulturarv i samlingar* -projekti, jonka vetäjänä toimi Ruotsin Tunturi- ja saamelaismuseumo Ájtte (Harlin 2018a, 73). Vuosina 2006–2007 toteutettiin hake nimeltä *Recalling Ancestral Voices – Repatriation of Sámi Cultural Heritage*. Projektiin osallistui kolme saamelaismuseumoa: Suomessa Saamelaismuseumo Siida, Ruotsissa tunturi- ja saamelaismuseumo Ájtte sekä Norjassa Varangin saamelaismuseumo. Projekti sai rahoitusta EU:lta ja sillä oli lisäksi kansallisia rahoittajia. Eeva-Kristiina Harlin toimi projektinjohtajana. (Recalling Ancestral Voices -hankkeen kotisivut.) Hankkeessa selvitettiin, missä pohjoismaisissa museoissa on saamelaisesineitä, kuinka paljon, millaista esineistöä, ja miten ne ovat päätyneet museon kokoelmaan. Esineet pyrittiin dokumentoimaan saamelaismuseumoille rakennettuun omaan tietokantaan, josta tehtiin myös julkinen versio yleisön käytettäväksi (Harlin 2008, 14–15). Internet-sivu (samicollection.org), jossa julkinen tietokanta sijaitti, ei ole enää toiminnassa (Recalling Ancestral Voices -hankkeen kotisivut). Ruotsin historian museon ja Uppsalan yliopiston *Collecting Sápmi* -projekti (2014–2018) keskittyi hankkimaan tietoa varhaisimmista kerätyistä saamelaisesineistä, jotka ovat ajalta ennen 1800-lukua. Pohjoismaiden ja Euroopan lisäksi tietoa kerättiin maailmanlaajuisesti. (Harlin 2018a, 73.)

Norsk Folkemuseum ja Oslon yliopiston kulttuurihistoriallinen museo on palauttanut puolet saamelaiskokoelmastaan eli noin 1600 objektia Norjan kuudelle eri saamelaismuseumoille. *Bååstede*-niminen (eteläsaameksi ”palautus”) projekti oli virallisesti käynnissä vuosina 2014–2019. (Gaup & Jensen & Pareli 2021b, 5.) Sopivien säilytystilojen puutteen vuoksi esineitä siirrettiin vain kulttuurikeskus Árraniin (Lehtola 2022, 292). Projektin aikana Norjan saamelaiskokoelmista löytyi Suomen, Ruotsin ja Venäjän alueelta kerättyjä esineitä. Suomen alueelta kerättyjä esineitä on noin sata. Norjan kansallismuseon saamelaiskokoelman koordinaattori Káren Elle Gaup ehdotti yhteisen projektin perustamista esineiden kotiin saattamiseksi. (Tammela 2021.)

Papit ja viranomaiset tuhosivat melkein kaikki saamelaisrummut 1600- ja 1700-luvuilla. Rumpuja säilyi noin 80 kappaletta ja ne sijaitsevat Ruotsin ja Euroopan museoissa. (Lehtola 2022, 289.) Vanhin tunnettu saamelaisrumpu kuului Norjan Uuniemellä asuneelle Anders Poulssonille. 1690-luvulla viranomaiset syyttivät häntä noituudesta ja hänet vangittiin ja tapettiin vankeudessa.

Poullssonin rumpu lähetettiin Tanskan kuninkaan taidekammioon, josta se siirtyi 150 vuotta myöhemmin Tanskan kansallismuseon omistukseen. Rumpu lainattiin vuonna 1981 Norjan Kaarasjoelle Riddo Duottar Museat -saamelaismuseoon. Lainasopimus kesti 40 vuotta, ja se päättyi joulukuun 2021 alussa, mutta Riddo Duottar Museat ja Norjan saamelaiskäräjät vaativat rummun omistusoikeuden palauttamista saamelaisille. Takana oli 20 vuoden työ asian hyväksi: Norjan saamelaiskäräjät oli ollut yhteydessä Tanskan kuningatar Margaretiin ja Norjan museot YK:hon. Tanskan kansallismuseo tuki vaatimusta ja tammikuussa 2022 se palautti saamelaisrummun. Tämä oli ensimmäinen kerta, kun saamelaisrumpu palautettiin ulkomailta Saamenmaalle. (Seipiharju 2021; Kelemeny & Torikka 2021.)

Ruotsissa saamelaisesineiden repatriaatiosta on keskusteltu vain vähän eikä esineitä ole palautettu. (*Kotiinpaluu*-näyttelyn seinätekstit, Guttorm 2021a). Venäjällä repatriaatioprosessia ei tunneta ja tiedot Venäjän museoissa olevista saamelaisesineistä ovat hataria (Tammela 2021 & Harlin 2021, 122). Mainittakoon vielä, että Pohjoismaissa saamelaisrepatriaatioita edeltävä merkittävä esinepalautus oli Tanskan palautus Grönlannille vuosien 1982–2001 aikana. Silloin Tanskan kansallismuseo palautti Grönlannin kansallismuseolle ja -arkistolle noin 35 000 arkeologista ja etnografista esinettä. Mukana oli myös ihmisjäänteitä. Tanskan kansallismuseon kokoelma oli maailman laajin kokoelma inuittien taidetta ja esineistöä. Tanska ei kuitenkaan palauttanut koko kokoelmaa, vaan sille jäi 100 000 grönlantilaista esinettä. Prosessista on puhuttu nimellä *Utimit* eli grönlanniksi ”palautus”. (Gabriel 2021, 109; Lehtola 2022, 282 & 112–113; van Beurden 2017, 197.)

4.1.2 Repatriaatiot Siidassa ja Kansallismuseossa

Siidassa on tehty kolme repatriaatiota ennen Kansallismuseota. Ensimmäinen niistä tapahtui, kun Museokeskus Vapriikki palautti saamelaiskokoelmansa vuonna 2015. Kokoelmaan kuului 45 esinettä 1800-luvulta, joista suurin osa on vaatteita ja lisäksi muutamia työkaluja (Guttorm 2021a, 85). Palautukseen vaikutti TAKO-toimintaan liittyvä Suomen museoiden tallennusvastuiden pohtiminen (Guttormin haastattelu). TAKO on ammatillisten museoiden tallennus- ja kokoelmayhteistyöverkosto, joka muun muassa kehittää ja ylläpitää museoiden valtakunnallista tallennustyönjakoa (TAKO: Esittely). Toinen palautus tuli Hämeenlinnan kaupunginmuseolta vuonna 2016. Siihen kuului 25 esinettä, joista suurin osa on vaatekappa, tekstiilejä sekä luu- ja sarviesineitä, joista vanhimmat ovat peräisin 1800-luvulta. Suomen metsämuseo Lusto palautti kymmenen esineen saamelaiskokoelmansa Siidalle vuonna 2018. Esineet ovat peräisin 1920-luvulta

ja liittyvät kulkemiseen. (Guttorm 2021a, 86.) Aloitteen Siidalle tulleista palautuksista ovat tehneet palauttavat museot (Guttormin haastattelu). Näitä ennen on jo 1970-luvulla Pohjois-Karjalan museosta palautunut joitakin esineitä, vaikka silloin ei vielä puhuttu asiasta repatriaationa (Rantamäen & Guttormin haastattelut). Aiemmin palautetut kokoelmat ovat olleet pieniä verrattuna Kansallismuseon saamelaiskokoelmaan.

Kansallismuseossa repatriaatio on ollut ajankohtainen asia viime vuosina. Ruotsalainen geologi Gustaf Nordenskiöld keräsi vuonna 1891 Mesa Verde -alueella Yhdysvalloissa 600 objekti sisältävän kokoelman. Mesa Verde -kokoelmaan kuului esineitä, ihmisluita ja muumioita noin kahdenkymmenen pueblo-intiaanin haudoista, jotka olivat peräisin arviolta 1200-luvulta. (Kansallismuseo: Suomi luovuttaa Yhdysvalloille intiaanikansojen jäänteitä Kansalliskokoelmista.) Palautusprosessi käynnistyi Yhdysvaltojen aloitteesta, prosessi kesti neljä vuotta ja palautus tapahtui vuonna 2020. Kokoelmasta palautettiin Yhdysvaltojen alkuperäiskansojen edustajille 20 ihmisjäännettä ja 28 hautaesinettä. Muu kokoelma jäi Kansallismuseon haltuun. Lopuksi alkuperäiskansojen edustajat hautasivat esivanhempansa takaisin Mesa Verden kansallispuistoon. (Kansallismuseo: Suomen kansallismuseon ylijohdaja Elina Anttila tapasi Yhdysvaltain presidentti Donald Trumpin.)

Lisäksi joulukuun 2021 alussa Yle uutisoi, että Kansallismuseo on päättänyt palauttaa Namibiaan palan ns. valtakunnankiveä. Kyseessä on Pohjois-Namibiassa sijaitsevan perinteisen Ondongan kuningaskunnan kivi. Kivillä on tärkeä merkitys Namibialle, koska ajatellaan, että niiden palaututtua paikalliset voivat perustaa kuningaskuntansa uudelleen. Lähetysseura on palauttanut kaksi vastaavaa kiveä aiemmin ja nyt palautettava kivi on kuulunut ennen Suomen Lähetysseuran kokoelmaan. (Tolsa & Lindström 2021.)

Fyysisten palautusten lisäksi Kansallismuseossa on käynyt vuosien varrella eri yhteisöjen jäseniä katsomassa esivanhempiansa esineitä. *Sadan vuoden matka* -dokumenttielokuvassa (2021) kuvataan yksi tällainen esineiden ja ihmisten kohtaaminen. Sen on ohjannut Antti Tuomas Seppänen ja tuottanut Helinä Rautavaaran museo. Elokuva seuraa australialaisen arrernte-alkuperäiskansan vanhimman Lofty Katakarinjan ja tämän oppilaan Shaun Angelesin matkaa Suomeen esivanhempiansa esineiden luo, Museoviraston Kokoelma- ja konservointikeskukseen. (Sadan vuoden matka: esittely.) Mukanaan heillä oli Matt Poll, joka työskentelee alkuperäiskansaprojektien parissa Australian National Maritime Museumissa. Elokuva tarjoaa ainutlaatuisen kurkistuksen kulissien taakse: ensin Katakarinja tunnisti esineiden joukosta pyhät esineet, jotka laitettiin erilliseen huoneeseen, johon kaikki eivät pääse. Sitten jäljelle jääneet esineet käytiin läpi joukolla;

vanhin siirsi oppilaalle tietoa ja myös museotyöntekijät oppivat esineistä. Mukana oli myös haastattelemani Kansallismuseon konservointiyksikön päällikkö Eero Ehanti. Matt Pollin mukaan Suomen vierailu oli ensimmäinen lajissaan ja toimii pohjana arrerntejen tuleville vierailuille. Tavoitteena on yhteyden palauttaminen esineiden ja yhteisön välille. Australiaan paluun jälkeen länsi-arrerntejen johtajat päättävät Suomessa olevien esineiden tulevaisuudesta. (Sadan vuoden matka 2021.)

4.2 Kansallismuseon ja Siidan välinen fyysinen repatriaatio

4.2.1 Kansallismuseon saamelaisesinekokoelman historia lyhyesti

Saamelaisesinekokoelman keruu alkoi vuonna 1830, ja kokoelman vanhin esine on tuolloin hankittu ja 1600-luvulta peräisin oleva komsio eli saamelainen kehto. 1800-luvulla saamelaisesineistöä ei kerätty vielä systemaattisesti museoon vaan kerääjinä toimivat tieteelliset seurat, Lapin virkamiehet, kielitieteilijät, folkloristit ja yksityishenkilöt. Kansallismuseon edeltäjä Valtion historiallinen museo perustettiin 1894, ja sen kokoelmat muodostettiin yhdistämällä monien pienten museoiden kokoelmia. Lappiin alettiin tehdä useita keruumatkoja ja 79 prosenttia saamelaiskokoelman esineistä kerättiin vuosina 1894–1939. (Kataja 2021.) Monissa näistä esineistä on nykyisin harvinaisia tai kadonneita piirteitä (Harlin 2018b, 53).

1910-luvulta lähtien tutkijat kiinnostuivat Petsamosta ja kolttasaamelaisista, koska heidän ajateltiin edustavan vanhimpia ja alkuperäisimpiä saamelaisia. Petsamoon kuljettiin Inarin kautta, joten kokoelmaan kerättiin samalla myös inarinsaamelaista esineistöä. Petsamon ja Inarin alueen esineet muodostavat saamelaiskokoelmasta 51 prosenttia. (Anttila & Kataja 2021, 105.) Sodat tuhosivat paljon esineistöä ja keruu oli vähäistä 1940–1960-luvuilla, mutta silloin tehtiin kuvallista tallentamista (Kataja 2021). 1970-luvulla keruun perusteita päivitettiin, koska saamelaisesineitä ei haluttu enää kerätä pois Saamenmaalta. Jatkossa keskityttiin keräämään uutta saamenkäsityötä. Kansatieteen intendentti Martti Linkolalla oli keskeinen rooli tässä työssä. Saamelaiskokoelman keruu päättyi museoiden yhteisellä päätöksellä Siidan aukeamiseen 1998. Saamelaiskokoelma oli ensimmäinen Kansallismuseon kansatieteellisten kokoelmien digitoitu ja verkkoon avattu kokoelma. (Kataja 2021.)

Saamelaisesinekokoelma koostuu pääosin puvuista, koruista, taloustavaroista, työkaluista, tekstiilien valmistukseen käytetyistä esineistä sekä kulkemiseen ja kuljettamiseen liittyvistä

esineistä (Kataja 2021). Suurin osa kokoelman esineistä on alun perin kuulunut koltta- ja inarinsaamelaisille, mutta myös Utsjoen seudulta on hankittu merkittävä kokoelma ja pieni kokoelma Enontekiöstä. Kerääjiä on vuosien varrella ollut monia, mutta keskeisimmät olivat T. I. Itkonen, Theodor Schvindt, Ilmari Manninen ja Samuli Paulaharju, jotka keräsivät arkaaiseksi ja katoavaksi kokemaansa esineistöä (Lehtola 2022, 294). Ainoa saamelainen kerääjä oli saamelaisaktivisti Johan Nuorgam, joka oli yksi Inarin saamelaismuseon perustajista. Monet kerääjistä julkaisivat myös etnografista kirjallisuutta saamelaisista. (Harlin 2018b, 49.)

4.2.2 Mitä Kansallismuseo palautti Siidalle?

Kansallismuseo palautti noin 2200 esinettä Siidalle vuonna 2021. Saamelaiskokoelma oli luetteloitu Kansallismuseon suomalais-ugrilaisiin kokoelmiin, mutta siitä vastattiin poikkeuksellisesti kotimaisten kansatieteellisten kokoelmien yhteydessä. Saamelaiskokoelmaan on luettu kuuluvaksi eri aineistoja eri aikoina, ja siksi jossain on voitu virheellisesti kertoa, että palautukseen kuuluisi 2600 esinettä. (Katajan haastattelu.) Palautuksen myötä Kansallismuseo lainasi Siidalta ne palautettuun kokoelmaan kuuluvat esineet, jotka olivat esillä näyttelyissä Kansallismuseossa (Katajan haastattelu). Siidassa oli Juha Nuorgamista kertova näyttely 27.3.2018-28.4.2019, johon saatiin esille esineitä Kansallismuseon saamelaiskokoelmasta. Silloin sovittiin, ettei näitä esineitä enää palauteta Kansallismuseolle, vaan ne saivat jäädä Siidaan. (Rantamäen haastattelu.)

Kansallismuseon ja Siidan työntekijät keskustelivat ja päättivät yhdessä palautuksen laajuudesta. Muutamia esineitä jäi Kansallismuseolle, koska niiden katsottiin kertovan enemmän suomalaisesta yhteiskunnasta ja sen suhteesta saamelaiskulttuuriin kuin itse saamelaiskulttuurista, ja näin ne sopivat Kansallismuseon tehtävään tallentaa Suomen valtion historiaa. Yksi tällainen esine on Wäinö Aaltosen vuonna 1952 suunnittelema rintamerkki, jota myytiin Lapin Sivistysseuran toiminnan tukemiseksi. Jotkut Kansallismuseolle jääneistä esineistä olivat tulleet entisen Kulttuurien museon kokoelmiin. Ne ovat matkamuuhtoesineitä, joita lahjoittaja on kerännyt matkoillaan, ja muodostavat näin kokoelman muiden hänen keräämiensä esineiden kanssa. Tällöin ei koettu relevantiksi erottaa saamelaisesineitä kokoelmasta, vaan sen nähtiin kertovan enemmän lahjoittajan maailmankuvasta, matkustamisesta ja esineiden keräämisestä kuin saamelaisuudesta. Saamelaiskokoelmasta on myös poistettu ajan myötä elintarvikenäytteitä, kuten kimppu hauenpäitä, koska ne olivat vaaraksi muun kokoelman säilymiselle. (Katajan haastattelu.)

Seurasaaren kokoelmaan kuuluvia esineitä ei myöskään palautettu, sillä se on aina ollut Kansallismuseon saamelaiskokoelmasta erillään. Siihen kuuluu 144 saamelaisesineitä, joista kolme on rakennuksia. Kokoelman esineet ovat arkisia käyttöesineitä, kuten vaatteita ja kotitaloustavaroita, jotka on kerätty aikanaan Seurasaaren rakennusten elävöittämiseksi. Siidan työntekijät eivät kokeneet näitä esineitä niin erityisiksi, että ne olisi palautettava, ja samankaltaisia esineitä on runsaasti saatavilla. Seurasaassa oli myös ajatuksia saamelaisrakennusten aktiivisemmasta käytöstä jatkossa ja esineiden hyödyntämisestä siinä. Palautukseen ei kuulunut myöskään saamelaisiin liittyvä arkeologinen aineisto ja kuvakokoelmat, jotka omistaa Museovirasto. Arkeologinen aineisto kuuluu muinaismuistolain perusteella säilytettäväksi Museovirastossa muiden arkeologisten kokoelmien kanssa. (Katajan haastattelu.)

4.3 Fyysisen repatriaatioprosessin kulku

Keskustelija saamelaiskokoelman palautuksesta on käyty vuosikymmeniä Kansallismuseon ja Siidan välillä (Guttormin haastattelu). Jo Siida-rakennuksen valmistuessa vuonna 1998 keskusteltiin asiasta, mutta rakennuksen varastotilat eivät olleet riittävät palautukseen. Sysäys palautukseen tuli vuoden 2017 alussa Kansallismuseon ylijohtaja Elina Anttilan ja Museoviraston pääjohtaja Juhani Kostetin vieraillessa *Bååstede*-projektin näyttelyssä Norjassa. (Katajan & Guttormin haastattelut.) Näyttelyn innoittamana oli helppo vastata Siidan johtaja Sari Valkosen aloitteeseen palautuksista (Lehtola 2022, 206). Anttila ja Kostet kysyivät myös kokoelmasta vastaavalta Raila Katajalta hänen mielipidettään asiasta. Kataja oli sitä mieltä, että kokoelma on luovutettava Siidalle. (Katajan haastattelu.) Suomen muinaismuistoyhdistyksen tilaisuudessa 1.12.2021 Kataja kertoi, että palautusprosessin alkuvaiheessa puhuttiin *Bååsteden* mallista, jossa puolet kokoelmasta olisi palannut Siidalle ja puolet jäänyt Kansallismuseolle. Katajan mukaan oli kuitenkin täysin selvää, että prosessi, jossa kokoelma jaettaisiin kahtia, olisi ollut äärimmäisen hajottava molemmille osapuolille. Olisi tuntunut vaikealta laittaa ihmiset valitsemaan, mitkä esineet lähtevät ja mitkä jäävät. (Kataja 2021). Kansallismuseo ja Siida allekirjoittivat 5.4.2017 aiesopimuksen, jossa sovittiin palautuksesta ”kunhan luovutettavat esineet määritellään ennen luovutusta, saamelaisen kulttuuriperinnön talletustyönjaosta sovitaan, saamelaiskokoelmalle saadaan asianmukaiset säilytystilat Saamelaismuseum Siidassa vuonna 2021, kokoelmasiirrolle saadaan rahoitus ja luovutus saa valtioneuvoston hyväksynnän”. (Valtioneuvoston päätös: Valtion varallisuuden luovuttaminen).

Saamelaiskokoelma siirrettiin vähitellen Kansallismuseon keskusvarastosta Orimattilasta uuteen Kokoelma- ja konservointikeskukseen Vantaalle. Siellä esineet läpikäytiin ja tehtiin tarvittavat

pakastussyklit, ettei mahdollisia tuholaisongelmia siirtyisi Siidalle. Vain *Kotiinpaluu*-näyttelyyn tulevat esineet konservoitiin eli esimerkiksi puhdistettiin, vahvistettiin ja tuettiin, niin että niitä oli mahdollista esitellä näyttelyssä halutulla tavalla. Muut saamelaiskokoelman esineet menivät Siidalle sellaisenaan. (Ehantin haastattelu.) Koska kokoelmalla on pitkä historia, johon mahtuu eri vaiheita ja kokoelmamuuttoa, esineiden paikallistaminen keskusvarastosta vaati selvitystyötä. Kokoelma- ja konservointikeskuksessa tunnistekuvattiin sellaiset esineet, joista ei ollut kuvaa ennestään. Näin Kansallismuseolle jäi mahdollisimman laaja tieto siitä, mitä palautettiin, ja esineiden vastaanottaminen Siidassa oli mahdollisimman helppoa ja sujuvaa. (Katajan haastattelu.)

Palautusprosessi vaati monenlaista selvitystyötä. Piti selvittää esimerkiksi, mitä kaikkea kokoelmaan kuuluu. Raila Kataja vertasi keskenään diaarikirjat, pääluettelot, verifikaatit ja muun aineiston, jossa oli tietoa kokoelmasta. Tämä aineisto digitoitiin Siidalle annettavaksi. Kataja kävi läpi myös deponoinnit, talletukset ja vaihdot eri museoiden kanssa. Hän kysyi museoista, joihin oli pitkäaikaistalletettu saamelaisesineitä, ovatko he valmiita palauttamaan ne Kansallismuseoon ja lopulta Siidaan. (Katajan & Guttormin haastattelut.) Yksi iso työsarka oli luettelointitietojen siirto kokoelmahallintajärjestelmien välillä. Kansallismuseolla ja Siidalla oli sama kokoelmanhallintajärjestelmä WebMusketti. Tietokannat piti täsmäyttää vastaamaan toisiaan, jotta luettelointitietojen siirto onnistuisi, missä auttoivat Museoviraston ammattilaiset. Datan lopullisesta siirrosta vastasi ulkopuolinen yritys. Datansiirron jälkeen tehtiin vielä pistotarkastuksia, joiden avulla varmistettiin siirron onnistuneen. (Rantamäen haastattelu.)

Valtioneuvostolle lähetettiin 23.2.2021 juristien kanssa tehty anomus siitä, että Kansallismuseo saa luovuttaa kokoelman Siidaan (Valtioneuvoston päätös: Valtion varallisuuden luovuttaminen). Kyseessä on merkittävä valtionomaisuus ja noin puolet Kansallismuseon kokoelmasta on Antellin testamenttivaroin hankittuja esineitä. (Katajan haastattelu.) Valtioneuvosto antoi 26.8.2021 Museovirastolle luvan luovuttaa Kansallismuseon saamelaisesineet vastikkeetta Siidalle (Valtioneuvoston päätös: Valtion varallisuuden luovuttaminen). Anomuksen hyväksymisen jälkeen tehtiin museoiden kesken luovutus- ja yhteistyösopimukset, jolloin kokoelman omistusoikeus siirtyi Siidalle. Silloin myös Kansallismuseo lainasi näyttelyissään olevat saamelaisesineet Siidalta määräajaksi. (Katajan haastattelu.)

Museoiden laatimassa yhteistyösopimuksessa linjattiin, että päävastuu saamelaisesineistön kartuttamisesta Suomessa on Siidalla, mutta Kansallismuseo voi tarvittaessa hankkia kokoelmiinsa esimerkiksi nyky-duodjia eli saamelaista käsityötä. Yhteistyötä museoiden välillä tullaan tiivistämään ja pyritään yhdessä edistämään saamelaista kulttuuriperintöä. Kansallismuseo voi

jatkossa lainata saamelaisesineitä Siidalta ja Siida voi pyytää Kansallismuseon perusnäyttelyissä olevia esineitä omiin näyttelyihinsä. Kun tulevaisuudessa Kansallismuseossa esitellään saamelaiskulttuuria, Siida tulee olemaan mukana näyttelyn teossa varmistamassa, että saamelaisten representaatio on totuuteen perustuvaa. (Guttorm 2021b.)

Marjo-Riitta Rantamäki valmisteli esineiden kuljetusta. Kuljetuksessa oli otettava huomioon monia asioita, jotta se olisi mahdollisimman turvallinen, ja kuljetusfirmalla oli vankka kokemus taidekuljetuksista. Ajoneuvojen tuli olla sellaiset, että niissä pystyttiin pitämään vakaat olosuhteet esineille, koska suurin osa esineistä on orgaanista ja mahdollisesti herkkää materiaalia. Kuljetusliikkeen työntekijät kävivät arvioimassa esineiden kokoa ja rakensivat sen mukaan autoon eri tasoja, koska esinelaatikoita ei voi laittaa päällekkäin montaa kerrosta ilman esineiden turvallisuuden vaarantumista. Kansallismuseon museomestarit rakensivat laatikot, joihin esineet pakattiin. Niihin laitettiin luettelot esineistä, joita laatikossa on. Lisäksi suunniteltiin aikataulu esineiden lastaamiselle rekkaan, kuljetukselle ja esineiden vastaanottamiselle Siidassa. (Rantamäen haastattelu.)

Keväällä 2021 Siidaan valmistui peruskorjauksen yhteydessä uusi kokoelmayksikkö. Siidan ja Kansallismuseon välisen aiesopimuksessa palautuksen ehtona oli se, että Siidalla tulee olla asianmukaiset kokoelmatilat palautettavan kokoelman säilytykseen (Valtioneuvoston päätös: Valtion varallisuuden luovuttaminen). Marjo-Riitta Rantamäki suunnitteli uuden kokoelmayksikön tiloja sellaisiksi, että niihin mahtuu sekä Siidan aiemmat kokoelmat että palautettava kokoelma (Rantamäen haastattelu). Kokoelman siirto Vantaalta Inariin tapahtui elo-syyskuun vaihteessa 2021. Sen jälkeen esineitä purettiin, sijoitettiin uusiin kokoelmatiloihin ja käytiin läpi. (Guttormin haastattelu.) Osa esineistä meni Siidan uuteen perusnäyttelyyn, joten niille oli tehtävä konservointia (Rantamäen haastattelu).

4.4 Mäccmõš, maccâm, máhccan – kotiinpaluu -näyttely

4.4.1 Kotiinpaluu-näyttelyn esittely

Mäccmõš, maccâm, máhccan – kotiinpaluu -näyttely oli esillä Suomen kansallismuseossa 31.10.2021-27.2.2022. Sen työryhmään kuuluivat Siidasta kokoelmista vastaava amanuenssi Anni Guttorm, kokoelmamestari Marjo-Riitta Rantamäki ja repatriaatiotutkija Eeva-Kristiina Nylander (ent. Harlin). Nylander on projektipäällikkö Siidan hankkeessa nimeltä *Muittut, muitalusat – the*

story of the Sámi by the Sámi. Kansallismuseosta näyttelytyöryhmään kuuluivat kansatieteellisten kokoelmien intendentti Raila Kataja, näyttelyamanuenssi Mitro Kaurinkoski ja näyttelypäällikkö Minerva Keltanen. Mitro Kaurinkoski toimi *Kotiinpaluu*-näyttelyn projektipäällikkönä. Näyttelyn arkkitehtina ja tilallisena suunnittelijana toimi Kaisa Karvinen. Lisäksi näyttelyllä oli kolme saamelaista ohjaajaa. Näyttelyn sisällöllisestä ohjauksesta vastasi kirjoittaja ja aktivisti Petra Laiti, taiteen valinnoista kuvataiteilija Outi Pieski ja graafisesta suunnittelusta taiteilija Lada Suomenrinne. Pieski ja Suomenrinne toimivat yhdessä näyttelyn visuaalisina ohjaajina ja heidän taidettaan on myös esillä näyttelyssä. (Kansallismuseo: *Kotiinpaluu*-näyttelyn seinätekstit.)

Näyttelyssä nähtiin 140 esinettä Siidaan palautetusta saamelaisesinekokoelmasta (Kansallismuseo: *Kotiinpaluu*-näyttelyn esittely). Kyseessä ei kuitenkaan ollut perinteinen kulttuurihistoriallinen näyttely, koska saamelaiskulttuurin esittelyn lisäksi se käsitteli repatriaatioprosessia, saamelaisten ja suomalaisten välistä historiaa ja museoiden roolia siinä. *Kotiinpaluu*-näyttelyn seinätekstin mukaan näyttely ”kertoo yhteistyöstä, uudesta ajasta, maailman ja asenteiden muuttumisesta”. Esineet oli jaettu näyttelyssä vitriineihin teemoittain: liikkuminen, ruokatalous, käsityö, hengellisyys, kalastus, juuri- ja tuohityöt ja lampaanvilla. Vitriinien ulkopuolella oli tekstejä, jotka kertoivat esiteltävästä esineryhmästä. Lisätietoa tietystä esineestä sai luettua tabletilta. Lisäksi vitriineissä oli nuorten saamelaisnaisten näyttelyä varten kirjoittamia kirjeitä. Ne oli joko osoitettu esineille tai sitten esine puhui niissä. Kirjeet oli lisätty vitriineihin, koska kyseessä on kiertonäyttely, jonka on tarkoitus lähteä kiertämään maailman eri museoita, joten näyttelyn esineillä kotiinpaluu kestää pidempään kuin muilla saamelaiskokoelman esineillä. (Nylander 2021.)

Näyttelytekstit oli kirjoitettu kuudella eri kielellä: kaikilla Suomessa puhutulla saamenkielillä eli inarin-, koltan- ja pohjoissaameksi, Suomen valtion kahdella virallisella kielellä eli suomeksi ja ruotsiksi sekä englanniksi. Näyttelyssä oli paljon erilaisia ja erikokoisia tekstejä. Suurimmissa seinätekstiplakaateissa oli näyttelytyöryhmän jäsenten (Anni Guttorm, Raila Kataja, Petra Laiti, Eeva-Kristiina Nylander) kirjoittamia tekstejä. Niiden aiheita olivat repatriaatio, saamelaiskokoelman keruuhistoria, Kansallismuseon rooli saamelaisten representaatiossa, Suomen valtion kolonialismi saamelaisia kohtaan, sarvilakki sekä *Láhpon duojit* -projekti (suom. Kadonneet käsityöt). Tekstien alla oli tekijän nimi, ammattinimike sekä museo, jossa hän työskentelee. Lisäksi näyttelyn alku- ja lopputekstit olivat kirjoittaneet museoiden johtajat Elina Anttila ja Sari Valkonen. Pienemmissä seinätekstiplakaateissa oli lyhyempiä puheenvuorotekstejä saamelaisilta. Myös niiden alla oli tekstin kirjoittajan nimi. Lisäksi seinillä oli suuria julisteita, joihin oli kirjoitettu lyhyempi fakta, toteamus tai ajatus repatriaatiosta. Näitä tekstejä ei oltu allekirjoitettu. Kirjoittajan nimen lisääminen näyttelytekstin loppuun ei ole yleinen käytäntö

kulttuurihistoriallisessa näyttelyssä, joten tulkitsen sen tietoiseksi valinnaksi. Allekirjoitus teki näyttelykävijälle näkyväksi sen, kuka puhuu, missä roolissa ja mitä museota puhuja edustaa. Se korosti näyttelyn moniäänisyyttä, jossa saamelaiset pääsivät ääneen saamelaisten näyttelytyöryhmän jäsenien lisäksi myös puheenvuoroteksteissä.

Näyttelytyöryhmän tavoitteena oli moniäänisyys ja saamelaisyhteisöjen omien näkökulmien esiintuominen (Kaurinkosken haastattelu). Tekstien lisäksi näyttelyssä oli monia videopuheenvuoroja. Niissä käsityöläinen Sami Laiti kertoo duodjista sekä Outi Pieski ja Eeva-Kristiina Nylander sarvilakin elvyttämiprojektista. Eräs video dokumentoi poronhoitoa kahden nuoren poronhoitajan kertomana. Toisella videolla Inker-Anni Linkola kertoi isänsä työstä saamelaiskulttuurin tallentajana. Hänen isänsä Martti Linkola oli Museoviraston kansatieteen intendentti. Yhdessä videossa haastatellaan repatriaatiossa ja näyttelyn teossa mukana olleita museotyöntekijöitä.

Näyttelyssä tiede ja taide esitettiin tasavertaisina. Tämä liittyy dekoloniaalisen tutkimuksen perinteeseen, jossa akateemista tietoa pidetään yhdenvertaisena muiden tietämisen muotojen, kuten taide tai aktivismi, kanssa (Seikkula & Keskinen 2021, 17). Näyttelyssä teoksia oli neljältä kuvataiteilijalta, jotka ovat Outi Pieski, Lada Suomenrinne, Marja Helander ja Matti Aikio. Eeva-Kristiina Nylander kuvaili etäopastuksellaan taiteen roolia näyttelyssä niin, että se syleilee esillä olevia esineitä kiertämällä näyttelytilan seinillä (Nylander 2021). Näyttelyn visuaalisen ohjaajan Lada Suomenrinteen mukaan näyttelyn ulkoasun haluttiin korostavan esineiden aikaa Kansallismuseon varastoissa ja tutkittavana. Museoissa esineiden säilytykseen käytettävät pahvilaatikot toimivat näyttelyssä korokkeina esineille. Yhdessä huoneessa pöytälamput oli kohdistettu esineisiin aivan kuin ne olisivat olleet tutkijan työpöydällä. (Lada Suomenrinne 2021.) Suomalaisen saamelaisista ottamat valokuvat toistuivat näyttelyn designissa negatiivikuvina: siinä muodossahan vanhoja valokuvia museoissa säilytetään!

4.4.2 Kotiinpaluu-näyttelyn sisäinen ja ulkoinen tapahtumaohjelmisto

Kotiinpaluu-näyttely on monella tapaa poikkeuksellinen kulttuurihistoriallinen näyttely. Mielestäni yksi sen kiinnostavimmista puolista oli näyttelyn oheisohjelmiston suuntaaminen Kansallismuseon ja Museoviraston henkilökunnalle. Tarkoituksena oli lisätä henkilökunnan ymmärrystä repatriaatiosta, jotta heidän olisi mahdollista viestiä näyttelystä yleisölle (Sarpon haastattelu). Näen ohjelmiston olevan olennainen osa repatriaatioprosessia, jossa muuttuvat esineiden säilytyspaikan ja

omistajuuden lisäksi myös repatriaatiossa mukana olevat organisaatiot. Sisäiseen ohjelmistoon kuului neljä eri tapahtumaa.

Ensimmäisessä tapahtumassa koko Museoviraston henkilökunnalle esitettiin Suvi Westin ohjaama dokumenttielokuva *Eatnameamet – Hiljainen taistelumme* (2020), jonka jälkeen vaikuttavuustuottaja Emmi Nuorgam haastatteli Suvi Westiä ja Petra Laitia saamelaiskysymyksistä ja taiteen teosta. Toinen tilaisuus oli järjestetty vain Kansallismuseon työntekijöille ja sen teema oli kolonialismi Suomessa. Siihen kuului keskustelutilaisuus, jossa oli puhumassa museon ulkopuolisia kolonialismitutkijoita, joiden lisäksi kuultiin Siidan ja Kansallismuseon henkilökunnan puheenvuoroja kokoelmatyöstä ja repatriaatiosta ja keskustelua niistä. (Kansallismuseo: sisäinen ohjelmisto; Sarpon haastattelu.) Kolmannen tilaisuuden nimi oli *Dekolonisoiva työote – julkisten instituutioiden valta ja vastuu vähemmistöjen osallisuutta vahvistavassa työssä*. Se oli suunnattu Kansallismuseolla näyttelyn parissa työskenteleville yksiköille, jotka olivat: Kokoelmat ja tutkimus, Näyttely, Yleisötyö ja tapahtumat sekä Markkinointi ja viestintä. Tilaisuuteen sisältyi alustuksia ja yhteistä työskentelyä, joiden tavoitteena oli tarkastella omaa työskentelyä ja tulla tietoisiksi siihen liittyvistä vahingollisista rakenteista ja asenteista. Tilaisuudessa oli puhujina ja ohjaajina museon ulkopuolisia asiantuntijoita. Neljäs tilaisuus pidettiin oppaille ja asiakaspalveluhenkilökunnalle. Se koostui Mitro Kaurinkosken ja Petra Laitin näyttelyesittelystä ja Petra Laitin *Stereotyyppien purku* -koulutuksesta. Koulutuksessa käsiteltiin perusasioita saamelaisista, näyttelyyn liittyvää sanastoa ja ennakkoluuloja, joita asiakkaat saattavat ilmaista, ja miten niihin vastataan. (Kansallismuseo: sisäinen ohjelmisto; Sarpon haastattelu.)

Näiden lisäksi *Kotiinpaluu*-näyttelyn oheisohjelmaan kuului kaikille avoimia tapahtumia. Perinteisten opastusten lisäksi ne sisälsivät näyttelyn tekijöiden vetämiä etäkierroksia, keskustelutilaisuuden duodjista ja alkuperäiskansaelokuvafestivaali *Skábmagovatin* rinnakkaistapahtuman. Viikonlopun mittaiseen rinnakkaistapahtumaan kuului elokuvanäytösten lisäksi keskustelutilaisuuksia ja *Vildá*-yhtyeen konsertti. (Kansallismuseo: Kotiinpaluu-näyttelyn ohjelmisto.) Koska tietoa saamelaisista haluttiin levittää kouluihin, opettajille järjestettiin after work -tilaisuus museossa ja suoratoistona (Sarpon haastattelu; Kansallismuseo: Kotiinpaluu- näyttelyn ohjelmisto).

Pasilan peruskoulun saamenkieliset luokat juhlivat Kansallismuseolla saamelaisten kansallispäivää ja tilaisuutta pystyi seuraamaan suoratoistona internetissä. Tilaisuudessa nähtiin mm. kulttuuriministeri Li Anderssonin videotervehdys ja oppilaiden opastus näyttelyyn. Saamelaisten kansallispäivän ohjelmaa suunniteltaessa pyrittiin siihen, ettei käsitellä saamelaista kulttuuria

nähtävyytenä, jota ihmetellään (Sarpon haastattelu.). Kansallismuseon ravintolassa tarjottiin myös kahtena lauantaina Pohjoisen makuja -lounaat näyttelyn teemaan sopien. (Kansallismuseo: Kotiinpaluu-näyttelyn ohjelmisto.)

4.5 Siidan Muiát-hanke

Ulpu Mattus-Kumpunen toimi haastattelun aikaan yhteisökoordinaattorina Siidan hankkeessa nimeltä *Muiát – Repatriaatiosta revitalisaatioon saamelaisilla museokäytännöillä*. Hankkeessa työskenteli myös professori Veli-Pekka Lehtola, jonka tutkimukseen hanke perustuu, ja kulttuuritulkki Heini Wesslin, joka on kolttasaamelainen käsityön ammattilainen. Heidän lisäksi hankkeessa toimi myös taiteilijoita. Hanke liittyi Siidan uuteen perusnäyttelyyn. (Mattus-Kumpusen haastattelu.)

Hankkeessa oli kaksi osa-aluetta: saamelainen kulttuurimaisema ja repatriaatio. Repatriaatio-osiossa pyrittiin löytämään Kansallismuseosta palautettaville esineille tarinoita ja kontekstitietoja. Kaikki saamelaisesineiden kerääjät eivät olleet kokeneet tärkeäksi kirjoittaa muistiin esineen tekijää, omistajaa ja keruupaikkaa, joten osa esinetiedoista oli puutteellisia. Yhdistämällä saamelaisia ihmisiä vanhojen esineiden kanssa, tiedon palauttaminen on mahdollista. (Mattus-Kumpusen haastattelu.)

Koronaepidemian takia hanke joutui toimimaan pääosin virtuaalisesti. Siida järjesti osallistavia verkkotapahtumia, joissa katsottiin yhdessä kuvia ja tietoja palaavista esineistä. Tapahtumien järjestämisen mahdollisti Eeva-Kristiina Nylanderin työ: hän oli yhdistänyt Theodor Schvindtin ja T.I. Itkosen muistiinpanot ja tiedot esineistä. Tapahtumia järjestettiin suomen ja saamen kielillä ja eri tapahtumissa käsiteltiin esineistöä eri alueelta. Tarkoituksena oli, että tilaisuuksiin osallistuvat henkilöt voivat täydentää tietoja, jos vastaan tulee vaikkapa esine, jonka tunnistaa sukulaisensa tekemäksi. Samalla tapahtumat loivat perustaa tulevalle: uudistettuun Siidaan rakennettiin yhteisöllinen tila, jossa esineiden ja ihmisten on mahdollista kohdata fyysisesti. Hankkeessa kontaktoitiin vanhempia saamelaisia museokumppaneiden avulla. Museokumppanit ovat ihmisiä tai yhdistyksiä, jotka haastattelivat vanhempia tuttaviaan ja sukulaisiaan Siidan puolesta. (Mattus-Kumpusen haastattelu.)

5 Repatriaation merkitykset Kansallismuseolle ja Siidalle

5.1 Repatriaation syyt

En kysynyt haastateltavilta suoraan, miksi repatriaatio tehdään, vaan tässä luvussa esiteltyt repatriaation syyt tulivat ilmi muihin kysymyksiin vastatessa. Haastateltavat antoivat seuraavia syitä repatriaatiolle: saamelaisyhteisön läheisyys, esivanhemmat, esineiden syvemvät merkitykset saamelaisille, saamelaisten itsemääräämisoikeus, sovitus, korjaaminen tai anteeksipyyntö, eettisesti oikein toimiminen, repatriaation ajankohtaisuus museokentällä ja saamelaiskokoelman käyttämättömyys Kansallismuseossa. Näistä määrällisesti eniten haastateltavat viittasivat esivanhempiin, eettisesti oikein toimimiseen ja saamelaiskokoelman käyttämättömyyteen Kansallismuseossa. Teen kuitenkin kvalitatiivista enkä kvantitatiivista analyysia, joten en anna suurta painoarvoa sille, mitä syitä aineistosta löytyy eniten, vaan tasapuolisesti erilaisille aineistosta löytämilleni merkityksille. Jos yksi haastattelukysymyksistäni olisi ollut ”Miksi palautus tehdään?”, syiden kvantitatiivinen jakautuminen saattaisi olla aivan eri kuin nyt. Seuraavaksi avaan aineistosta löytämiäni palautuksen syitä käyttäen esimerkkeinä lainauksia haastatteluista.

Yksi palautuksen syistä on saamelaiskokoelman saattaminen takaisin sinne, mistä se on lähtöisin – tai ainakin lähelle. Kaikkien esineiden keruupaikat eivät nimittäin ole tiedossa, ja osan keruupaikka on kaukana Inarista, jossa Siida sijaitsee, mutta kuitenkin Saamenmaalla. Haastateltavat näkivät, että palatessaan Siidaan, kokoelma palaa saamelaisyhteisön pariin. Tästä esimerkkinä Anni Guttormin vastaus:

Sillä että ne palaavat kotiin on ihan valtava merkitys saamelaisyhteisöille, koska monesti niitä [esineitä] siellä muualla kaukana museoissa ei ehkä päästä katsomaan ja tutkimaan. Kun ne ovat täällä lähempänä niitä ihmisiä, mistä ne alkuperäisesti on lähteneet --, niin sillä on suurempi merkitysarvo.

Siidalaiset nostivat myös esiin vastakkainasettelun pohjoisen ja etelän välillä esineiden säilytyspaikkana. Kaikki esineistä kiinnostuneet eivät ole olleet tyytyväisiä esineiden siirrosta Helsingistä Inariin (Guttormin haastattelu). Anni Guttorm huomautti, että yli 60 prosenttia Suomen saamelaisista asuu saamelaisalueen ulkopuolella, jolloin esineiden palauttaminen Inariin voi viedä ne kauemmaksi näiltä ihmisiltä. Museon haasteena onkin se, miten saavuttaa koko laajalla Suomen saamelaisalueella ja myös sen ulkopuolella asuvat saamelaiset. Siida on kuitenkin Suomessa saamelaiskulttuurin tallentamisesta vastaava valtakunnallinen vastuumuseo, joten saamelaiskokoelman päättyminen Siidaan on luontevaa (Siida: Saamelaismuseum). Tämä on päätetty yhteisesti suomalaisten museoiden kesken valtakunnallisessa tallennustyönjaossa eli TAKO:ssa.

Perhe ja suku ovat erityisen tärkeitä alkuperäiskansoille ja saamelainen yhteiskunta on rakennettu sukulaisuussuhteiden varaan. Siinä saamelainen henkilö edustaa ensisijaisesti perhettään ja siihen liitettyjä attribuutteja kuten paikkakuntaa ja luonteenpiirteitä. (Aikio 2018, 107–108.) Kaikilla haastattelemillani siidalaisilla oli omakohtainen side palaavaan kokoelmaan: siihen kuuluu joko omien tai heidän lastensa esivanhempien esineitä. Saamelaiset haastateltavat työskentelivät siis samalla palautuksen eteen ja olivat osa yhteisöä, jolle esineitä palautettiin. Ulpu Mattus-Kumpunen työskenteli Siidan *Muitát*-hankkeessa, jonka yhtenä päämääränä on yhdistää nyt eläviä saamelaisia heidän esivanhempiensa omistamien ja valmistamien saamelaiskokoelmaan kuuluvien esineiden kanssa. Hän kuvaa prosessia näin: ”Nykypäivän ihmiset saattaa ehkä löytää sieltä justinsa sen esivanhemman tekemän tai omistaman esineen, ja saada sen osaksi tavallaan omaa tarinaansa, löytää ehkä yhteyden niihin esivanhempiin ja heidän elämään, heidän tarinaan.” Mattus-Kumpunen kertoi, että esineiden ja ihmisten yhdistämistyötä vaikeuttivat palautettavien esineiden puutteelliset luettelointitiedot:

Olennainen kysymys on se, että miten saada ne esineet tavallaan heräämään eloon, miten löytää niitten yhteys nykyisiin yhteisöihin. Kun monien esineitten kohdalla on mahdollisesti yhteys katkennut täysin. Ne on ehkä kerätty joskus sata vuotta sitten, ja ei ole välttämättä ollenkaan tarkkaa tietoa, että kuka ne on tehnyt, kuka ne on omistanut, edes välttämättä mistä ne on kerätty.

Myös Kansallismuseon työntekijät nostivat haastatteluissa esiin saamelaisten esivanhempien merkityksen ja sukupolvien kohtaamisen palaavien esineiden kautta. Raila Kataja kuvailee:

Tässä prosessissa on oppinut hirveän paljon saamelaiskulttuurista, siitä miten esineet eivät ole pelkästään esineitä, vaan ne kantaa sitä esivanhempien viisautta ja semmoista henkeä mukanaan. Ja koko ajan on vahvistunut se käsitys, että sen esineistön oikea koti on siellä, mistä ne on lähteneet. Mun mielestä tää on täynnä ilon aiheita, -- kun nää menneet ja nykyiset sukupolvet niiden esineiden kautta löytää toisensa uudestaan ja kohtaa.

Folkloristi Barbara Kirshenblatt-Gimblettin mukaan etnografisia esineitä ohjaa irrallisuuden poetiikka (engl. *poetics of detachment*). Tämä tarkoittaa objektin irrottamista kontekstistaan, mutta myös välinpitämätöntä asennetta (engl. *detached attitude*), joka mahdollistaa esineen irrotuksen ja ihailun esimerkiksi museossa. Hänen mukaansa irrallisuus on niin olennainen osa etnografista esinettä, että voitaisiin puhua jopa etnografisesta fragmentista. (Kirshenblatt- Gimblett 1998, 18–19.) Saamelaisesineet olivat Kansallismuseossa irrallaan omasta kontekstistaan: Saamenmaasta ja saamelaisyhteisöstä. Välinpitämätön asenne näkyi siinä, että kaikki saamelaiskokoelman kerääjät eivät tallentaneet esineiden kontekstitietoja. Esimerkiksi provenienssitietoja eli esineen alkuperästä ja historiasta kertovia tietoja, puuttuu esineiden luetteloinneista. Luettelointitietoihin onkin

tallennettu ostajan näkemys keruuhistoriasta, ei myyjän. Välinpitämättömyyden lisäksi syynä voi olla se, että museaalinen toiminta oli vasta muotoutumassa Suomessa, joten keruukäytännöt eivät olleet vakiintuneet, ja se että kerääjät olivat myös usein amatöörejä. (Kataja 2021.)

Haastateltavat näkivät esineillä olevan syvempiä merkityksiä saamelaisille kuin suomalaisille. Nämä merkitykset eivät aukea saamelaiskulttuurin ulkopuolisille henkilöille. Kansallismuseon työntekijöiden ymmärrys saamelaisesineistä ja niiden käytön mahdollisuudet etelässä ovat rajallisia. Eero Ehanti kertoo tästä: ”Mun mielestä se suurin ilo ja hyöty on siinä, että ne menevät sinne, jossa niillä paljon enemmän merkityksiä ja mahdollisuuksia olla käytössä hyvin monipuolisoin tavoin. Tavoin, joita me ei täällä oltaisi voitu mahdollistaa eikä edes ymmärtää.” Asiaa sivuttiin myös *Kotiinpaluu*-näyttelyn seinätekstissä:

Saamelaiskokoelman runsaat 2200 esinettä kantavat mukanaan lukemattomia tarinoita niin niiden tekijöistä, omistajista, kuin ne keränneistä ihmisistä. Ennen kaikkea tarinat opettavat lukutaidon merkityksen: mitä suomalainen tutkija joutuu vuosia etsimään, saamelainen lukee sen käden käänteessä muodosta, materiaalista, tekotavasta.

Saamelaisilla on Suomen perustuslakiin pohjautuva kielellinen ja kulttuurinen itsemääräämisoikeus (Suomen perustuslaki: 17 § ja 121 §). Kansallismuseon ja Siidan välisessä sopimuksessa saamelaiskokoelman repatriaatio oikeutetaan perustuslailla (Anttila & Kataja 2021, 107). Saamelaisten oikeus omaan kulttuuriperintönsä nousi esiin myös haastatteluissa. Marjo-Riitta Rantamäki näki oikeuden tapahtuvan silloin, kun esineet palaavat Saamenmaalle: ”Mulle se on hyvin semmonen... ehkä nyt ”oikeustoimi” on vähän radikaali ilmaisu, mutta että ’niin se kuuluu olla’. Kun se kulttuuriperintö ja ne esineet kuuluu saamelaisille, heillä on oikeus niihin, ja silloin se oikeus tapahtuu, kun ne palaa”. Eero Ehanti puhui kokoelman paluusta Saamenmaalle näin: ”ja nyt kun se [saamelaiskokoelma] menee sinne, niin he pystyy sitä käyttämään niin kuin itse haluavat”.

Eettisesti oikein toimiminen palautuksen syynä esitettiin haastatteluissa usein ilman sen suurempia perusteluita. Haastatteluissa eettisesti oikein toimimiseen liittyviä fraaseja olivat esimerkiksi ”no se on vaa yksinkertaisesti oikein”, ”palautetaan asiat niin kuin niiden kuuluis ollakin”, ”nyt asiat menee oikein” ja ”ollaan menossa oikeaan suuntaan”. Haastateltujen puhe toi mieleeni *Kotiinpaluu*-näyttelyn lopettavan seinätekstin otsikon *Koska se on oikein*. Tekstin ovat kirjoittaneet yhdessä Siidan johtaja Sari Valkonen ja Kansallismuseon ylijohtaja Elina Anttila. Siidan Marjo-Riitta Rantamäki viittaa Kansallismuseon johtajiin Elina Anttilaan ja Juhani Kostetiin seuraavasti: ”Heillä on ollut...no voiko sanoa nyt ’moderni’ näkemys? Tai että ’näin tän asian kuuluu olla’ ja halu tehdä myös oikeita päätöksiä”. Museoviraston silloinen pääjohtaja Juhani Kostet oli jo pitkään ajatellut, että saamelaiskokoelma tuli palauttaa Siidalle, jotta saamelaiset voivat hallinnoida omaa

kulttuuriperintöään (Lehtola 2022, 293). Nämä seikat luovat kuvan kahden museon henkilökunnan läpäisevästä yhteisymmärryksestä siitä, että saamelaiskokoelman palauttaminen on oikein. Eero Ehanti on ollut aiemmin ICOM Suomen komitean puheenjohtaja. Hän viittasi haastattelussa ICOMin museotyön eettisiin sääntöihin, joiden mukaan museon on aina osallistuttava keskusteluihin repatriaatiosta:

Mun mielestä museotyöntekijät ovat ihan museoetiikan kautta jo veloitettuna aloittamaan tai menemään mukaan näihin keskusteluihin. Jos syntyy jonkun yhteisön kannalta tai yhteiskunnassa yleensä keskustelua, että museolla on hallussaan esineitä, jotka pitäisi palauttaa, niin siihen keskusteluun pitää olla valmis. Tää on lähtökohta, että aina siitä aletaan keskustelemaan.

Eettisesti oikein toimimista lähellä on myös ajatus sovituksista, anteeksipyyntöistä tai korjaamisesta, jota palautuksella yritetään saada aikaan. Kansallismuseo tunnustaa toimineensa menneisyydessä väärin viedessään esineet Saamenmaalta omaan käyttöönsä ja nyt tapahtuva repatriaatio ikään kuin palauttaa asioiden oikean järjestyksen: saamelaisille kuuluvat esineet ovat sen jälkeen jälleen heidän hallinnassaan sen sijaan, että ne kuuluisivat Suomen valtiolle. Rantamäki kuvailee palautusprosessia eheyttäväksi: ”Mä määrittelen sen [repatriaation] aika tunnepainotteisesti. Se on semmoinen eheyttävä prosessi, joka tuo [takaisin] tietenkin fyysisesti ne esineet ja niiden mukana tulevan tiedon”. Sana ”eheyttävä” viittaa jonkin rikki menneen korjaamiseen ehjäksi. Raila Kataja hylkää ajatuksen menneisyyden korjaamisesta, mutta näkee repatriaation anteeksipyyntönä: ”Mutta me voidaan mennä omilla teoillamme korjaamaan myös niitä vääryyksiä siltä osilta kuin se – ei korjaamaan, koska siihen emme pysty. Mutta me pystymme tavallaan pyytämään niitä anteeksi palauttamalla ne esineet nyt sinne”.

Elisan Sarpon mukaan repatriaatio ”on prosessi, joka on kaikkialla käynnissä, mitä kaikkien pitäisi tehdä”. Kansallismuseon saamelaiskokoelman repatriaatioon onkin vaikuttanut asian ajankohtaisuus museokentällä. Saihan palautus viimeisen sysäyksensä Norjan sisäisestä saamelaisesineiden palautuksesta. Eero Ehantin mielestä ”ehkä tää nykyhetki on sellainen, että on alettu korostetusti katsomaan, mitä museoilla on, ja mitä ne esittelee, ja voisiko jotain olla toisin”. Mielestäni museoiden pyrkiminen vastuulliseen toimintaan on lisääntynyt viime vuosina. Vastuullisuus voi liittyä esimerkiksi sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen tai ilmastokriisiin ehkäisyyn. Monet museot profiloituvat nyt yhteiskunnallisina keskustelijoina. Museoinstituution ja oman museon historian kriittinen tarkastelu onkin luontevaa tässä ajassa.

Yksi syy palautukselle on saamelaiskokoelman esineiden käyttämättömyys Kansallismuseossa. Museon historian aikana näistä esineistä hyvin pieni osa on ollut esillä. Kansallismuseon

perusnäyttelyn saamelaisosiossa esiteltyt esineet olivat samoja näyttelyn monista uudistamisista huolimatta. (Kotiinpaluu-näyttelyn seinätekstit.) Kansallismuseon uusissa perusnäyttelyissä (*Suomen tarina* - ja *Toista maata* -näyttelyt) ei ole enää erillistä saamelaisosiota vaan saamelaisesineet ovat muiden esineiden joukossa näyttelyissä. Esineet kuuluvat Siidalle palautettuun kokoelmaan ja ovat Kansallismuseolla lainassa. Eero Ehanti avaa repatriaation hyötyjä esineiden aiempaan käyttämättömyyteen liittyen:

Museokokoelmien ylläpitäminen vaatii resursseja, on aikaa vievää ja kallista. -- Mun hallitseva tuntemus tästä on, että haluan mahdollistaa repatriaation, koska näissä puhutaan yleensä sellaisesta esineistöstä, jota ei ole pitkiin aikoihin käytetty millään tavalla; ei oo ollu mahdollista esitellä sitä. Niin siinä tapauksessa, että se luovutetaan johonkin paikkaan mistä se on peräisin – missä sillä on paljon enemmän merkityksiä, mahdollisesti pääsee esille tai miten tahansa muuten käyttöön siellä – niin se on pelkästään suotava.

Haastatteluissa ilmenneet syyt saamelaisesinekokoelman palautukselle ovat siis moninaisia. Palautusta pidettiin eettisesti oikeana tekona, joka vahvistaa saamelaisten mahdollisuutta päättää omasta kulttuuriperinnöstään. Palauttamalla esineet Inarissa sijaitsevaan Siidaan, ne ovat lähempänä lähtöpaikkaansa ja yhteisöjä, joille ne merkitsevät eniten. Esineet tarjoavat saamelaisille yhteyden esivanhempiinsa. Siidassa esineet myös pääsevät sellaiseen käyttöön, jota Kansallismuseossa ei olisi voitu toteuttaa.

5.2 Repatriaatioprosessi käynnissä

5.2.1 Oppiminen, yhteistyö ja tunteet

Haastateltavat puhuivat repatriaatiosta oppimisprosessina molemmille museoille: kumpikaan niistä ei ollut aiemmin ollut mukana näin suuren mittakaavan palautuksessa. Yhteisökoordinaattori Elisa Sarpo kuvasi repatriaatioon liittyvää työtään uuden tiedon omaksumisen näkökulmasta: ”Se on prosessi ja sille pitää antaa aikaa. Koska tässä on tapahtunut suhteessa omaan ajatteluun, tietotasoon ja kaikkeen tosi paljon asioita”. Näyttelyamanuenssi Mitro Kaurinkoski kertoi *Kotiinpaluu*-näyttelyn teon olleen ”oppimisen paikka” Kansallismuseolle. Se oli hänen mukaansa enemmän prosessi kuin muut Kansallismuseon näyttelyt eikä näyttelyn lopullinen muoto ollut ennakkoon selvä näyttelytyöryhmälle. Suomen muinaismuistoyhdistyksen tilaisuudessa 1.12.2021 Siidan kokoelma-amanuenssi Anni Guttorm reflektoi haastavinta olleen yhteisymmärryksen pääsy siitä, mitä näyttelyllä halutaan viestiä. Yhteisymmärrys syntyi, kun tieto lisääntyi puolin ja toisin. Prosessissa käytiin antoisia keskusteluja vaikeista aiheista, jotka liittyvät kokoelman historiaan,

keruuseen ja siihen mitä kokoelmalla on haluttu kertoa. (Guttorm 2021b.) Raila Kataja täydensi, että vaikka aiheet ovat olleet vaikeita, niistä ei ole ollut vaikea puhua (Kataja 2021). Konservattori Eero Ehanti nosti esille konservattoreiden käytännönläheisen tavan suhtautua esineisiin materiaaleina, joiden säilymistä ja esittelyä he työllään edistävät. Hän esitti tämän vastapainoksi esineisiin suhtautumista tunteella. Kansallismuseon saamelaisyhteistyö oli tuonut esineiden merkityksen näkyväksi hänelle sen kautta, millaisia reaktioita ja tunteita esineet ovat herättäneet saamelaisissa. Repatriaatioprosessissa haastateltavat saivat siis uusia näkökulmia, joita voi hyödyntää omassa työssä jatkossa.

Haastatteluissa Kansallismuseon ja Siidan välinen yhteistyö koettiin hyvin positiivisena. Siidan työntekijöiden mukaan Kansallismuseon suhtautuminen Siidaan oli tasa-arvoista ja kunnioittavaa. Raila Kataja kiteyttää omia tuntojaan yhteistyöstä: ”Se henki, millä me ollaan tehty kaikki tätä yhdessä, se on jotenkin valtavan arvokas osa tätä projektia. On ollut upeaa tutustua Siidan kollegoihin ja meillä on kaikilla tahtotila tämän kokoelman kotiin saattamisesta”. Eero Ehanti vertaa saamelaiskokoelman palautusta Mesa Verden tapaukseen, jossa Kansallismuseo palautti ihmisjäänteitä ja hautaesineitä lähdeyhteisölle Amerikkaan. Saamelaisesineet taas palautettiin toiseen museoon, joka jakaa samanlaiset museoperiaatteet ja kielen Kansallismuseon kanssa, mikä helpotti työskentelyä. Ehanti tarkentaa: ”Vaikka heillä [Siidalla] on paljon monipuolisempi ymmärrys näiden esineiden merkityksistä, silti kun puhutaan museoesineiden siirtelystä, säilyttämisestä ja näytteille asettamisesta, niin niistä asioista meillä on samanlaiset käsitykset.”

Haastateltavista lähes kaikki kertoivat, että repatriaatioon osallistuminen on ollut tärkeää heille henkilökohtaisesti. Se koettiin tärkeäksi esimerkiksi oman työuran kannalta. Tästä kertovat prosessia kuvaavat ilmaisut ”varmasti oman työurani huippuhetki”, ”ammattillisessa mielessä tärkeimpiä juttuja” ja ”merkityksellinen ja iso asia myös omassa työssä ja työuralla”. Elisa Sarpola sanoittaa asiaa näin: ”Mulla on muutkin jutut tosi tärkeitä, mutta tää erityisesti on vienyt sitä omaa ammattitaitoa tai -identiteettiä ehkä eteenpäin. Tässä on päässyt pureutumaan aika syvälle asioihin, jotka on kiinnostaneet tosi paljon, ja joissa on nähnyt ehkä tiettyjä epäkohtia myös”. Myös ajatus palautustilanteen ainutkertaisuudesta toistuu monissa haastatteluissa. Haastateltavat kokivat olevansa etuoikeutettuja saadessaan olla osana toteuttamassa repatriaatiota. Ulpu Mattus-Kumpunen sanoo: ”Mulla on aika etuoikeutettu olo. Näen että tässä on historiallisesti merkittävä tapahtuma, ja olen saanut olla siinä yhtenä pikku palasena siellä palapelissä mukana”. Eero Ehanti on ollut mukana monessa Kansallismuseon repatriaatiossa saamelaiskokoelman palautuksen lisäksi. Hän kuvaa näiden kokemusten vaikuttaneen häneen ihmisenä:

Ne on ollut henkilökohtaisesti tosi isoja kokemuksia mulle. Mä oon ehkä joutunut vähän, tai päässyt, kyseenalaistamaan omia lähtökohtia, ja mistä oon itse peräisin, ja minkälainen ihminen mä oikeastaan oonkin. Mä oon henkilökohtaisesti tosi paljon saanut irti näistä asioista. Mutta eihän näitä mua varten tietysti tehdä!

Yksi haastattelukysymyksistäni oli ”Millaisia tunteita repatriaation parissa työskentely herättää sinussa?”. Eniten vastauksissa viitattiin iloon, esimerkiksi ”pääasiassa tietenkin semmoisia tosi iloisia ja tosi positiivisia ajatuksia”, ”tää on täynnä ilon aiheita”, ”valtava ilo ja riemu siitä, että prosessi on käynnissä” ja ”suunnaton ilo siitä, että nyt asiat menee oikein”. Kansallismuseon työntekijät mainitsivat myös saamelaisten tilanteeseen eläytymisen ja kollektiivisen syyllisyyden oman museon aiemmasta toiminnasta. Siidan työntekijät taas tunsivat vastuuta esineiden hoidosta ja saavutettavuudesta niiden siirtyessä Siidalle.

Repatriaatioprosessi on aiheuttanut haastateltavissa myös kehollisia tuntemuksia. Muutamat heistä kertoivat itkeneensä prosessin aikana, ja monissa haastatteluissakaan kyöneleet eivät olleet kaukana (etenkään haastattelijalla). Eero Ehanti avaa kehollisia tuntemuksiaan: ”Mä oon todella elänyt mukana nää [repatriaatiot], missä mä oon ollut. Tosi luissa ja ytimissä ne on mun kehossa tuntuneet”. Marjo-Riitta Rantamäki kertoo kohtaamisestaan palautettavien esineiden kanssa: ”Ja ihan jo semmonen jonkin esineen konkreettinen [tunteminen], että se on sulla käsissä, kun käytiin Kansallismuseolla katsomassa, niin se on voimakas myös kehollinen kokemus”.

5.2.2 Kansallismuseon saamelaisesinekokoelman kolonialistinen historia

Kansallismuseo syntyi kansallisuusaatteen perustalle ja myös saamelaiskokoelman keruu liittyi erottamattomasti suomalaiseen nationalismiin ja kolonialismiin. Suomalaisen yhteiskunnan ja kansan rakentaminen oli vasta alussa ja olikin tärkeää, että pystyttiin luomaan kuva yhtenäisestä Suomen kansasta, mihin eivät sopineet saamelaiset tai muut vähemmistöt. Saamelaisista kiinnostuttiin siksi, etteivät he olleet suomalaisia, ja kansojen eroja voitiin tarkastella niiden erilaisen esinekulttuurin kautta. (Kotiinpaluu-näyttelyn seinätekstit.) Raila Katajan mielestä repatriaatio ”avaa meille semmoisia [--] ajatusmaailmoja, joita [--] ei oo ollut keskusteluissa. Niistä on jopa tietoisesti pyritty monissa valtioissa vaikenemaan, koska se keskustelu liittyy kolonialistiseen historiaan helposti”. Elisa Sarpo kuvaa Suomen kansallista projektia ja Kansallismuseon roolia siinä:

Kun on sitä suomalaista identiteettiä lähdetty rakentamaan, niin sitten tietoisesti on valittu, mitkä asiat ja minkälaiset ihmisryhmät ja tarinat ja muut siihen kuuluu. Me

[Kansallismuseo] ollaan osa sitä prosessia, aika isokin osa. Me ollaan esitelty, [--] minkälaista on olla suomalainen, mitä tää suomalaisuus ja suomalainen kulttuuriperinne ja -perintö on.

Saamelaiskokoelman esineet eivät luultavasti olisi säilyneet näihin päiviin saakka, jos ne olisi jätetty keräämättä. Syynä tälle on esimerkiksi se, että kerätyt esineet ovat käyttöesineitä ja saamelaiseen kulttuuriin on kuulunut esineiden käyttäminen loppuun saakka, jonka jälkeen niiden annetaan maatua luonnon kiertokulkuun (Lehtola 2022, 290). Lapin sodassa (1944–1945) tuhoutui saamelaisia rakennuksia ja esineitä erityisesti teiden varsilta samalla, kun syrjäisemmät seudut säästyivät. Sodan myötä evakkoon lähteneet saamelaiset oppivat myös uusia tapoja ja toivat uusia esineitä mukanaan kotiseudulle palatessaan. Vanhoja esineitä heitettiin pois kestävämpien teollisten esineiden tieltä ja näin vanhat esineet ja taito tehdä niitä osittain unohtui. Sodan jälkeen jotkut saamelaislapset joutuivat asuntolakouluihin kauas kotoa, mikä katkaisi perinteisten taitojen siirtymisen vanhemmilta sukupolvilta nuoremmille, kun lapset eivät olleet enää saamelaisessa arjessa mukana. (Magga 2021, 96; Lehtola 2022, 281; Guttormin haastattelu.) Lasten kohtelu asuntolakouluissa ei auttanut asiaa. Koulussa ei saanut puhua saamea ja saamelaisuutta pilkattiin (Ranta 2019). Modernissa elämäntyylissä perinteisten käsitöiden osaaminen ei ollut samalla tavalla tärkeää kuin aiemmin. 1980-luvulla perinteisten käsitöiden taitaminen ei ollut enää yleistä saamelaisten keskuudessa. (Magga 2021, 96; Lehtola 2022, 281.) Suomen valtiolla on siis ollut säilyttävä rooli saamelaisesineiden kerääjänä, mutta myös hyvin tuhoava rooli saamelaista kulttuuria kohtaan.

5.2.3 Kansallismuseon dekolonisaatio

Saamelaiskokoelman repatriaatio sisältää laajasti monenlaista toimintaa. Fyysisen esinesirron lisäksi siihen kuuluu prosessi, jota kutsun Kansallismuseon dekolonisaatioksi. Haastateltavat eivät siis itse käyttäneet tätä termiä, vaikkakin *Dekolonisoiva työote* -koulutus kuului *Kotiinpaluu*-näyttelyn sisäiseen ohjelmistoon (ks. luku 4.3.2). Dekolonisaatio on Kansallismuseon sisäinen prosessi, jossa henkilökunta käy läpi organisaationsa historiaa ja nykyisyyttä päämääränään tunnistaa syrjiviä rakenteita, jotta niitä voidaan korjata. Prosessia on toteutettu esimerkiksi *Kotiinpaluu*-näyttelyn työryhmän keskusteluissa ja sisäiseen ohjelmistoon kuuluvissa työpajoissa. Marjo-Riitta Rantamäki kuvaa dekolonisaatioprosessin laajuutta koko Kansallismuseon sisällä ja siihen kuuluvaa vastuunottoa:

Tätä voidaan nyt pohtia organisaatiotasolla, että onko näiden esineiden haltuunotto ollut oikein vai väärin. Se ei henkilöidy. Eihän kukaan meistä ole ollut osana sitä tavallaan, jos voi nyt puhua riistoprosessista tai tällaisesta. Nää organisaatiot toimii tässä ja me

henkilöinä autetaan tätä korjaavaa prosessia. Mun mielestä siinä on hienosti toteutunut se puoli, että [--] ollaan saatu se keskustelu ja kaikki etenemään, ihan johtoporrasta myöten tänne loppuun asti.

Mitro Kaurinkosken mukaan saamelaiskokoelman repatriaation merkitys Kansallismuseolle on ”ajatusten, arvojen ja ideologioiden muuttumisen tunnistamista ja toimimista niitä kohden”. Hän tunnistaa tämän murroskauden olleen käynnissä akateemisessa ajattelussa jo vuosikymmeniä ja Kansallismuseo on nyt tulossa siinä perässä. Kaurinkoski huomautti, että Kansallismuseossa on meneillään keskustelu liittyen museon uuteen laajennusosaan, jossa tulee olemaan vaihtuvia näyttelyitä. Uutta osaa suunnitellaan määritellen samalla museon arvoja ja visioita suhteessa yhteiskuntaan, joita käsitellään myös *Kotiinpaluu*-näyttelyssä.

Kansallismuseon dekolonisaatioprosessissa on pohdittu representaatioon, inklusiivisuuteen, moniäänisyyteen ja saamelaislähtöisyyteen liittyviä kysymyksiä. Representaatiolla tarkoitetaan esitystä tai uudelleen esittämistä. Mediatutkija Susanna Paasonen määrittelee representaation ”tapahtumana, jossa kuviin, objekteihin tai ihmisiin yhdistetään tietynlaisia merkityksiä ja samalla annetaan merkityksiä ympäröivälle maailmalle ja sen sosiaalisille suhteille”. Representaatio on samalla esittävä, edustava ja tuottava. Representaatio esittää kohdettaan, joka edustaa laajempaa kokonaisuutta, samalla tuottaen kohteesta arvotuksia, mielikuvia ja määritelmiä. (Paasonen 2010, 40–41.)

Saamelaisten representaatioon on kiinnitetty huomiota Kansallismuseon uuden toukokuussa 2021 auenneen *Toista maata* -perusnäyttelyn teossa. Näyttely käsittelee Suomen alueen historiaa valtion itsenäistymiseen asti. Näyttelyssä saamelaisesineet on aseteltu muiden esineiden lomaan, mikä eroaa niiden esittelystä omassa osiossaan Kansallismuseon aiemmissä perusnäyttelyissä. Niissä oli myös näyttelyuudistuksista huolimatta esillä samoja esineitä, jotka on tulkittu keruuhetkellä edustaneen varhaisinta ja siten aidointa saamelaisuutta, mikä loi staattisen kuvan saamelaiskulttuurista. (*Kotiinpaluu*-näyttelyn seinätekstit.) *Toista maata* -näyttelyn tapa ei osoittele tai eristä saamelaisten historiaa omaksi erityiseksi osa-alueekseen, vaan esittää sen osana Suomen historiaa. Siida on ollut mukana näyttelyn saamelaisesineitä esittelevien kohtien teossa.

Representaation lisäksi myös esineiden esille laittoon tarvitaan saamelaisten apua. Eero Echantin mukaan *Kotiinpaluu*-näyttelyn esineet aseteltiin vitriineihin saamelaisten kanssa, jotta esineet saatiin oikealla tavalla esille. Myös *Kotiinpaluu*-näyttelyn sisällöllinen ohjaaja Petra Laiti totesi etäopastuksellaan, etteivät museotyöntekijät välttämättä tiedä, miten esine on oikeinpäin (Laiti 2021). Tämä huomio korostaa repatriaation tärkeyttä: muualla saamelaisesineitä ei tunneta samalla tavalla kuin saamelaisyhteisöissä.

Kansallismuseon työntekijöiden puheissa toistui ajatus saamelaislähtöisyydestä silloin, kun museossa representoidaan saamelaista kulttuuriperintöä. Raila Kataja kertoo: ”Meillä oli tää ajatus siitä, mitä saamelaiset itse käyttävät eli ’Ei mitään meistä ilman meitä’, eli kaikissa vaiheissa kysytään aina Siidasta heidän näkemys ja miten he toivoo, et jotkut asiat esitetään ja kerrotaan”. ”Ei mitään meistä ilman meitä”-periaate on kehitetty vammaisaktivismissa, ja se on sittemmin levinnyt laajemmalle yhdenvertaisuuden puolesta toimimiseen. (Vammaiskumppanuus: Vammaisten ihmisoikeudet). Periaatteen ytimessä on ajatus siitä, että representaatioiden tekijän tulisi kuulua itse siihen ryhmään, jota hän representoi. Kataja kuvaa Kansallismuseon ja Siidan välisen yhteistyösopimuksen vaikutusta saamelaisten esittämiseen Kansallismuseossa tulevaisuudessa: ”--saamelaiskulttuuri ei katoa [Kansallismuseosta] mihinkään, se on selkeä osa meitä jatkossakin. Mutta me emme enää kuvittele, että voitaisiin tehdä se saamelaisuudesta kertominen omin voimin, vaan tehdään Siidan kollegoiden kanssa”. Yhteisömanageri Elisa Sarpo puhuu *Kotiinpaluu-*näyttelyn yhteisölähtöisesti tehtävästä yleisötyöstä:

-- yleisötyössä ehkä ollaan totuttu, että ’no niin, ideoidaan kaikkee, sit tällasta, tällasta, tällasta!’. Niin nyt ehkä enemmänkin hurja kuuntelu siitä, että mitkä ovat ne [saamelaisten] tarpeet ja toiveet. Ja sen konseptoinnin, että mikä olisi paras keino tuoda asioita eteenpäin, sen jotenkin itse ehkä pystyy tuottaa, mutta että ne sisällöt tulisit sieltä saamelaisyhteisöltä.

Turvallisemman tilan periaate on ala- ja vaihtoehtokulttuureissa kehitetty menetelmä, jonka avulla pyritään siihen, että kaikkien olisi turvallista osallistua tapahtumaan. (Utopia Helsinki: Turvallisemmat tilat.) Kansallismuseo kertoo nettisivuillaan sitoutuvansa turvallisemman tilan periaatteisiin ja olen nähnyt myös museon aulan näytöllä saman viestin. Yleensä turvallisemmasta tilasta kertomisen yhteydessä ohjeistetaan, miten kävijöiden odotetaan toimivan ja mitä järjestäjätaho sitoutuu tekemään turvallisemman tilan toteutumiseksi. Kansallismuseon nettisivuilla kerrotaan kuitenkin vain, että kaikki heidän museokohteensa ovat sitoutuneet turvallisemman tilan periaatteisiin, jotka on luotu ja käsitelty henkilökunnan kesken. (Kansallismuseo: Turvallisempi tila.) En siis löytänyt listausta siitä, mitä nämä periaatteet käytännössä ovat. Elisa Sarpo pohtii turvallisemman tilan luomista saamelaisille Kansallismuseon tapahtumissa, joissa on muitakin kuin saamelaisia:

On paljon niitä kokemuksia, mitä mä oon nyt kuullu, liittyen johonkin juhliin ja tapahtumiin, niin se saattaa olla saamelaisille turvatonta. Siellä otetaan valokuvia ja tullaan näpläämään pukua tai suhtaudutaan kuin näyttelyesineeseen. Ja meillä [Kansallismuseolla] on lähtökohta, jos me järjestetään joku tapahtuma, niin se on avoin kaikille. Turvallisen tilan luominen ei voi olla sellainen, että [siellä] on pelkästään saamelaisia. Se ei mene meidän arvomaailman mukaisesti ja me ei voida sitä silleen

perustella. Mutta se pohtiminen on vielä edessä, että miten me pystytään luomaan mahdollisimman turvallinen tapahtuma niin, että kaikilla olisi siellä hyvä olla.

Kansallismuseon ”arvomaailma”, johon Sarpo lainauksessa viittaa, on uskoakseni ajatus siitä, että Kansallismuseo on kaikkien Suomen kansalaisten ja Suomessa asuvien museo, minkä vuoksi kaikilla tulisi olla pääsy museon tapahtumiin. Kansallismuseo tasapainotteleekin sen välillä, miten tarjoaa kulttuuriperintöä kaikille, mutta kuitenkin niin, että se ei tuota vahinkoa ryhmille, joiden kulttuuriperinnöstä on kyse. Näen tässä kaikuja johdannossa sivuamastani ensyklopedinen tai universaali museo -ajattelusta, jossa museo ja sen esineet nähdään kaikkien maailman ihmisten yhteisenä kulttuuriperintönä, joiden kokemiseen jokaisella on yhtäläinen oikeus.

5.3 Repatriaation seuraukset

5.3.1 Repatriaation merkittävyys

Haastateltavat pitivät saamelaiskokoelman palautusta Siidaan kansainvälisesti merkittävänä. Eero Ehanti oli aiemmin Kansainvälisen museoneuvosto ICOM:n Suomen komitean puheenjohtaja. Hän viittasi positiossaan näkemiinsä maailmalla käytyihin keskusteluihin repatriaatiosta, joiden valossa Kansallismuseon palautus Siidalle näyttäytyi edelläkävijyytenä museokentällä. Palautuksesta tekee kansainvälisesti merkittävän sen laajuus: Kansallismuseo palauttaa lähes koko saamelaiskokoelmansa Siidalle. Anni Guttorm muistutti, että Norjassa palautettiin saamelaiskokoelmasta vain puolet saamelaismuseoille. Raila Kataja taas vertasi palautusta Tanskan Grönlannille palauttamiin esineisiin, jotka olivat vain noin neljäsosa Tanskan kansallismuseon grönlantilaisesta esinekokoelmasta. Guttorm piti palautusta kädenojennuksena Suomen valtiolta saamelaisille sekä Museovirastolta ja Kansallismuseolta tunnustuksena saamelaiskulttuuria ja saamelaisten itsemääräämisoikeutta kohtaan. Katajan mukaan kansainväliseen merkittävyyteen vaikuttaa myös se, että esineet palauttaa nimenomaan valtion museo:

Me ollaan tekemässä täysin ainutlaatuista projektia. Repatriaatioita toki on tehty maailmalla, ja varmasti tullaan tekemäänkin, mutta että valtion museo luovuttaa käytännössä kuitenkin lähes sen koko kokoelmansa [epäselvää] takaisin, niin ihan vastaavaa ei kyllä äkkiä löydy. Tää on ainutkertainen, tää on historiallinen, tää on kansainvälisesti ainutlaatuinen myös!

Marjo-Riitta Rantamäki huomautti, kuinka paljon suurempi työ palauttaminen on, kun kyseessä on Kansallismuseon kaltainen suuri ja byrokraattinen organisaatio: ”Ajattelen, että se on aika paljon isompi päätös kuin jonkin pienemmän museon --. Ja tässä on niin paljon enemmän työtä monella

sektorilla ja enemmän neuvotteluja ja organisoimista”. Kansallismuseon Raila Kataja vahvistaa Rantamäen ajatuksen:

Se ei ole semmoinen päätös, mihin kevyesti lähdettiin. Me tiedostetaan, että se on kokoelmana valtavan arvokas. Siellä on vanhimpia tunnettuja saamelaisesineitä Suomesta. Se on osa Kansallismuseon omaa historiaa ja kokoelmien keruuhistoriaa. Eli se ei ole tosiaan semmoinen, mistä olisi ollut helppo sanoa, että ’antaa mennä vaan’. Vaan se on ollut valtavan painava linjaus, jossa on kaikki tiedostettu sen kokoelman merkitys meidän omalle museolle.

Siidan Rantamäki ja Guttorm iloitsivat Kansallismuseon ja sitä edeltäneiden palautusten saamasta mediahuomiosta, joka lisää valtaväestön tietoa saamelaisista. Guttorm kertoo artikkelissaan, että palautusten saama mediahuomio on kasvattanut saamelaisyhteisön kiinnostusta museon kokoelmatyöhön. Julkaistut lehtiartikkelit ovat lisänneet kokoelmatyön avoimuutta ja saavutettavuutta, joten Siidan kokoelmissa vieraileminen on kasvanut. (Guttorm 2021a, 88.)

Palautuksen nähtiin vaikuttavan positiivisesti Siidan asemaan museokentällä. Guttorm ja Rantamäki ajattelivat palautuksen vahvistavan Siidan asemaa erikoismuseona ja Suomen ainoana saamelaismuseona. Guttormin mukaan palautus on myös osoitus siitä, että Siida on vakavasti otettava ammatillinen museo.

Kansallismuseon palautuksen myötä saamelaisesineiden määrä Siidan kokoelmissa kasvaa noin 35 prosentilla (Anttila & Kataja 2021, 104). Palautuksia edeltävät esinekokoelmat Siidassa on kerätty toisen maailmansodan jälkeen (Rantamäen haastattelu) ja ne ovat kaikki 1900-luvulla valmistettuja (Guttorm 2021a, 87). Kansallismuseon saamelaiskokoelman 1800-luvulla kerätyt esineet täydentävät kokoelmaa ja antavat ”lisää aikajanaa sinne taaksepäin”, kuten Marjo-Riitta Rantamäki asian ilmaisi. Guttorm uskoi, että laajempi yleisö kiinnostuu Siidasta palautuksen myötä.

5.3.2 Siidan uudistaminen, tiedon palauttaminen ja museon saavutettavuus

Kansallismuseon repatriaatio on vahvasti sidoksissa Siidan uusien kokoelmatilojen rakennukseen. Siidan ja Kansallismuseon välisessä aiesopimuksessa yhtenä ehtona saamelaisesineiden palautukselle oli, että Siidaan rakennetaan uudet säilytystilat palaaville esineille. Säilytystilojen tuli olla tarpeeksi suuret ja niiden olosuhteet otolliset erilaisten materiaalien säilytykseen. Siidassa tehtiin laajennus- ja perusparannustöitä vuosina 2020–2022. Laajennettuun osaan sijoittuu kokoelmatilojen lisäksi ravintola Sarrit. (Siida: Laajennus ja perusparannus.) Uusiin kokoelmatiloihin kuuluu yhteisöllisen työn tila, jossa halukkaat voivat tutkia kokoelman esineitä.

Kesäkuussa 2022 uudistuneen Siida-rakennuksen kanssa aukesi uudistunut perusnäyttely. Aiempi perusnäyttely oli ollut sama rakennuksen valmistumisesta vuonna 1998 lähtien. Ulpu Mattus-Kumpunen kertoi, että Kansallismuseon repatriaatio on ollut tärkeä osa näyttelyn uudistamista ja palautetut esineet onkin otettu huomioon näyttelyn suunnittelutyössä. Koska palautus ja perusnäyttelyuudistus osuivat samaan ajankohtaan, palautetut esineet asettuivat näyttelyyn luontevammin kuin silloin, jos ne olisi liitetty jo valmiiseen näyttelyyn. Mattus-Kumpusen mukaan tarkoituksena oli, että näyttely olisi helpommin uudistettavissa kuin edellinen näyttely. Tämä mahdollistaa sen, että näyttelyssä olevia esineitä voidaan vaihtaa vuosien varrella. Anni Guttormin mukaan uuden perusnäyttelyn keskipisteenä toimivat palautetut esineet (Guttorm 2021a, 88). Guttorm kertoi haastattelussa, että niitä halutaan esitellä, koska palautuksella on niin suuri merkitys Siidalle.

Repatriaatioon kuuluu esinepalautuksen lisäksi myös tiedon palauttaminen. Mattus-Kumpusen edustamassa *Muitát*-hankkeessa palautettuja esineitä pyritään yhdistämään saamelaisyhteisön kanssa siinä toivossa, että ihmiset osaisivat kertoa jotain niistä. Hän painotti tarinoiden, taiteen ja tieteellisen tiedon tasavertaisuutta uudessa näyttelyssä. Anni Guttorm korosti tiedon palauttamisen merkitystä repatriaation osana: ”Esineet ja valokuvat: nehän sisältää ihan valtavasti sitä kaikkea muuta tietoa ja taitoa. Eli eihän se ole pelkästään se konkreettinen palautus, vaan tietotaidon, muistojen, kaiken tämän aineettoman kulttuuriperinnön palautusta ehkä ennen kaikkea kuitenkin”. Palautetut esineet sisältävät hiljaista tietoa esimerkiksi saamelaisten perinteistä, maailmankuvista, käsityöntekotavoista ja sosiaalisista järjestelmistä. Repatriaatioprosessissa ne tuodaan jälleen lähdeyhteisöön, joka muistaa ja luo uudelleen merkityksiä niille. Repatriaatiosta aukeaa mahdollisuus kulttuurin revitalisaatioon eli elvyttämiseen. (Guttorm 2021a, 88.) Siidan työntekijät toivoivat palaavien esineiden innoittavan uuden duodjin eli saamenkäsityön teossa. Mattus-Kumpunen kertoo esineiden mahdollisuuksista kulttuurin revitalisaatiossa eli elvyttämisessä:

Ei riitä, että nää esineet fyysisesti siirtyy Saamelaismuseon haltuun, vaan yritetään saada ensinnäkin niistä ammennettua lisää nykykulttuuriin. Jotta tämän päivän käsityöläiset pystyy tutkimaan niitä esineitä ja oppimaan paremmin siitä, miten esivanhemmat on asiat tehneet, minkälaisia taitoja heillä on ollu, mitkä on mahdollisesti unohtunut.

Saamelaiskokoelman palautuksen jälkeen marras-joulukuussa 2021 Siida järjesti *Paula- ja vyö-*iltaman, johon saatiin mukaan saamelaisia pehmeiden käsitöiden tuntijoita tutkimaan palautettuja esineitä. Käsitöistä oli aikanaan luetteloitu puutteelliset malli- ja tekijätiedot, joista valtaosaan asiantuntijat kertoivat täydentäviä tietoja illan aikana. Anni Guttormin mukaan samalla museo toimi välittäjänä, joka mahdollisti saamelaisille yhteyden luomisen palautettuihin esineisiin. Jatkossa

tarkoituksena on jatkaa tietojen täydentämistä, sillä vielä on elossa ihmisiä, jotka muistavat esimerkiksi sukunsa omia kuvioita. (Guttorm 2021b.)

Siidalaiset ovat pohtineet palaavan esinekokoelman ja uudistuvan museon saavutettavuutta. Saavutettavuudella on museoissa monia osa-alueita: fyysinen, taloudellinen, tiedotukseen liittyvä, aisteihin liittyvä, ymmärtämiseen liittyvä sekä sosiaalinen ja kulttuurinen saavutettavuus (Teräsvirta 2007, 8–10). Siidan tapauksessa sosiaalinen ja kulttuurinen saavutettavuus korostuvat. Anni Guttorm kertoi, että monilla saamelaisilla ja muilla pohjoisen asukkailla on etäinen suhde museolaitokseen, mitä Siidan on pyrittävä purkamaan omassa työssään:

Museo ehkä täällä pohjoisessa ja varsinkin saamelaiskulttuurissa [--] ei oo ihan tuttu juttu ja ajatellaan, että 'se on siellä jossakin: hieno museo'. Se koetaan ehkä ei niin luontevana paikkana tulla ja vieraila [--]. Niin pyritään sitä kynnystä madalluttamaan, että ihmiset oikeasti uskaltaa ja haluaa tulla meille katsomaan niitä kokoelmia.

Eeva-Kristiina Nylander on kirjoittanut museoiden kokoelmissa vierailuun liittyvistä vaikeuksista. Henkilöresurssien vähäisyyden vuoksi voi olla, että vierailusta pitää ilmoittaa todella ajoissa. Tilat, joissa esineisiin voi tutustua ovat usein pienet, joten usein yhdellä vierailulla voi nähdä vain muutamia esineitä. (Harlin 2021, 126.) Siidan laajennuksen yhteydessä rakennettu yhteisöllisen työn tila mahdollistaa sen, että museon ulkopuoliset henkilöt pääsevät tutkimaan kokoelmia entistä paremmin. Marjo-Riitta Rantamäen mielestä palautettujen esineiden on oltava saavutettavissa kaikille saamelaisyhteisön jäsenille, ei vain tutkijoille ja käsityöläisille:

Kun mä jotenkin haluan ajatella niin tasa-arvoisesti, että me ei ajatella pelkästään niin, että ne esineet on oltava saavutettavissa tutkijoille ja tietyille käsityöläisille. Vaan että sen täytyisi olla myös se vanha pappa, joka tuolla soutelee, ja on keksinyt, että 'nyt se ehkä minun suvun aironkappale on tullut sinne museoon', että hänkin saavuttaisi sen kontaktin siihen [esineeseen].

Siidan kokoelmatyön keskeisin arvo onkin yhteisöllisyys. Syksyllä 2021 museon nettisivuilla oli kysely kokoelmatyöstä, jossa pystyi esittämään toiveensa palautuneiden kokoelmien esilletuomisesta. (Siida: Kysely kokoelmatyön merkityksestä.) Keväällä 2022 Siida järjesti yhdessä SámiSoster ry:n kanssa yhteisöllisen kyläkiertueen. Kiertueella museo vieraili Saamenmaan kylissä vanhojen valokuvien ja paikkaan liittyvien esineiden kanssa. Valokuviin toivottiin yleisöltä puuttuvien paikka- ja tunnistetietojen täydennystä. Samalla haluttiin kuulla yhteisön näkemyksiä tulevaisuuden kokoelmatyöstä. (Siida: Yhteisöllinen kyläkiertue.)

Kokoelmien saavutettavuutta voidaan lisätä avaamalla kokoelmia verkkoon. Siidaan palautetut kokoelmat ovat nähtävillä internetissä Finna.fi-hakupalvelussa. Verkossa kokoelma on saavutettavissa myös niille, jotka asuvat kaukana Inarista. Digitaalisen repatriaation haittapuolena

on kontrollin menettäminen omaan kulttuuriperintöön, kun esineiden kuvat ja tiedot ovat kaikkien nähtävissä ja käytettävissä. Tällöin onkin tärkeää miettiä, mitkä esineet ja tiedot valitaan digitaalisesti saavutettaviksi ja mitkä jäävät yhteisön omaksi. (Guttorm 2021a, 90.) Veli-Pekka Lehtola huomauttaa, että nykyiset ihanteet vapaasta saatavuudesta (engl. *open access*) ja kaiken tiedon demokraattisesta jakamisesta (engl. *public knowledge*) voivat olla ristiriidassa alkuperäiskansojen oman tiedon hallinnan kanssa (Lehtola 2022, 310).

5.3.3 Saamelaiset museokäytännöt

Länsimaisen museoinstituution piirissä on totuttu siihen, että museoesineisiin ei kosketa ilman asiaankuuluvia käsineitä. Näin estetään sormissa olevan lian ja hien siirtyminen esineeseen ja taataan kyseisen esineen säilyminen mahdollisimman pitkään. Eeva-Kristiina Nylander on kirjoittanut Kansallismuseon työntekijöiden ja saamelaiskäsityöläisten ajatuksista museoesineiden koskemisesta. Hänen mukaansa erot ajattelussa kertovat eri ryhmien suhtautumisesta kulttuuriperinnön suojeluun. Museoiden näkökulmasta esineiden koskemiskielto suojelee esineitä kansallisvaltion omaisuutena tulevan varalle. Saamelaisille koskemiskielto saattaa tuntua mielettömältä, koska esineet ovat heidän kulttuuriperintöään, joskus jopa esivanhempiensa tekemiä. Koskemiskielto rajoittaa tiedon siirtymistä esineen kautta menneiltä sukupolvilta nykyisille, kun esimerkiksi esineen materiaalia ja tekniikoita ei pääse tuntemaan käsin. (Harlin 2018b, 55; Guttormin haastattelu.)

Siidassa on tutkittu 3D-mallinnuksen mahdollisuuksia esineiden tarpeettoman käsittelyn välttämiseksi. 3D-malleja voidaan esitellä kävijälle fyysisen esineen sijaan internetissä tai museossa. (Guttorm 2021a, 90). Anni Guttorm nosti haastattelussa esiin kysymyksen koskemisesta ja paradoksin siitä, miten esineen säilyttämisellä mahdollisimman hyvässä kunnossa mahdollisimman pitkään voi olla haittavaikutuksia saamelaiskulttuurin jatkuvuuteen ja elävyyteen:

Onko meillä halu säilyttää näitä [esineitä] satoja vuosia eteenpäin vai onko se tärkeämpää, että tässä ajassa ihmiset pääsevät oppimaan sen tiedon ja taidon niistä esineistä, mitä ne pystyy antamaan, ehkä niin että he koskee vaikkapa niihin esineisiin, ja sitten taas se säilyy se tietotaito tuleville sukupolville? -- Tässä tullaan aina tähän ristiriitaan, kun tietenkin oon saanut sen museokoulutuksen, jossa sitten aina ne valkoiset hanskat tai jotkut hanskat kädessä kosketaan. Niin on sillä tavalla tasapainottelua kahden semmosen maailman välillä tässä.

Áile Aikio on kirjoittanut saamelaisen museotyöntekijän kaksoisroolista. Kuten Guttorm, myös Aikio kuvaa sitä juurikin kahden maailman välissä olemiseksi, jolloin henkilö kuuluu samaan

aikaan länsimaiseen museoinstituutioon ja alkuperäiskansaan. (Aikio 2018.) Myös Ulpu Mattus-Kumpunen kuvasi haastattelussaan tätä kaksoisroolia: ”On kyllä hyvin monta puolta tässä työssä, kun samalla on itse niin syvällä sisällä siinä kulttuurissa, ja sitten välillä täytyy kuitenkin ulkoistaa itsensä, ja koettaa katsoa sitä teoriakannalta, niin se ei ole aina ihan helppoa”.

Museotyön painottaminen tutkielmani tutkimuskysymyksissä ja haastattelukysymyksissä oli tietoinen valinta. Halusin välttää asetelmaa, jossa minä valtaväestön edustajana urkkisin saamelaisilta museotyöntekijöiltä heidän tuntojaan heille mahdollisesti vaikeasta aiheesta. Kysyessäni millaisia ajatuksia repatriaatio herättää Ulpu Mattus-Kumpusessa museotyön kannalta, hän vastasi: ”No mun on ehkä vaikea erottaa itseäni pelkästään siihen museotyöntekijäksi, koska olen itse osa sitä vastaanottavaa yhteisöä myöskin”. Huomasinkin haastatteluja tehdessäni sortuneeni naiivisti ajattelemaan, että haastateltavat voisivat erotella itsestään nämä eri puolet ja puhumaan haastattelussa pelkästään museotyöntekijänä. Näin jälkikäteen ajateltuna mielestäni tämä ei ole mahdollista tai edes tarpeellista.

Länsimaisessa ajattelussa on tyypillistä asioiden kategorisointi ja dikotomiat, mikä näkyy esimerkiksi siinä, että länsimaisissa muistiorganisaatioissa materiaallinen kulttuuri on tallennettu museoihin ja aineeton kulttuuri arkistoihin. Áile Aikion mukaan alkuperäiskansojen suhtautuminen kulttuuriperintöön on holistinen: materiaallinen ja aineeton kulttuuriperintö nähdään yhtenä entiteettinä, jota ei voi erotella osiin. (Aikio 2018, 106.) Samankaltainen ajatus näkyy duodjissa eli saamenkäsityössä, jonka voi määritellä käsittäväksi kaikki tuotteet, jotka vaativat ajatustyötä ja käsin tekemistä. (Guttorm G.) Aikio on kirjoittanut duodjin olevan fluidi ja sopivan moniin museokategorioihin: taiteeksi, historialliseksi tai etnografiseksi esineeksi. Hänen mukaansa museot eivät ymmärrä duodjia kuten saamelaiset: holistisena entiteettinä, jossa yhdistyy aineellinen ja aineeton kulttuuriperintö, resurssit, estetiikka, perinteet, taidot ja teknologia. (Aikio 2020.) Veli-Pekka Lehtolan mukaan esineiden ”oikeus kuolla” on länsimaisen museoajattelun vastainen periaate, sillä museoiden lähtökohta on kulttuuriperinnön säilyttäminen jälkipolville. Lehtola miettii, voisivatko alkuperäiskansat ottaa esineensä takaisin käyttöön tai palauttaa ne osaksi luonnon kiertoa, kuten saamelaisilla oli aiemmin tapana. (Lehtola 2022, 290.) Keväällä 2022 Helsingin yliopiston ja Goethe-Institutin paneelikeskustelussa myös Áile Aikio pohti, onko esineen ikuinen elämä museossa paras elämä, joka sillä voi olla. (Aikio 2022b.)

5.3.4 Esineiden palattua

Vaikka esineet palasivat Siidaan elo-syyskuun vaihteessa 2021, Kansallismuseon ja Siidan yhteistyö jatkuu museoiden solmiman yhteistyösopimuksen mukaisesti. Saamelaisia ei siis unohdeta Kansallismuseossa, kuten Eero Ehanti kertoo:

Eikä ne [palautetut esineet] ole meiltä [Kansallismuseolta] mitenkään pois, koska me ollaan osa museoverkosta, ja niin on Siidakin. Sitten kun me omassa toiminnassa keskustellaan nykyisen Suomen alueen asioista ja täällä vaikuttaneista yhteisöistä, niin tietysti saamelaiset tulee olemaan aina osa meidänkin näyttelytoimintaa ja kaikkea toimintaa. Toi [palautus] ei vie mitään siltä pois.

Kansallismuseon ja Siidan välinen repatriaatio nähtiin haastatteluissa esimerkkinä muille museoille. Anni Guttorm piti mahdollisena, että Kansallismuseo ja Siida jakaisivat museokentälle hyviä käytänteitä, joita ovat oppineet prosessissa. Kansallismuseo, Museoviraston arkeologiset kokoelmat ja Museoviraston kuvakokoelmat laativat yhteistyössä toimintaohjeen kokoelmaesineiden palauttamista koskevien kysymysten käsittelyyn. Toimintaohje on Museoviraston sisäinen eli ei tarkoitettu muille museoille. (Vainonen 2021.) Marjo-Riitta Rantamäki toivoi Kansallismuseon esimerkin rohkaisevan pienempiä museoita saamelaisesineiden palauttamiseen Siidaan. Hän ajatteli, että esineiden palauttamattomuutta on vaikea perustella Kansallismuseon palautuksen jälkeen. Tässä ajatuksessa näkyy Kansallismuseon auktoriteettiasema valtion museona suhteessa pienempiin toimijoihin.

Tämän repatriaation jälkeenkin Kansallismuseon laajoissa kokoelmissa riittäisi palautettavaa. Eero Ehantin mukaan museolla on esineistöä, josta museo voisi olla itse yhteydessä lähdeyhteisöihin. Tällaisia ovat esimerkiksi alkuperäiskansojen pyhät esineet, joita Kansallismuseo ei halua esitellä niiden sensitiivisyyden vuoksi. Elisa Sarpo toivoi Kansallismuseolta nöyrää suhtautumista nyt tekemäänsä palautukseen. Hänestä tärkeämpää on repatriaation kannustaminen kuin oman erinomaisuuden alleviivaaminen:

Mun mielestä meidän ei pidä yrittää ottaa minkäänlaista kunniaa, että me ollaan näin tehty. Toki mä oon sitä mieltä, että meidän pitää kannustaa muita museoita toimimaan samoin, mutta ei niin, että rummutetaan, että me ollaan nyt ekoja ja parhaita tässä. Tämä on prosessi, joka on kaikkialla käynnissä, mitä kaikkien pitäisi tehdä.

Kansallismuseon saamelaiskokoelman palautuessa Siidaan ollaan uuden äärellä. Kukaan ei tarkkaan tiedä, mitä kaikkea palautuksen myötä tulee tapahtumaan. Repatriaation laajan määritelmän mukaan palautusprosessi jatkuu fyysisen palautuksen jälkeenkin. Anni Guttorm kuvaa tätä jatkumista ja tuntematonta tulevaisuutta näin:

Tietenkään se repatriaatio ei ole pelkästään tää fyysinen esineiden siirto paikasta toiseen, vaan mä aattelen, että se repatriaatio ehkä vasta sitten lähtee siitä, kun ne esineet ovat fyysisesti täällä [Siidassa]. Sittenhän me pystytään niitä näyttämään ja esittelemään meidän yhteisöille täällä pohjoisessa ja sitten näkee, että mitä kaikkea voi lähteäkään siitä, kun ne esineet on palautuneet meille. Oikeestaan tää on niinku vasta alkua tai ehkä ollaan vasta alussa siinä repatriaatiossa.

6 Lopuksi

Tässä tutkielmassa käsittelin saamelaiskokoelman palauttamista eli repatriaatiota Suomen kansallismuseosta Saamelaismuseo Siidaan. Tutkimuskysymykseni olivat ”Mitä Kansallismuseon ja Siidan välisessä repatriaatioissa tapahtuu käytännössä?” ja ”Millaisia merkityksiä saamelaiskokoelman repatriaation kanssa työskennelleet museotyöntekijät antavat Kansallismuseon ja Siidan väliselle repatriaatiolle?”. Aineiston muodostin tekemällä puolistrukturoituja asiantuntijahaastatteluja seitsemän museotyöntekijän kanssa, jotka työskentelivät saamelaisesineiden repatriaation parissa. Haastatelluista neljä oli Kansallismuseosta ja kolme Siidasta. Haastateltavissa oli laajasti erilaisten museotyötehtävien tekijöitä. Aineiston analysointimenetelmänä käytin sisällönanalyysia, koska sen avulla sain mielestäni parhaiten kiinni niistä merkityksistä, joita haastateltavat antoivat palautukselle. Aineistosta piirtyi kuva repatriaatiosta laaja-alaisena ilmiönä, joka ei ole tyypistettävissä pelkkään omistajatahon tai esineiden säilytyspaikan muutokseen. Saamelaiskokoelman repatriaatioon kuului näiden lisäksi muun muassa *Kotiinpaluu*-näyttelyn tekeminen aiheesta, menetetyn tiedon ja taidon palauttaminen, keskustelut Suomen valtion saamelaisia kohtaan harjoittamasta kolonialismista ja monenlaisia tunteita ja fyysisiä tuntemuksia. Kansallismuseon ja Siidan museo-organisaatioissa repatriaatiotyö ulottui laajalle alalle sisältäen ainakin kokoelma-, konservointi-, näyttely- ja yleisötyöntekijöitä.

Saamelaiskokoelman fyysinen repatriaatio eli esineiden siirto ja sen suunnittelu alkoi, kun Kansallismuseo ja Siida allekirjoittivat 5.4.2017 aiesopimuksen, jossa sovittiin palautuksesta, kunhan Siidaan saataisiin asianmukaiset säilytystilat kokoelmalle. Kansallismuseon työntekijät etsivät kokoelmaan kuuluvat esineet säilytystiloista. Sitten ne käytiin läpi ja tehtiin tarvittavat pakastussyklit, ettei mahdollisia tuholaisongelmia siirtyisi Siidalle. Esineet, joista ei ollut kuvaa ennestään, tunnistekuvattiin. Diaarikirjat, pääluettelot, verifikaatit ja muu aineisto, jossa oli tietoa kokoelmasta, verrattiin keskenään ja digitoitiin Siidalle annettavaksi. Myös deponoinnit, talletukset ja vaihdot eri museoiden kanssa käytiin läpi. Luettelointitiedot siirrettiin Kansallismuseon kokoelmahallintajärjestelmästä Siidan järjestelmään. Tätä varten tietokannat piti ensin täsmäyttää vastaamaan toisiaan. Vuonna 2021 Museovirasto anoi ja sai Valtioneuvostolta luvan luovuttaa saamelaiskokoelma Siidalle. Sitten tehtiin luovutus- ja yhteistyösopimukset, jolloin kokoelman omistusoikeus siirtyi Siidalle. Museoiden laatimassa yhteistyösopimuksessa linjattiin muun muassa, että päävastuu saamelaisesineistön kartuttamisesta Suomessa on Siidalla, ja jatkossa Kansallismuseon esitellessä näyttelyissään saamelaiskulttuuria Siida varmistaa, että saamelaisten

representaatio on totuuteen perustuvaa. Kuljetus suunniteltiin niin, että esineturvallisuus säilyy. Kokoelma siirrettiin Vantaalta Inariin elo-syyskuun vaihteessa 2021.

Máccmōš, maccâm, máhccan – kotiinpaluu -näyttely oli esillä Kansallismuseossa saamelaiskokoelman palautuksen jälkeen 31.10.2021-27.2.2022. Tämä Siidan ja Kansallismuseon yhteistyössä tuottama näyttely esitteli palautettavaan kokoelmaan kuuluvia esineitä ja kertoi saamelaiskulttuurista, saamelaiskokoelmasta ja sen palautuksesta sekä Suomen valtion saamelaisiin kohdistamasta kolonialismista. Näyttelyn tekoon haluttiin mukaan myös museoinstituution ulkopuolisia saamelaisia, jotta lopputulos olisi moniäänisempi. Näyttelyä oli tekemässä kolme saamelaista ohjaajaa ja näyttelyssä oli saamelaisten puheenvuorotekstejä. Myös saamelainen taide oli olennainen osa näyttelyä. Näyttelyn yleisötyöhön kuului sisäinen ja ulkoinen tapahtumaohjelmisto. Ulkoinen ohjelmisto sisälsi kaikille avoimia tapahtumia, kuten opastuksia näyttelyyn sekä opettajille suunnatun after work -tilaisuuden ja Pasilan koulun saamenkielisten luokkien kansallispäivän vastaanoton. Sisäinen ohjelmisto oli suunnattu Kansallismuseon ja Museoviraston henkilökunnalle. Tarkoituksena oli lisätä henkilökunnan ymmärrystä repatriaatiosta, jotta heidän olisi mahdollista viestiä näyttelystä yleisölle.

Haastateltavien antamia syitä saamelaiskokoelman repatriaatiolle Kansallismuseosta Siidaan olivat saamelaisyhteisön läheisyys, esivanhemmat, esineiden syvemvät merkitykset saamelaisille, saamelaisten itsemääräämisoikeus, sovitus, korjaaminen tai anteeksipyyntö, eettisesti oikein toimiminen, repatriaation ajankohtaisuus museokentällä ja saamelaiskokoelman käyttämättömyys Kansallismuseossa. Haastateltavat kokivat palautuksen kansainvälisesti merkittäväksi palautuksen laajuuden ja valtion museon mukana olemisen vuoksi. Kansallismuseo, Museovirasto ja Suomen valtio tunnustivat palautuksen myötä esineiden kuuluvan saamelaisille.

Molempien museoiden työntekijät kokivat oppineensa prosessissa paljon. Kumpikaan museo ei ollut tehnyt aiemmin näin laajaa repatriaatiota. Ajatus oppimisprosessista korostui kuitenkin Kansallismuseon työntekijöiden puheissa. He kertoivat oppineensa asioita saamelaiskulttuurista, mutta myös erilaista suhtautumista museotyöhön. Museoammattilaiset pitivät palautuksessa mukana olemista tärkeänä oman työuransa kannalta ja kokivat olleensa etuoikeutettuja, kun saivat osallistua siihen. He kokivat yhteistyön museoiden välillä sujuneen hyvin, kunnioittavassa ilmapiirissä. Repatriaatiotyö herätti monenlaisia tunteita ja fyysisiä tuntemuksia haastateltavissa. Eniten kerrottiin ilosta, mutta kansallismuseolaiset kokivat myös saamelaisten tilanteeseen eläytymistä ja kollektiivista syyllisyyden oman museon aiemmasta toiminnasta. Siidan työntekijät taas tunsivat vastuuta esineiden hoidosta ja saavutettavuudesta niiden siirtyessä Siidalle.

Kansallismuseolle repatriaatio merkitsi oman kokoelmahistorian tunnustamista ja museon aiempien tekojen anteeksipyyttämistä. Osana *Kotiinpaluu*-näyttelyä järjestettiin Museoviraston ja Kansallismuseon työntekijöille koulutuksia, joissa he oppivat lisää saamelaisista ja esinepalautuksista. Näen koulutukset yrityksenä dekolonisoida Kansallismuseota. Aiemmat saamelaisten representaatiot Kansallismuseon perusnäyttelyissä olivat luoneet kuvaa staattisesta kansasta. Kansallismuseon ja Siidan tekemän yhteistyösopimuksen mukaan Kansallismuseo konsultoi jatkossa Siidan kollegoja, jos saamelaisia käsitellään tulevissa näyttelyissä. Uusien perusnäyttelyiden saamelaisia käsittelevät kohdat olikin jo toteutettu tällä tavalla.

Siidalle repatriaatio oli mahdollisuus uusien kokoelmatilojen saantiin, Siida-rakennuksen uudistukseen ja uuteen perusnäyttelyyn, jossa palautetuilla esineillä on keskeinen rooli. Palautus lujitti Siidan asemaa museokentällä Suomen ainoana saamelaiskulttuuriin erikoistuneena museona, sillä museon esinekokoelmat kasvoivat 35 prosentilla. Erityisesti vanhimmat palautetut esineet 1800-luvulta täydentävät Siidan aiempaa kokoelmaa, jonka esineet olivat 1900-luvulta. Palautuksella on tärkeä rooli Siidan museotoiminnan kehittämisessä. Kun esineet ovat saamelaisyhteisön lähellä, myös niihin sisältyvän tiedon palauttaminen on mahdollista. Esineiden puutteellisia luettelointitietoja voidaan täydentää saamelaisten muistojen avulla. Palautetut esineet voivat auttaa saamelaiskulttuurin revitalisaatiossa eli elvyttämisessä esimerkiksi nykypäivän saamenkäsityöläisten inspiroitessa niistä. Palautus vahvistaa saamelaisten kulttuurista itsemääräämisoikeutta, koska jatkossa Siida päättää mitä esineillä tehdään ja miten saamelaisia niiden kautta representoidaan.

Tutkielmassani keskityin aikaan, jolloin fyysinen repatriaatio Kansallismuseosta Siidaan oli käynnissä. Jatkossa olisi mahdollista tutkia tarkemmin, miten repatriaatio on jatkunut Siidan päässä. Tätä fyysisen palautuksen jälkeistä vaihetta Eeva-Liisa Nylander kutsuu rematriaatioksi ja Veli-Pekka Lehtola repatriaation toiseksi askeleeksi. Kuinka esineiden kotiinpaluu otettiin vastaan saamelaisyhteisössä? Entä Siidan uudistunut näyttely, jossa palautetusta kokoelmasta on esillä paljon esineitä? Miten Siidan uutta yhteisöllisen työn tilaa on käytetty? Kuinka esineisiin liittyntä kadonnutta tietoa on palautettu? Entä millaista yhteistyö Kansallismuseon ja Siidan välillä on palautuksen jälkeen?

Myös Kansallismuseon tulevaisuus palautuksen jälkeen olisi hyvä tutkimusaihe. Kuinka repatriaatioprosessi on muuttanut Kansallismuseon identiteettiä? Onko dekolonisaatio jatkunut Kansallismuseossa? Siidan lisäksi myös Kansallismuseo on uudistumassa, sillä Kansallismuseo-rakennuksen yhteyteen valmistuu uudisosa vuonna 2026 (Uusi Kansallinen: kotisivut). Mitro

Kaurinkoski kertoi haastattelussaan, että uudistuksessa määritellään samalla museon arvoja ja visioita suhteessa yhteiskuntaan. Olisikin kiinnostavaa tutkia, miten Suomen kansallismuseo määrittelee ja käsittää itsensä tässä ajassa, jossa suomalaisen kansallisidentiteetin merkitys on vähentynyt verrattuna museon syntyajankohtaan, ja toisaalta erilaiset vähemmistöt ovat päässeet ääneen vaikkapa somen myötä. Suomalaisen kansallisidentiteetin rakentaminen karjalaisen kansanperinteen varaan on myös aihe, josta kulttuuriperintökentällä on alettu puhumaan viime aikoina. Voisi tutkia, miten Suomen kansallismuseo käsittelee tätä aihetta näyttelyissään, julkaisuissaan tai nettisivuillaan. Otetaanko asiaan ylipäänsä kantaa? Ja mitä mieltä työntekijät ovat asiasta?

Lähteet

Tutkimusaineisto

Sannu Kososen tekemät seitsemän museotyöntekijöiden haastattelua ajalta 26.5.–12.8.2021. Haastateltavat on esitelty alaluvussa 3.1. Tutkielmassa viitataan heidän haastatteluihinsa sukunimillä esim. ”(Guttormin haastattelu)”. Haastattelujen äänitteet ja litteraatiot ovat tekijän hallussa tutkielman valmistumiseen saakka, jonka jälkeen ne arkistoidaan Turun yliopiston Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitoksen arkistoon.

Aarnipuu, Petja 2008: Turun linna kerrottuna ja kertovana tilana. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Aikio, Áile 2018: Guovtti ilmmi gaskkas. Balancing Between Two Contested Worlds: The Challenges and Benefits of Being an Indigenous Museum Professional. *Museum International*, 70:3–4, 100–111.

— 2020: Duoji ja musea gulahallan. Dialogues between different worlds. ”Let the Right One In” internetseminaarissa 10.12.2020 pidetyn esitelmän abstrakti. Saatavissa: <https://samiontologies.com/publications/>.

—2021: Muuttuva saamelainen museo – Saamelaismuseon monet todellisuudet. Teoksessa Anna Rastas & Leila Koivunen (toim.). *Marginaaleista museoihin*. Vastapaino, Tampere.

—2022a: A window into vanishing Sámi Culture? Visual representations of Sáminess in the shared Siida exhibition by Sámi Museum Siida and Northern Lapland’s Nature Centre. Teoksessa Sanna Valkonen, Saara Alakorva, Áile Aikio ja Sigga-Marja Magga (toim.). *The Sámi World*. Routledge, London.

—2022b: Saamenmaalta Saksaan, matkakertomus & paneelikeskustelu. Seminaarissa Arktinen arki IV: Keskustelua saamelaisaineistön palautuksesta saamelaisten museoihin. 21.3.2022. Esitetty verkossa reaaliaikaisena suoratoistona. Järjestäjät Helsingin yliopisto & Goethe-Institut Finland.

- Alastalo, Marja & Åkerman, Maria 2010: Asiantuntijahaastattelun analyysi: Faktojen jäljillä. Teoksessa Haastattelun analyysi. Johanna Ruusuvoori, Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (toim.). Vastapaino, Tampere.
- Alastalo, Marja, Åkerman, Maria & Tiina Vaittinen 2017: Asiantuntijahaastattelu. Teoksessa Matti Hyvärinen & Pirjo Nikander & Johanna Ruusuvoori (toim.) Tutkimushaastattelun käsikirja. Vastapaino, Tampere.
- Anttila, Elina & Raila Kataja 2021: The Repatriation of the National Sámi Collection in Finland. Teoksessa Kåren Elle Gaup, Inger Jensen & Leif Pareli (toim.) Bååstede: The Return of Sámi Cultural Heritage. Museumsforlaget, Trondheim.
- Anttonen, Pertti, Anna-Leena Siikala, Stein R. Mathisen & Leif Magnusson (toim.) 2000: Folklore, Heritage Politics and Ethnic Diversity. Multicultural Centre, Botkyrka.
- Bell, Catherine E. & Val Napoleon 2008: First Nations cultural heritage and law: case studies, voices, and perspectives. UBC Press, Vancouver.
- British Museum: Contested objects from the collection. Saatavissa: <https://www.britishmuseum.org/about-us/british-museum-story/contested-objects-collection>. Viitattu 11.12.2022.
- Cuno, James B. 2011: Whose Culture? The Promise of Museums and the Debate over Antiquities. Alkuperäinen julkaisu 2009. Princeton University Press, Princeton.
- 2012: Who owns antiquity? Museums and the battle over our ancient heritage. Alkuperäinen julkaisu 2008. Princeton University Press, Princeton.
- Elore Vol 29 Nro 1 (2022): Arkipäivän esineet sekä rajojen ja liikkumisen kokemukset. Saatavissa: <https://journal.fi/elore/issue/view/8466>.
- Fivecoate, Jesse A., Kristina Downs & Meredith A. E. McGriff 2021: Envisioning a Future Folkloristics. Teoksessa Jesse A. Fivecoate, Kristina Downs & Meredith A. E. McGriff (toim.). Advancing Folkloristics. Indiana University Press, Bloomington.

- Gabriel, Mille 2021: Utimut: The return of Cultural Heritage from Denmark to Greenland. Teoksessa Káren Elle Gaup, Inger Jensen & Leif Pareli (toim.) Bååstede: The Return of Sámi Cultural Heritage. Museumsforlaget, Trondheim.
- Gaup, Káren Elle, Inger Jensen & Leif Pareli (toim.) 2021a: Bååstede: The Return of Sámi Cultural Heritage. Museumsforlaget, Trondheim.
- Gaup, Káren Elle & Inger Jensen & Leif Pareli 2021b: Preface. Teoksessa Káren Elle Gaup, Inger Jensen & Leif Pareli (toim.) Bååstede: The Return of Sámi Cultural Heritage. Museumsforlaget, Trondheim.
- Gray, Clive 2015. The politics of museums. Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Greenfield, Jeanette 1996: The return of cultural treasures. 2. painos. Cambridge University Press, Cambridge.
- Guttorm, Anni 2021a: Repatriated Sámi Artefacts, Bridging the Past, Present and Future: Perspectives on Repatriation from the Sámi Museum Siida. Teoksessa Káren Elle Gaup, Inger Jensen & Leif Pareli (toim.) Bååstede: The Return of Sámi Cultural Heritage. Museumsforlaget, Trondheim.
- 2021b: Saamelaiskokoelman kotiinpaluu – Siidan ja Kansallismuseon ainutlaatuinen yhteistyö. Suomen muinaismuistoyhdistyksen kuukausikokouksen esitelmä. 1.12.2021. Esitelmän toisen osan piti Raila Kataja. Saatavissa: <https://www.youtube.com/watch?v=ns15wo704yE>.
- Guttorm, Gunvor: Mitä termi duodji tarkoittaa? Saatavissa: <https://arkisto.fi/aida/fi/duodjin-opiskelijat/mita-on-duodji>. Viitattu 13.3.2022.
- Haapaja-Mäkelä, Heidi 2020: Silencing the Other's Voice? On Cultural Appropriation and the Alleged Finnishness of Kalevalaic Runo Singing. *Ethnologia Fennica*. Vol. 47, issue 1.

Harlin, Eeva-Kristiina 2008: Recalling Ancestral Voices – Repatriation of Sámi Cultural Heritage. Interreg IIIA- projektin loppuraportti. Saatavissa:

<http://www.samimuseum.fi/heritage/suomi/Loppuraportti/loppuraportti.pdf>.

—2018a: Recording Sámi Heritage in European Museums. Creating a Database for the People. Teoksessa Debatte Larissa Förster, Iris Edenheiser, Sarah Fründt, Heike Hartmann (toim.) Provenienzforschung zu ethnografischen Sammlungen der Kolonialzeit. Positionen in der aktuellen Debatte. Saatavissa: <https://doi.org/10.18452/19029>.

—2018b: Returning home – the different ontologies of the Sámi collections. Teoksessa Thomas Hylland Eriksen, Sanna Valkonen ja Jarno Valkonen (toim.) Knowing from the Indigenous North: Sámi Approaches to History, Politics and Belonging. Routledge, Milton.

—2019: Sámi Archaeology and the Fear of Political Involvement: Finnish Archaeologists’ Perspectives on Ethnicity and the Repatriation of Sámi Cultural Heritage. Archaeologies: Journal of the World Archaeological Congress. Volume 15: Number 2. Saatavissa: <https://doi.org/10.1007/s11759-019-09366-7>.

—2020: Saamelaisaineistojen palautus ja tutkimus. Luento Kalmistopiirin Youtube-kanavalla. 9.3.2020. Saatavissa: <https://www.youtube.com/watch?v=s4pqZyRKHLY>. Viitattu 15.2.2022.

—2021: Sámi Objects in Museum Collections and the Change of Paradigm: Sámi Repatriation and its History in the Nordic Countries. Teoksessa Káren Elle Gaup, Inger Jensen & Leif Pareli (toim.) Bååstede: The Return of Sámi Cultural Heritage. Museumsforlaget, Trondheim.

Harlin, Eeva-Kristiina & Veli-Pekka Lehtola 2019: Skolt Sámi Heritage, Toivo Immanuel Itkonen (1891–1968), and the Sámi Collections at the National Museum of Finland. Nordic Museology 3. 45–60.

Harlin, Eeva-Kristiina & Outi Pieski 2020: Ládjogahpir - máttaráhkuid gábagahpir. The Ládjogahpir – The Foremothers’ Hat of Pride. Davvi Girji, Kárášjohka.

- Helsingin yliopisto: Omistajuus, kieli ja kulttuuriperintö – Kansanrunousideologiat Suomen, Karjalan tasavallan ja Viron alueilla -projektin esittely. Saatavissa: <https://researchportal.helsinki.fi/fi/projects/omistajuus-kieli-ja-kulttuuriperint%C3%B6-kansanrunousideologiat-suome>. Viitattu 22.11.2022.
- Hicks, Dan 2020: *The Brutish Museums: the Benin Bronzes, colonial violence and cultural restitution*. Pluto Press, London.
- Hieta, Hannaleena & Tuomas Hovi & Helena Ruotsala 2017: *Kulttuuriperintö*. Teoksessa Jaana Kouri (toim.) *Askel kulttuurien tutkimukseen*. Turun yliopisto, Turku.
- Hoppál, Mihály (toim.) 2010: *Sustainable Heritage: Symposium on European Intangible Cultural Heritage: Budapest, April 23–24, 2010*. European Folklore Institute, Budapest.
- Hyvärinen, Matti, Eero Suoninen & Jaana Vuori. *Haastattelut*. Teoksessa Jaana Vuori (toim.) *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto, Tampere. Saatavissa: <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/laadullisen-tutkimuksen-aineistot/haastattelut/>. Viitattu: 13.1.2022.
- Jenkins, Tiffany 2016: *Keeping their marbles: how the treasures of the past ended up in museums...and why they should stay there*. Oxford University Press, Oxford.
- Kalevala-paneelikeskustelu. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Kalevalaseuran 8.12.2022 järjestämä paneelikeskustelu otsikolla ”Kiistelty, kiitetty, kiistetty Kalevala”. Keskustelu esitettiin reaaliaikaisena suoratoistona. Saatavissa: <https://www.youtube.com/watch?v=iNHkqmBBPs>. Viitattu 9.12.2022.
- Kanninen, Jaana 2019: *Kalmistojen kaivelua ja kallonmittausta*. Teoksessa Kukka Ranta ja Jaana Kanninen. *Vastatuuleen – Saamenkansan pakkosuomalaistamisesta*. Kustantamo S & S, Helsinki.
- Kansallismuseo: *Kotiinpaluu-näyttelyn esittely*. Saatavissa: <https://www.kansallismuseo.fi/fi/naeyttelyt/maccmos-maccam-mahccan-kotiinpaluu>. Viitattu 7.2.2022.

- Kotiinpaluu-näyttelyn ohjelmisto. Aiemmin saatavissa osoitteessa:
<https://www.kansallismuseo.fi/fi/tapahtumat/maccmos-maccam-mahccan-kotiinpaluu-nayttelyn-ohjelmisto>. Viitattu 7.2.2022.
- Kotiinpaluu-näyttelyn seinätekstit. Osa teksteistä saatavissa:
https://www.kansallismuseo.fi/uploads/Kotiinpaluu_FI_2021.pdf. Viitattu 1.1.2023.
- Missä toimimme. Saatavissa: <https://www.kansallismuseo.fi/fi/suomen-kansallismuseo/missae-toimimme>. Viitattu 28.3.2022.
- Sisäinen ohjelmisto. Elisa Sarpon 18.3.2022 Sannu Kososelle lähettämä tekstiedosto.
- Suomen kansallismuseon ylijohdaja Elina Anttila tapasi Yhdysvaltain presidentti Donald Trumpin. 18.09.2020. Saatavissa: <https://www.kansallismuseo.fi/fi/ajankohtaista/mesa-verde-elina-anttila-donald-trump>. Viitattu 18.12.2022.
- Suomi luovuttaa Yhdysvalloille intiaanikansojen jäänteitä Kansalliskokoelmista. 3.10.2019. Saatavissa: <https://www.kansallismuseo.fi/fi/ajankohtaista/suomi-luovuttaa-yhdysvalloille-intiaanikansojen-jaanteita-kansalliskokoelmista>. Viitattu 18.12.2021.
- Turvallinen tila. Saatavissa: <https://www.kansallismuseo.fi/fi/suomen-kansallismuseo/turvallinen-tila>. Viitattu 4.1.2023.
- Kataja, Raila 2021: Saamelaiskokoelman kotiinpaluu – Siidan ja Kansallismuseon ainutlaatuinen yhteistyö. Suomen muinaismuistoyhdistyksen kuukausikokouksen esitelmä. 1.12.2021. Esitelmän toisen osan piti Anni Guttorm. Saatavissa:
<https://www.youtube.com/watch?v=ns15wo704yE>.
- Kelemeny, Sara & Xia Torikka 2021: Tanska palauttaa yli 300 vuotta vanhan saamelaisrummun takaisin Norjan saamelaisten omistukseen. Yle Uutiset 25.1.2022. Saatavissa:
<https://yle.fi/sapmi/3-12285858>. Viitattu 27.1.2022.

- Keskinen, Suvi, Faith Mkwesha & Minna Seikkula 2021: Teoreettisen keskustelun avaimet – Rasismi, valkoisuus ja kolonialisuuden purkaminen. Teoksessa Suvi Keskinen, Minna Seikkula & Faith Mkwesha (toim.) Rasismi, valta ja vastarinta: Rodullistaminen, valkoisuus ja kolonialismi Suomessa. Gaudeamus, Helsinki.
- Kirshenblatt-Gimblett, Barbara 1998: Destination Culture – Tourism, Museums, and Heritage. University of California Press, Berkeley.
- Koski, Kaarina, Minna Opas & Timo J. Virtanen 2015: Aineellinen ja aineeton. Teoksessa Jaana Kouri (toim.). Askel kulttuurien tutkimukseen. Turun yliopisto, Humanistinen tiedekunta, Turku.
- Kuprecht, Karolina 2014: Indigenous peoples' cultural property claims: repatriation and beyond. Springer, Cham.
- Laiti, Petra 2021: Etäopastus Kotiinpaluu-näyttelyyn. Opastus oli osa Kansallismuseon Tekijän silmin -opastussarjaa, jossa näyttelyn tekijät kertoivat näyttelystä. Opastus esitettiin reaaliaikaisena suoratoistona 8.12.2021.
- Lehtola, Veli-Pekka 2015: Saamelaiset: Historia, yhteiskunta, taide. Päivitetty laitos. Puntsi, Inari.
- 2022: Entiset elävät meissä. Saamelaisten tarinat ja Suomi. Gaudeamus, Helsinki.
- Lindqvist, Sari-Marja 2014: Folkloren käyttö maakuntamuseoiden näyttelyissä. Folkloristiikan pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, Turku.
- Magga, Sigga-Marja 2021: From research on Sámi handicraft to duodji research. Teoksessa Laura Junka-Aikio, Jukka Nyysönen & Veli-Pekka Lehtola (toim.) Sami research in transition – Knowledge, politics and social change. Routledge, London & New York.
- Merryman, John Henry 2007. Introduction. Teoksessa Imperialism, Art and Restitution. John Henry Merryman (toim.). Cambridge University Press, Cambridge.

Museovirasto: Organisaatio. Saatavissa: <http://www.museovirasto.fi/fi/tietoa-meista/organisaatio>. Viitattu 6.12.2022.

— Museoviraston historiaa. Saatavissa: <https://www.museovirasto.fi/fi/tietoa-meista/museoviraston-historiaa>. Viitattu 6.12.2022.

Naithani, Sadhana 2010: *The Story-Time of the British Empire. Colonial and Postcolonial Folkloristics*. University Press of Mississippi, Jackson.

Nayeri, Farah & Norimitsu Onishi 2021: *Looted Treasures Begin a Long Journey Home From France*. The New York Times 28.10.2021. Saatavissa: <https://www.nytimes.com/2021/10/28/arts/design/france-benin-restitution.html>. Viitattu 30.3.2022.

Nylander, Eeva-Kristiina 2021: *Etäopastus Kotiinpaluu-näyttelyyn*. Opastus oli osa Kansallismuseon Tekijän silmin -opastussarjaa, jossa näyttelyn tekijät kertoivat näyttelystä. Opastus esitettiin reaaliaikaisena suoratoistona 3.12.2021.

—2022: *Ládjogahpir Rematriated. Decolonization of the Sámi women's hat of pride*. Teoksessa Sanna Valkonen, Saara Alakorva, Áile Aikio ja Sigga-Marja Magga (toim.). *The Sámi World*. Routledge, London.

OKM: Museot ja kulttuuriperintö. Opetus- ja kulttuuriministeriön kotisivut. Saatavissa: <https://okm.fi/museot-ja-kulttuuriperinto>. Viitattu 6.12.2022.

Oktavuolta: Usein kysyttyä. Saatavissa: <https://www.oktavuolta.com/copy-of-usein-kysyttyae>. Viitattu 9.12.2022.

Otero, Solimar & Mintzi Auanda Martínez-Rivera (toim.) 2021: *Theorizing Folklore from the Margins. Critical and Ethical Approaches*. Indiana University Press, Bloomington.

Paasonen, Susanna 2010: *Sukupuoli ja representaatio*. Teoksessa Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen (toim.) *Käsikirja sukupuoleen*. Vastapaino, Tampere.

Peers, Laura L. & Allison K. Brown 2003. Museums and source communities: a Routledge reader. Routledge, London & New York.

Peterzens, Tini 2018: Kulttuuriesineen suoja – laittoman kulttuuriesineen palauttaminen kansainvälisenä ongelmana. Oikeustieteen väitöskirja, Helsingin yliopisto. Unigrafia Oy, Helsinki.

Puurunen, Nina 2002: Saamelaisuus Kansallismuseossa. Suomen Kansallismuseon saamelaisten esinekokoelmien muodostuminen, karttuminen ja analyysi. Suomalais- ugrilaisen kansatieteen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, Helsinki.

Ranta, Kukka & Jaana Kanninen 2019: Vastatuuleen – Saamenkansan pakkosuomalaistamisesta. Kustantamo S & S, Helsinki.

Ranta, Kukka 2019: Kaukana kotoa. Teoksessa Kukka Ranta & Jaana Kanninen: Vastatuuleen – Saamen kansan pakkosuomalaistamisesta. Helsinki: S&S.

Recalling ancestral voices -hankkeen kotisivut. Saatavissa:

<http://www.samimuseum.fi/heritage/suomi/index.html>. Viitattu 19.12.2021.

Saamelaiskäräjät: Saamelaiset. Saatavissa: <https://www.samediggi.fi/saamelaiset-info/> Viitattu 14.12.2022.

—SPN. Saatavilla: <https://www.samediggi.fi/saamelainen-parlamentaarinen-neuvosto/>. Viitattu 9.12.2022.

—Ydintehtävä. Saatavissa: <https://www.samediggi.fi/ydintehtava/>. Viitattu 9.12.2022.

Sadan vuoden matka 2021. Dokumenttielokuva. Ohjaaja: Antti Tuomas Seppänen. Helinä Rautavaaran museo, Suomi.

Sadan vuoden matka: Esittelyteksti. Saatavissa:

<https://www.cultureels.com/sadanvuodenmatka>. Viitattu 28.2.2022.

- Scheffy, Zoë-hateehc Durrah 2004. Sami Religion in Museums and Artistry. – Anna-Leena Siikala, Barbro Klein and Stein R. Mathisen (eds). *Folklore, Religion and the Politics of Heritage*. *Studia Fennica Folkloristica* 14. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. 225–259.
- Seikkula, Minna & Suvi Keskinen 2021: Johdanto: Muuntautuva rasismi ja moninainen antirasismi. Teoksessa Suvi Keskinen, Minna Seikkula & Faith Mkwesha (toim.) *Rasismi, valta ja vastarinta: Rodullistaminen, valkoisuus ja kolonialismi Suomessa*. Gaudeamus. Helsinki.
- Seipiharju, Sáará 2021: Norjan saamelaiset vaativat saamelaisrummun palauttamista Saamenmaalle – rumpu vietiin omistajaltaan 1690-luvulla. *Yle Uutiset* 15.11.2021. Saatavissa: <https://yle.fi/sapmi/3-12188080>. Viitattu 27.1.2022.
- Siida: Laajennus ja perusparannus. Saatavissa: <https://siida.fi/siida-uudistuu/laajennus-ja-perusparannus/>. Viitattu 9.3.2022.
- Kolttien perinnetalo. Saatavissa: <https://siida.fi/saamelaismuseum/kolttien-perinnetalo/>. Viitattu 1.1.2023.
- Kysely saamelaismuseon kokoelmatyön merkityksestä. Saatavissa: <https://siida.fi/tiedotteet/kysely-saamelaismuseon-kokoelmatyon-merkityksesta/>. Viitattu 25.3.2022.
- Saamelaismuseum. Saatavissa: <https://siida.fi/saamelaismuseum/>. Viitattu 28.3.2022.
- Yhteisöllinen kyläkiertue. Saatavissa: <https://siida.fi/tapahtumat/tulevia-tapahtumia/yhteisollinen-kylakiertue-saamelaisalueella/>. Viitattu 25.3.2022.
- Yhteystiedot. Saatavissa: <https://siida.fi/tietoa-meista/yhteystiedot/>. Viitattu 27.3.2022.
- Siikala, Anna-Leena, Barbro Klein & Stein R. Mathisen (toim.) 2004: *Creating Diversities: Folklore, Religion and the Politics of Heritage*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Skrydstrup, Martin 2009: Theorizing repatriation. *Ethnologia Europaea, Journal of European Ethnology* 39:2. Museum Tusulanum Press, Copenhagen.

Steel, Tytti, Arja Turunen, Sanna Lillbroända-Annala & Maija Santikko (toim.) 2014: Muuttuva kulttuuriperintö - Det föränderliga kulturarvet. Ethnos ry, Helsinki.

Suomenrinne, Lada 2022: Etäopastus Kotiinpaluu-näyttelyyn. Opastus oli osa Kansallismuseon Tekijän silmin -opastussarjaa, jossa näyttelyn tekijät kertoivat näyttelystä. Opastus esitettiin reaaliaikaisena suoratoistona 10.2.2022.

Suomen perustuslaki: 17 § Oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin ja 121 § Kunnallinen ja muu alueellinen itsehallinto. Saatavilla: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>. Viitattu 22.3.2022.

TAKO: Esittely. Saatavissa: <http://tako.nba.fi/index>. Viitattu 27.4.2019.

Tammela, Linda 2021: Oslolaismuseossa on yli sata saamelaisesineitä, joiden alkuperä on Suomessa – Palauttaminen olisi luonnollista, sanoo väitöskirjatutkija. Yle Uutiset 21.9.2021. Saatavissa: <https://yle.fi/uutiset/3-12108382>. Viitattu 19.12.2021.

Tarkka, Lotte 1989: Karjalan kuvaus kansallisena retoriikkana. Ajatuksia karelianismin etnografisesta asetelmasta. Teoksessa Seppo Knuutila ja Pekka Laaksonen (toim.). Runon ja rajan tiellä. Kalevalaseuran vuosikirja 68. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Teräsvirta, Mikko 2007: Kättä pidempää – opas asiakaspalvelun saavutettavuuteen. Museovirasto, Helsinki.

Tieteen termipankki: Saamelaisten kulttuuri-itsehallinto. Saatavilla: https://tieteentermipankki.fi/wiki/Oikeustiede:saamelaisten_kulttuuri-itsehallinto. Viitattu 21.12.2022.

Tuomi-Nikula, Outi, Riina Haanpää & Aura Kivilaakso (toim.) 2013: Mitä on kulttuuriperintö? Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Tolsa, Marja & Liselott Lindström 2021: Suomi palautti Namibiaan pyhiä kiviä, mutta Kansallismuseossa on yhä arvokas kokoelma siirtomaa-ajoilta – "Suomessa on tahto

luovuttaa niitä". Yle Uutiset 1.12.2021. Saatavissa: <https://yle.fi/uutiset/3-12210842>. Viitattu 19.12.2021.

Tuomi, Jouni & Anneli Sarajärvi 2018: Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Uudistettu laitos. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki.

Tuomi-Nikula, Outi & Riina Haanpää & Aura Kivilaakso 2013: Kulttuuriperintökysymysten jäljillä. Mitä on kulttuuriperintö? Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Utopia Helsinki: Turvallisemmat tilat [blogi]. Julkaistu 7.3.2013. Saatavissa: <https://utopiahelsinki.wordpress.com/2013/03/14/turvallisemmat-tilat-2/>. Viitattu 4.1.2023.

Uusi Kansallinen: kotisivut. Kansallismuseon uudisosan kotisivut. Saatavissa: <https://www.uusikansallinen.fi/>. Viitattu 3.12.2022.

Vainonen, Pilvi 2021: Sähköpostiviesti Suomen kansallismuseon etnografisten kokoelmien amanuenssilta Sannu Kososelle 18.3.2022.

Valkonen, Sanna, Saara Alakorva, Áile Aikio ja Sigga-Marja Magga 2022: Introduction to the Sámi World. Teoksessa Sanna Valkonen, Saara Alakorva, Áile Aikio ja Sigga-Marja Magga (toim.). The Sámi World. Routledge, London.

Valtioneuvoston päätös: Valtion varallisuuden luovuttaminen OKM/2021/48. Muistio. Saatavissa: <https://valtioneuvosto.fi/paatokset/paatos?decisionId=0900908f80748b92>. (PDF on liitteenä sivuston alareunassa.)

Vammaiskumppanuus: Vammaisten ihmisoikeudet. Saatavissa: <https://vammaiskumppanuus.fi/vammaiset-ja-kehitys/vammaisten-ihmisoikeudet/>. Viitattu 25.3.2022.

van Beurden, Jos 2017: Treasures in Trusted Hands – Negotiating the Future of Colonial Cultural Objects. Sidestone Press, Leiden.

Vilkuna, Janne 2007: Yhteinen kulttuuriperintömme. Museologia tänään. Suomen museoliitto, Helsinki.

West, Helga 2018: Mitäs me väsyneet saamelaiset, maailman tutkituin kansa. Helga West [blogi]. Saatavissa: <https://helgawest.com/2018/11/09/mitas-me-vasyneet-saamelaiset-maailman-tutkituin-kansa/>. Viitattu 8.2.2022.

Wikipedia: Repatriation. Saatavissa: <https://en.wikipedia.org/wiki/Repatriation>. Viitattu: 26.3.2022.

Yle Oddasat 5.11.2019. Ylen saamenkieliset tv-uutiset. Uutislähetys ei ole enää katsottavissa internetissä. Viittaus Sannu Kososen uutislähetyksestä nauhoittamaan videoon. Viitattu 7.1.2023.

Liitteet

Liite 1. Haastattelukysymykset

Esittely

Kerro taustastasi ja siitä, mitä teet työksesi!

Repatriaatio yleisesti

Miten määrittelet repatriaation?

Mitä ajatuksia repatriaatio herättää sinussa museotyön kannalta?

Voitko kertoa millaisia kokemuksia palautuksista museollanne on? Milloin ne ovat tapahtuneet ja mikä instituutio tai yhteisö on ollut toinen osapuoli niissä?

Siidan ja Kansallismuseon repatriaatioprosessin kulku

Mikä on osasi tässä repatriaatioprosessissa? Mitä olet siinä tehnyt tai tulet tekemään? Kerro työstäsi!

Mitä Kansallismuseon ja Siidan välisessä repatriaatiossa käytännössä tapahtuu? Jos pitäisi laatia aikajana, missä järjestyksessä repatriaatioprosessin tapahtumat etenevät?

Kenen aloitteesta prosessi alkoi ja miten?

Missä vaiheessa aikajanaa ollaan nyt? Mitä on vielä tulossa?

Onko prosessissa ollut haasteita? Minkälaisia? Mikä prosessissa on ollut positiivista?

Eroaako tämä repatriaatio jotenkin muista tuntemistasi palautustapauksista?

Repatriaation merkitykset

Millaisia tunteita repatriaation parissa työskentely herättää?

Mitä saamelaisesineiden palauttaminen Kansallismuseosta Siidalle merkitsee museollenne?

Lopetus

Onko jotain, mitä haluaisit vielä kertoa?